

జీవిత చరిత్ర

ఆంధ్ర వీరయ్యవకులు- 1

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌతిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షపతి

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలరాజ్

గురు గౌరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠప్రభాకర స్వామి

యోగి పరమహంస

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు తైలీంగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు పోయి బాలా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు చక్రవర్తి ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020010004075

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none"> Rashtrapati Bhavan CMU-Books Sanskrit TTD Tirupathi Kerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none"> INSA	<ul style="list-style-type: none"> Times of India Indian Express The Hindu Deccan Herald Eenadu Vaartha	<ul style="list-style-type: none"> Tamil Heritage Foundation AnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

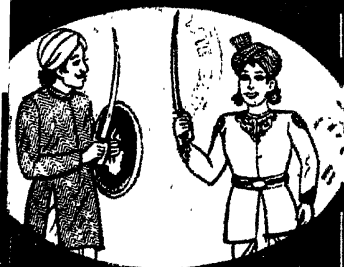
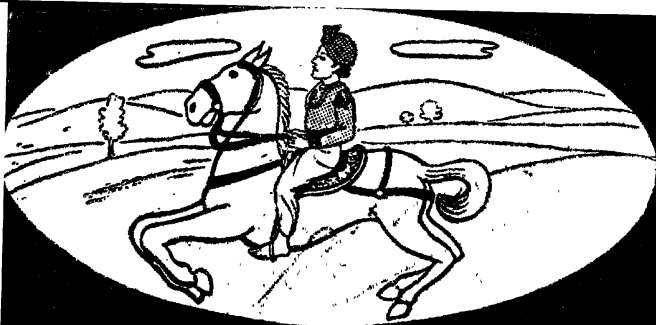
మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

శ్రీధరయవకులు

(మొదటి భాగము)

శ్రీ ర స్తు
ఆంధ్రవీరయువకులు
(మొదటి భాగము)

‘ఆంధ్రభూమి’ సంపాదకుడు
ఆంధ్ర శేషగిరిరావు, బి. ఏ.
వ్రాసిన

STATE CENTRAL

*
* *

విషయ సూచిక

౧. వినాయక దేవుడు	...	5
౨. లింగమనేడు	...	23
౩. మన్నార దేవనాయకుడు	...	37
౪. చిన్నపద్మనాభుడు	...	50
౫. కట్టబామ్మ సుబ్బనాయకుడు	...	61

* *
*

వినాయక దేవుడు

కొకతీయాంధ్రసామ్రాజ్యకమలావృండు, ఏకశిలా (ఓరు గల్లు) నగరాధిపతి ఐన వీరప్రతాపరుద్రదేవ చక్రవర్తిమీఁద చంద్రధ్వజులగు ఢిల్లీ ముసల్మాను సైనికులు ఎనిమిదిసారులు ఎత్తివచ్చిరి.

శత్రుదుర్భేద్యములగు డెబ్బదియైదు దుర్గములకు అధీశ్వరుడు, అవక్రవిక్రములగు డెబ్బదియైదుగురు సామంతనాయకులచే సంసేవ్యమానుడు, వీరవరులగు నవలక్షధనుర్ధరులకు అధినాథుడు ఐన ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రదేవ చక్రవర్తి ఎత్తివచ్చిన ఢిల్లీ సేనలకు ఎదురొడ్డి నిలిచి వానిని ఏడుసారులు ఓడించెను. ఏడుసారులు యవనధాటీప్రవాహమును బంధించి ఆంధ్రభూమిని అరసిన అతఁడు ఎనిదవ దాడిలో దైవోపహతుఁడై ఓడిపోయెను. ఈ యోటమి జరిగినది క్రీస్తుశకము 1323-వ సంవత్సరములో.

తైలింగరాజ్యము యవనాక్రాంత మయ్యెను. ఓరుగంటికి సుల్తానుపూరు అను యవననామము ఉంచబడెను. ఆ సుల్తానుపూరుకోటనుండి త్రిలింగభూమిని పరిపాలించుటకు ముహమ్మదీయ ముక్తియాదులు నియమితులైరి.

ఆంధ్రభూమి యవనాక్రాంతముకాఁగానే ఇచటి హిందువులకు జీవనము అత్యంత దుర్భరమైనది.

నూతనపాలకులైన మహమ్మదీయులు త్రిలింగ దేశమును కొల్లగొట్టిరి; తెలుఁగుప్రజలను దోచుకొనిరి; మహమ్మదీయ మతగ్రంథమైన కురానునందు నమ్మకములేనివారిని కాఫర్లని కక్కసించిరి. నిర్దోషులైన హిందువులను ఎండఱునోచంపిరి; స్త్రీలను చెఱఁగొనిరి; దేవాలయములను ధ్వంసము చేసి మసీదులుగా మార్చిరి; పూజావిగ్రహములను విఱుగఁగొట్టి పాదములతో మట్టివైచిరి; గోబ్రాహ్మణులను గోడుగుడిపిరి.

ముహమ్మదీయపరిపాలనవలన నాఁటి తెనుఁగు దేశమునకు పట్టిన దుర్గతి సమకాలిక శాసనములలో ఉట్టంకితమై ఉన్నది; సమకాలిక చరిత్రకారుల వ్రాతలలో అక్షరమై ఉన్నది. సమకాలిక శిలాశాసనములు, సమకాలిక చరిత్రకారులు చెప్పిన మాటలలో కొన్ని :

“రాక్షసులవంటి తురుష్కులు హిందువులను కొండలకు తఱిమిరి; పల్లెపట్టులను పరశురామప్రీతి కావించిరి; తోఁటలు దొడ్లు తగులఁబెట్టిరి. నందనవనమువలె ఉండిన తెలంగాణము పచ్చముపాడై సర్వవిధముల శోభాదరిద్రాణ మైనది.

పాపులయిన యవనులు వీరవిహారము సలిపి పంటపర్యాయములు లాగుకొనుటచేత దరిద్రులు, ధనికులు అను భేదము లేక రై తులకుటుంబములన్నియు నాశనము లయినవి. ఆమహావిపత్కాలమున దార, ధనము మొదలగు వేనియందును ప్రజలకు స్వాయత్తతాభావము లేకపోయినది.

అడవులనుబట్టి పోయినవారు పోఁగా మిగిలిఉన్న వ్యవసాయదారులపై ముహమ్మదీయాధికారులు ఎక్కువపన్నులు

విధించిరి. పెచ్చుపన్నులు చెల్లింపనివారిని, చెల్లింపలేకపోయిన వారిని వీచెపులు చిట్లఁగొట్టిరి.

తురకలదండు వచ్చుచున్నదనువార్త చెవిని పడుటతోడనే దుర్గాధిపతులే అశ్వభటాకులములై న తమ దుర్గములను విడిచి భయవిహ్వములై అడవులపా లగుచుండిరినిన ఇంక భూమిమీఁది సామాన్యజనుల సంగతి ఏమని చెప్పవచ్చును ?

స్వచ్ఛందవిహారముచేయుట, కల్లుత్రాగుట, బ్రాహ్మణులను చంపుట ఇవి నాఁటి యవనాధముల వృత్తి.

నాఁటి బ్రాహ్మణుడు స్వమతమును విడిచి ముహమ్మదీయమతమును స్వీకరింపవలయును. లేదా, అగ్నికి ఆహుతుఁడగుటకు ఆయత్తుఁడు కావలయును. ప్రాయశఃముగా బ్రాహ్మణులు మతాంతరులగుటకు అంగీకరింపకుండిరి. ముహమ్మదీయ మతము స్వీకరింపనొల్లని బ్రాహ్మణుల పాణులు, పాదములు కలిపి కట్టి మండెడుమంటలో తోయువారు ముసల్మానులు.

వారు దేవాలయములను పడఁగొట్టువారు, ఇనుపగొడ్డలతో దేవతావిగ్రహముల మెడలు విఱుగఁగొట్టువారు. అంతతో పోవక వారు విఱిగిన విగ్రహములను పాదములతో మట్టువారు.

గోవులను చంపి, అనేకమైన అకృత్యములు చేసి ముసల్మానులు హిందువులను పెక్కుభంగుల అవమానించిరి.”

ఇంతకుముందుకూడ ఇక్కడ యుద్ధములు ఉండునవి. అవి హైందవరాజులనడుమ నడచిన యుద్ధములు. ఆ యుద్ధములలో దుర్గములు, ప్రదేశములు చేతులు మారుచుండునవే కాని ప్రజలకు చెప్పఁదగిన పెద్దపీడలు ఏమియు ఉండునవి కావు.

కాని ఇప్పటి యుద్ధములు మతాంతరులతో. ఈయుద్ధముల అనుభవములు విపరీతములైనవిగా, విపత్కరములైనవిగా ఉండి హిందువులకు మిక్కిలి పీడాకరములైనవి.

ఈ స్థితికి సహింపక అభిమానధనమైన ఆంధ్రప్రజానీకము ఢిల్లీ ముసల్మానును సుల్తాను ప్రభుత్వముపై తిరుగుబాటుకు సంసిద్ధమైనది. ఈ తిరుగుబాటుసంరంభమునకు మునునూరి ప్రోలయనాయకుఁడు నాయకుఁడై నిలిచెను.

ప్రతాపరుద్రుని డెబ్బదియైదుగురు సామంతనాయకులలో ప్రోలయనాయకుఁడు ఒకఁడు. గోదావరిమన్యములోని రేకపల్లిప్రాంతమున అతని నాయకరము.

డెబ్బదియైదుగురుసామంతనాయకులును నాయకుఁడులేని వారై యున్న విపరీతసమయములో, దేశము వైదికధర్మవైరులగు ముహమ్మదీయులకు నిశ్చయమున్న విపత్కరకాలములో ప్రోలయనాయకుఁడు ధైర్యము చిక్కపట్టి స్వదేశ, స్వధర్మ, స్వమతరక్షణకు బద్ధకంఠుడయ్యెను. చెడరిపోయిన నాయకులను అతఁడు తన నాయకత్వముక్రిందకు చేరదీసి ముహమ్మదీయపరిపాలకులపై తిరుగుబాటుబావుటా ఎత్తెను. త్రిలింగదేశమునందలి ప్రజానీకమంతయు స్వదేశ, స్వధర్మ, స్వమతరక్షణార్థము ఉద్దీపితమై ప్రోలయనాయకుఁడు లేవదీసిన ఈ యుద్ధమమునకు బాగుటయై నిలిచెను.

ప్రోలయనాయకుఁడు మహావీరుఁడు; మహాసాహసికుఁడు. కాఁగా అతఁడు విక్రమించి ప్రజానీకముతో డ్పాటుతో, నాయకుల సాహాయ్యముతో ముహమ్మదీయ సేనలను చీల్చి చెండాడి వారాక్రమించియుండిన ఆంధ్రదుర్గములను ఒక్కొక్కదానినే

తిరిగి స్వాధీనముచేసికొని ముహమ్మదీయ ముక్తియార్జనము తఱిమివేసెను. ప్రోలయనాయకుఁడు తన బాహుబలము చేతను, తన అవక్రవిక్రమముచేతను తెలంగాణమున యవనుల ఆధిపత్యమును అంతమొందించెను.

యవనులకు ప్రోలయనాయకుని పేరు ఉచ్చాటనమంత్రమైనది. ప్రోలయ ఎత్తివచ్చుచున్న పోలఁకువ చెనికి చేరుటతోడనే యవనులు దుర్గములను విడిచిపెట్టి పాటిపోవువారు. అంత దనుక యవనులచే బాధింపఁబడుచు వారనిన అడలుచుండిన వారే ఇప్పుడు విక్రమించి వారిని తుడముట్టించుచు వచ్చిరి.

గోదావరిమన్యములోని రేకపల్లిని రాజధానిగా చేసికొని ఆ యాంధ్రవీరవరుఁడు ముసల్మానులమీఁద తిరుగుబాటు నెఱపి తెనుఁగుగడ్డమీఁద తిరిగి 1326 లో హిందూరాజ్యమును స్థాపించెను. తిరిగి హిందూధర్మమును నెలకొలిపెను. ఆదికాలమున వారిధిమగ్నమైన వసుమతిని ఉద్ధరించిన ఆదివరాహమూర్తివలె ఆనాఁడు ప్రోలయనాయకుఁడు యవనోదరస్థమగు ఆంధ్రభూమిని పైకెత్తి ప్రతిష్ఠించెను.

‘అవక్రవిక్రమయశస్సంభావ్యబాహుగఢః’ ఁడగు ప్రోలయనాయకుఁడు చనిపోయిన వెనుక ఈ రాజ్యమునకు అతని పితృవ్యపుత్రుడైన కాపయనాయకుఁడు రాజై ఆంధ్రభూమిని శాసించెను.

కాపయనాయకుఁడు వీరుఁడు; దక్షుఁడు. కాగా అతఁడు దీక్షవహించి మఱి పదియేండ్లలో ఓరుగల్లునుండి ముసల్మానులను మూలముట్టుగ తఱిమివేసెను. ఆంధ్రనగరమైన ఏకశిలానగరమున తిరిగి హిందువుల బావుటా వెల్లసినది.

ఇట్లు ఆంధ్రక్షోణీరక్షణదక్షుడైన కాపయనాయకుఁడు ఆంధ్రదేశాధీశ్వర, ఆంధ్రసురత్రాణ, సమస్తరాజాశ్రయమున్నగు బిరుదులు తాల్చి బీరము వహించెను.

తెలుఁగువారి వీరప్రతాపములవలన తెలంగాణమునుండి ముసల్మానులు మూటముల్లై కట్టుకొని వెళ్ళిపోయిరి. ఆనాఁడు మహారాష్ట్రమున అట్టి వీరప్రతాపములు, ఐక్యజాతీయభావము కొఱవడుటచే కలుబరిగి (గుల్బర్గా) ప్రాంతమున స్థిరపడి ముహమ్మదీయులకొత్త రాజ్యమును ఒక దానినిస్థాపించకలిగిరి.

అదియే బహమనీరాజ్యము. దాని స్థాపనము క్రీస్తుశకము 1347 లో. స్థాపకునినామము సుల్తాను అల్లాఉద్దీన్ హసన్ షా బహమనీ. కాపయనాయకునివలెనే అతఁడుకూడ ఢిల్లీకి ఎదురుతిరిగి స్వతంత్రరాజ్యము స్థాపించెను.

ఇరుగుపొరుగురాజులైన అల్లాఉద్దీన్ కు, కాపయనాయకునకు అన్యోన్యజయకాంక్ష పొడమినది. జరిగిన యుద్ధములో అల్లాఉద్దీన్ హసన్ షాయే గెలిచెను. అప్పుడు కాపయనాయకుఁడు గుల్బర్గారాజ్యపు సరిహద్దులో తన పాలితప్రదేశమున ఉన్న కైలాస (కొలాస్) కోటను దాని సామంతప్రదేశములతోకూడ హసన్ షాకు ఇచ్చి సంధి చేసికొనెను. ఈ సంధి జరిగినతరువాతకూడ క్రీస్తుశకము 1357-వ సంవత్సరములో హసన్ షా మఱియొకసారి కాపయనాయకునిమీఁద ఎత్తివచ్చెను. ఒకవఁడాదిపాటు ఆ సుల్తాను తెలంగాణమున వీరవిహారము సలిపెను. భువనగిరిదుర్గమును, దాని పాలితప్రదేశమును స్వాధీనము చేసికొనెను.

1359 లో హసన్ షా చనిపోగా అతనికొడుకు ముహమ్మదుషా గుల్బర్గారాజ్యమునకు రాజయ్యెను.

ఆ కాలమున హంపివిజయనగరమున హరిహర రాయలు ఏలుబడి సాగించుచుండెను. కాపయనాయకునినుండి లాగుకొని నట్లే బహమనీసుల్తాను హరిహర రాయలనుండికూడ కొంత ప్రదేశమును లాగుకొనెను. అందుచేత కాపయనాయకునకు వలెనే హరిహర రాయలకుకూడ బహమనీసుల్తానుపట్ల క్రోధము ఏర్పడెను. బహమనీసుల్తాను నోడించుటకు వారు ఉభయులును ఏకమయి ప్రయత్నములు సాగించిరి.

ఈ ప్రయత్నములు కార్యరూపమునుతొల్పుటయుగుల్బర్గాలో ముహమ్మద్ షాసుల్తాను అగుటయు ఒకేసారి జరిగెను. హైందవరాజులయిన హరిహర రాయలును, కాపయనాయకుడును బహమనీరాజ్యములోని హైందవధనస్వాములకు రహస్యముగ కబురులు పెట్టిరి. వారిస్వాధీనములోఉన్న, వారిస్వాధీనమునకువచ్చేడు బహమనీరాజు బంగారునాణెములను అన్నింటిని వారు కరగించివేయవలయును. అట్లు కరగించివేయుటవలన బహమనీరాజ్యమున హైందవరాజులబంగారునాణెములే చెలామణిలో ఉండును. బహమనీసుల్తానుకు ఆర్థికముగ ఇది ఇబ్బంది కలిగించును.

ఆర్థికముగ ఇట్టి చిక్కు కలిగించుటకు తోడు హరిహర రాయలును, కాపయనాయకుడును తమతమ రాజ్యప్రదేశములను తమకు తిరిగి ఇచ్చివేయవలసినదిగ ముహమ్మద్ షాను రాయబారుల మూలముగ కోరిరి.

ముహమ్మదుషా ప్రజ్ఞామతి. కాగా అతడు ఒకయుక్తి పన్నెను. విజయనగరమునుండియు, ఓరుగంటినుండియువచ్చిన

రాయబారులను సంప్రదింపులు సాగించుసాకున తనవద్ద నిలుపు కొనెను. తనరాయబారులను విజయనగరమునకు ఒకనిని, ఓరుగంటికి ఒకనిని పంపెను. రాయబారములు నెఱపు నెపముతో పదు నెనిమిదిమాసములకుపైగా కాలహరణము చేసెను.

ఈ పదు నెనిమిదిమాసములలో ముహమ్మదుషా తన సేనను మిక్కిలి పెంపొందించుకొనెను. రక్షణయుద్ధమునకు, విజయయాత్రకు రెండుపనులకును—పనికివచ్చునట్లుగా సేనను సన్నాహముందరము చేసెను.

సర్వవిధముల సమాయత్తుడైన పిమ్మట ముహమ్మదుషా విజయనగర, ఏకశిలానగరప్రభువులు తనను కోరిన కోరికల స్మరణమే యెత్తకుండ తాను వారిని ఎదురుకోరికలు కోరెను. ఆరాజులు ఉభయులును తనకు సామంతులు కావున మదపు టేనుగులమీఁద కప్పములు, కానుకలువైచి తనవద్దకు పంపవలెనని ఆజ్ఞాపించెను.

ఇందుతో కాపయనాయకునకు కోపము పేటెత్తినది. తోడనే అతఁడు దన తనయుడైన వినాయక దేవునకు విశేష సైన్యమును తోడిచ్చి ముహమ్మదుషామీఁదికి పంపెను.

ముహమ్మదుషాతండ్రి హసన్ షా కాపయనాయకుని నుండి లాగుకొనిన కైలాసకోటను, భువనగిరిదుర్గమును వాని సామంతప్రదేశములతో జయించి ఓరుగంటిరాజ్యములో కలుపవలసిన గురుతర బాధ్యత వినాయక దేవునిపయిబడెను.

వినాయక దేవునకు సహాయముగా అప్పటి విజయనగర రాజు బుక్కరాయలు ఇరువదివేల ఆశ్వికదళమును పంపెను.

వినాయక దేవుని సేనలు, విజయనగర సేనలు కలియ

రాదని ముహమ్మదుషా పట్టు. కాఁగా అతఁడు బహదూర్ ఖాను అను తన సేనానిని కొంత సేనతో వినాయక దేవుని మీఁదకు పంపి తాను కొంత సేనను తీసికొని విజయనగర సేనను ఎదిరించుటకు పోయెను.

ముహమ్మద్ షా విజయనగర సేనలను జయించెను. విజయనగర రాజ్యప్రదేశమును కొంత కొల్లగొట్టి అమూల్యములైన ఆభరణములను, అపూర్వములైన అరబ్బుగుఱ్ఱములను, నడగొండులవంటి ఏనుగులను చేజిక్కించుకొని అతఁడు తన రాజధానినగరమైన గుల్బర్గాకు తిరిగి వెళ్ళెను.

విజయనగర సేనను ముహమ్మదుషా సుళువుగ జయించెను. వినాయక దేవుని సేనను బహదూర్ ఖానుమాత్రము జయించలేక పోయెను. ఆయుద్ధమున విజయలక్ష్మి వీరయువకుడైన వినాయక దేవుని వరించెను.

1357 లో ఎత్తివచ్చి అల్లావుద్దీన్ హసన్ షా కాపయ నాయకునినుండి లాగుకొనిన భువనగిరిదుర్గమును, దాని పాలిత ప్రదేశమును వినాయక దేవుఁడు విక్రమించి స్వాధీనముచేసికొనెను. ఈవిజయము పొసఁగినది క్రీస్తుశకము 1361 లో.

తనతండ్రినుండి కలుబరిగిసుల్తాను లాగుకొనిన రెండు దుర్గములలో ఒకటియైన భువనగిరి తనకు లోఁగినది. ఇంక కైలాసకోట లోఁగానవలసిఉన్నది. ఎంతమాత్రమును జాగు చేయక వినాయక దేవుఁడు కైలాసకోటకొఱకు సమరము సాగించెను.

కాని ఈసమరమున వినాయక దేవుఁడు ఓడిపోయి తన జాగీరుదుర్గమైన వెలంపుట్టన్ లో దాగుకొని ఎదురుదెబ్బతీయు.

టకు అనువైన కాలమునకై ఎదురుచూచుచుండెను. ఆ పరిస్థితులలో బహదూర్ ఖాను ఓరుగంటి పొలిమేరలవఱకుపోడుచు కొనిపోయెను. ప్రాప్తకాలజ్ఞుడు కావున కాపయనాయకుడు పరిస్థితులు గమనించి ఇరువదియైదువనుగులు, లక్షలకొలది ధనము, అనేకములైన అమూల్యాభరణములు ఇచ్చి బహదూర్ ఖానుతో సంధి చేసికొనెను.

ఇట్లు చేసికొనిన ఈసంధి చేసికొనినంతసేపైన నిలబడలేదు. అచిర కాలముననే ఓరుగంటివారికిని, గుల్బర్గావారికిని తిరిగి యుద్ధము పొసంగినది.

గుఱ్ఱపువర్తకులు కొండలు ప్రశస్తములైన అశ్వములను కొన్నిటిని ముహమ్మదుషాకు అమ్ముటకై వెలంపుట్టన్ మీఁదుగా గుల్బర్గాకు తీసికొనిపోవుచుండిరి. యుద్ధప్రశంసలో ఉన్న వినాయక దేవుడు యుద్ధకార్యకలాపములకు అత్యవసరములయిన ఆ గుఱ్ఱములను చూచెను. తిరిగి ఆయత్తుడై గుల్బర్గా సుల్తానును జయించవలయునని అతడు ఆత్మరుడై ఉండెను. కాఁగా ఆ అశ్వములపై అతనికి ప్రలోభము పుట్టినది. ఆ గుఱ్ఱములలో మంచివి ఎంచి విలిచి తాను నిలుపుకొనెను. వానిని ముహమ్మద్ షాకు అమ్ముటకు ప్రత్యేకము కొనిపోవుచుంటిమని వర్తకులు చెప్పిరి. అగుఁగాక! అమ్మకపు సరకును ఎవరైన కొనవచ్చును. ఆ కొనుటకు ఆంక్ష ఏమి? కాఁగా వర్తకులు చెప్పినమాటలను వినాయక దేవుడు విని పించుకొననేలేదు.

వినాయక దేవుడు ఏడుకొని విలిచికొనఁగా మిగిలినగుఱ్ఱములను తరలించుకొని ఆ వర్తకులు గుల్బర్గాకుపోయిరి. అక్కడ ముహమ్మదుషా గుఱ్ఱములనుచూచి పెదవివిటిచి ఇట్టి నాసి

రకపు గుఱ్ఱములను ఎందులకు తెచ్చినారని వర్తకులమీఁద కోపముచేసెను.

అప్పుడు వర్తకులు తాము కొనివచ్చిన గుఱ్ఱములలో మంచివానిని వెలంపుట్టన్ వినాయక దేవుడు వెలకు తీసికొని ఊండుటను ముహమ్మద్ షాకు చెప్పిరి.

తన సేనలచే పరాజితుఁడైన వినాయక దేవుడు తనకై కొనిరాబడుచున్న గుఱ్ఱములలో మంచివానిని ఎంచి తీసికొనుటయూ? ఎంతటి తెంపరితనము? ఇంతకంటె తనకు అవమానకర, కార్యము వేఱేమి ఊండగలదు? వినాయక దేవునకు వెంటనే బుద్ధిచెప్పవలయును. లేనిచో మఱిత అలుసగును. ఇట్లు తలచి ముహమ్మద్ షా సేనాసమేతుఁడై వెలంపుట్టన్మీఁదికి ఎత్తివెళ్లెను.

నాలుగువేల గుఱ్ఱపుదళమును మాత్రము తీసికొని అతఁడు మహాజవముతో ప్రయాణము సాగించెను.

తురగములమూలమున పొసఁగినయుద్ధము అది. ఆయుద్ధమున జయించుటకు తురగబలముతో అతఁడు బయలుదేఱెను. ఆ తురగబలము తురగజవమునకు మించిన జవముతో నడచించినది. అంతియకాదు. తురగప్రశంసతోడనే వెలంపుట్టన్ కోటకావలివాండ్రను పందిరిపెట్టవలయునని పాదుషాపథకము.

ముహమ్మద్ షా తనసైనికులలో కొందఱను గుఱ్ఱపు వర్తకుల వేషములతో వెలంపుట్టన్కు పోయి కోటకావలివాండ్రతో మాటలుకలిపి మభ్యపెట్టవలసినదిగా చెప్పిపంపెను.

గుల్బర్గాకు పోవు వర్తకులవద్ద తమవలిక గుఱ్ఱములను ఎంచి తీసికొని ఎన్ని యోదినములు కాలేదు. ఇంతలో ఇప్పుడు

తిరిగి మఱికొందఱు గుఱ్ఱపువర్తకులు వచ్చిరి. వాడువచ్చి కోట కావలివాండ్రతో తమగుఱ్ఱములను దారిలో దొంగలు తీసికొనిపోయిరని కతలు పుట్టించి చెప్పిరి. విషయము ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగ ఉండెను. కాఁగా, కోటకావలివాండ్రు చెవులు నిక్కబెట్టుకొని గుఱ్ఱపువర్తకుల గోడు వినుచుండిరి. వినుచు కోటరక్షణకార్యముపట్ల ప్రమత్తులైనారు.

వాడు అట్లు ప్రమత్తులై ఉండఁగానే ముహమ్మదుషా ఆశ్వికదళము వచ్చి కోటముందు నిలిచినది.

కోటముందు నిలిచినది. అని చెప్పుట తప్పు. కోటగుమ్మములు దాటి కోటలో ప్రవేశించినదని చెప్పవలెను.

గుల్బర్గాలో బయలుదేరిన వారమురోజులలోనే ముహమ్మద్ షా ఆశ్వికదళముతో వచ్చి వెలంపుట్టన్ కోటలో ప్రవేశించెను.

అతర్కితముగ ఉపపన్నమైన ఈదాడికి ఆంధ్రవీరుఁడు వినాయక దేవుఁడు సంసిద్ధుఁడై యుండలేదు. కాఁగా అతఁడు లోపలికోటలో ప్రవేశించి రక్షణ కార్యకలాపములలో మగ్నుఁ డయ్యెను.

వెలంపుట్టన్ నగరములో ముహమ్మదుషా సైనికులు వీరవిహారము సలిపిరి; చేఁజిక్కిన హిందువుల నందఱను చిత్రవధచేసిరి; వినాయక దేవునికోటను దీక్షతో ముట్టడించిరి.

నెట్టుకొనుచున్న ఆముట్టడికి తనకోట తట్టుకొనికొన్ని దినములైన నిలబడలేదని వినాయక దేవుఁడు గుర్తించెను. కాఁగా తప్పించుకొనిపోవుటకు అతఁడు యత్నించెను. కాని ఆ యత్నములో అతఁడు ముహమ్మదుషా సైనికులకు చిక్కెను.

వినాయక దేవుడు చేజిక్కినను. గుట్టములవిషయమై అతడు చేసిన చేతకు ఊమాపణచెప్పవలసినదిగా పా ఆజ్ఞాపించెను.

వర్తకులు తీసికొనిపోవుచున్న వానిని కొనుటకు ఆంక్షయేమి? ఆ సందర్భపు ప్రశ్నకు సమాధానమే అక్కటలేక పోగా ఊమాపణ చెప్పనేల?

వినాయక దేవుడు ఊమాపణచెప్పలేదు. తగుసమాధానమైనను చెప్పలేదు. బందీవనందులకు వినయవినమితుడును కాలేదు. రాచరీవిని వీడలేదు. దర్పమును పోనాడలేదు. రాజగువాడు తోడిరాజుతో మాటలాడినట్లే వినాయక దేవుడు ముహమ్మద్ పాతో మాటలాడెను.

ఇందుతో ముహమ్మదుపాకు పట్టరానికోపమువచ్చినది. ఆ కోపపారవశ్యస్థితిలో అతడు వినాయక దేవుని నాలుక కోసి వేయవలసినదిగా, క్రింద పెద్దమంట చేసి కోటబురుజుమీఁదనుండి ఆ మంటలోనికి అతనిని తోసివేయవలసినదిగా ఆజ్ఞాపించెను.

ఆంధ్రవీరయువకుడు వినాయక దేవుడు ఆ భారణ శిక్షకు వికలుడుకాక లోంగెను.

క్రీస్తుశకము 1362 లో నడచిన వినాయక దేవుడు ముహమ్మదుపాల ఈ యుదంతమును చదువుచుండగా అప్పటికి పదునారువందలసంవత్సరములకు పూర్వము జరిగిన పురుషోత్తముడు, అలెగ్జాండరుల ఉదంతము మనకు జ్ఞప్తికివచ్చును.

అప్పుడు ఎత్తివచ్చిన అలెగ్జాండరుచేతులలో పురుషోత్తముడు బందీగా పట్టుబడినట్లే ఇప్పుడు ఎత్తివచ్చిన ముహమ్మదుపాచేతులలో వినాయక దేవుడు బందీగా పట్టుపడెను.

అప్పుడు అలెగ్జాండరు నీకు ఎట్టి మన్నన కావలయునని పురుషోత్తముని పృచ్చించినట్లే ఇప్పుడు ముహమ్మదుషా నీకు ఎట్టి మన్నన కావలయునని వినాయక దేవుని ప్రశ్నించె ననవచ్చును.

అప్పుడు సమాధానముగ పురుషోత్తముడు తనకు రాజోచితమైన మన్ననయే కావలయునన్నట్లు, ఇప్పుడు సమాధానముగ వినాయక దేవుడు తనకు రాజోచితమైన మన్ననయే కావలయునన్నట్లు వ్యవహరించె ననవచ్చును.

ఈ యుదంతముల సాదృశ్యము ఇంతతో అంతమగుచున్నది.

యుద్ధమున ఓడినను రాజరీవిని ఓటుపుచ్చని, బందీగా పట్టుబడియు ప్రాభవమును పోకడవెట్టిని పురుషోత్తముని చిత్తస్థైర్యమును, హృదయగాంభీర్యమును అలెగ్జాండరు అప్పుడు మెచ్చకలిగెను. యుద్ధమున ఓడినను రాజరీవిని ఓటుపుచ్చని, బందీగా పట్టుబడియు ప్రాభవమును పోకడవెట్టిని వినాయక దేవుని చిత్తస్థైర్యమును, హృదయగాంభీర్యమును ముహమ్మదుషా ఇప్పుడు మెచ్చలేకపోయెను.

అలెగ్జాండరు ఉదారుడు, ఉచితజ్ఞుడు అగుటయు - ముహమ్మదుషా అట్టివాడు కాకుండుటయు ఈ వ్యత్యస్తమునకు కారణము.

వినాయక దేవుని దారుణమరణశిక్షకు గుఱిచేసి ఆమీరదముహమ్మదుషా వెలంపుట్టనగరమును ఊచముట్టుగదోచుకొనెను; చిద్రవధ తప్పించుకొని జీవించియున్న నగరవాసుల

మీద అపరాధపుపన్ను విధించి వసూలుచేసెను. కొద్ది రోజులుమాత్రమే అక్కడ ఉండి గుల్బర్గాకు తిరుగుప్రయాణము కట్టెను.

తమ యువకవీరుని దారుణముగ చంపిన ముహమ్మదుషాపట్ల ఆంధ్రప్రజలు ఆగ్రహోదగ్రులైరి. సుల్తానుని ఇతర దుష్టచేష్టితములు వారి ఆగ్రహాన్ని ప్రజ్వలంపఁజేయు ఇంధనములై నవి. కాఁగా వారు ముహమ్మదుషామీద కసితీర్చుకొనుటకు కంకణము కట్టుకొనిరి.

కాని వారిని నడుపుటకు నాయకుఁడులేడు; ఆయుధ సామగ్రియు అరకొరగా ఉండెను. అగుట వారు పగటిపూట దాఁగుకొనుచు రాత్రులందు ఏమరుపాటున సుల్తానుసైనికుల మీదఁబడి కాటించుచు వచ్చిరి.

విజేతలై మఱలుచుండియు ముహమ్మదుషా సైనికులు ఈ గొరిల్లాకాటంపునకు తట్టుకొనలేకపోయిరి. అందుచేత తాము వెలంపుట్టన్లో దోచుకున్న వెండిబంగారములు తప్ప తక్కిన సామగ్రినంతను తగులబెట్టివేయవలసినదిగ ముహమ్మదుషా ఆదేశించెను.

ఇట్లు సామాను తగ్గించుకొనుటచే సత్వరప్రయాణసౌలభ్యము సమకూడునని అతఁడు ఆశించెను. కాని సత్వరప్రయాణమునకూడ తెనుగుప్రజలపీడనము అతనికి తప్పలేదు. కైలాసకోటకు చేరులోపున ఆంధ్రప్రజలు ఆసేనలో మూఁడింట రెండు వంతులు నాశనముచేసిరి; ముహమ్మదుషాచేతిని గాయపఱచిరి.

కైలాసకోటలో సహాయార్థము క్రొత్తసేనలు వచ్చి ముహమ్మదుషాహతశేషమైన న్యమును కలిసినవి. అగుట అక్కడ

నుండి వారి ప్రయాణము సవ్యముగ సాగినది.

యువకుఁడు, వీరుఁడు, పుత్రుఁడు ఐన వినాయక దేవుని మరణమునకు కాపయనాయకుఁడు దుఃఖమునుద్రమున మునిఁగెను.

ఇప్పుడు ఓరుగంటిరాజ్యమున నడచిన ఈ యువకవీర మరణమువంటిదే ఎనుబదిసంవత్సరములకు పూర్వము ఢిల్లీ రాజ్యమునను నడచియుండెను.

ఢిల్లీ రాజ్యసింహాసనమున బాల్బన్ ఉపవిష్టుఁడై ఉండిన తరుణమున (క్రీస్తుశకము 1285-వ సంవత్సరమున) ఆ రాజ్యము పైకి ఛింఘిజ్ ఖాను అను విఖ్యాతవీరుఁడు ఎత్తివచ్చెను. ఆ అతిలోకవీరునితో పోరుటకు బాల్బన్ తన కుమారుఁడు, వీరుఁడు ఐన ముహమ్మద్ ను ససైన్యముగ పంపెను.

ఆ యుద్ధమున ముహమ్మద్ ఓడిపోవుటయేగాక ఛింఘిజ్ ఖాను చేతులలో ససైన్యముగ సమసెను.

ముహమ్మద్ మరణమునకు తండ్రి బాల్బన్ తోఁబాటు రాజ్యములోని ప్రజయును గోడుగోడున దుఃఖించెను. ఇప్పుడు ఇక్కడ వినాయక దేవుని విషయమునకూడ అట్లే జరిగెను.

ప్రాయమువాఁడు, ప్రయోజకుఁడు ఐన కొడుకు మరణము తండ్రికి హృదయవిదారకమైనదే. ప్రాయమువాఁడు, ప్రయోజకుఁడుమాత్రమే కాక జాతీయవీరుఁడుకూడ అగుటచే వినాయక దేవుని మరణము ఆనాటి తెనుఁగుప్రజలకును అత్యంతశోచనీయమైనది.

ముహమ్మదీయుల బారినుండి తమ్ము రక్షించు వీరాధికుఁడని తాము నమ్మిన వినాయక దేవుఁడు కాలవిపర్యాసము వలన ముహమ్మదుపాచేతులలో దారుణమరణమునకు గుఱి

కాగా ఆనాటి తెనుగుప్రజలు జాతీయభావప్రేరితులై తమకు చేతనైన విధముగ తమ నాయకుని శత్రువుపట్ల ప్రతీకారము నెఱపిరి.

వారి ప్రతీకారమువలన ముహమ్మదుషాకు చావుతప్పి కన్నులొట్టపోయినంత పని ఐనది. విజేతయై మఱలుచుండియు అతడు పగటిపూటమాత్రమే ప్రయాణము చేసియుండెను; శత్రువుల ఎప్పుడు మీఁదఁబడుదురో అను భయముచే అతని స్కంధావరమున సైనికులు రాత్రులు నిద్రపోవుటఎట్టిదో ఎఱుంగకుండిరి; సామగ్రితగ్గించుకొనుటకు వారు గుఱారములను కూడ తగులఁబెట్టుకొననలసినవారైరి; ఎత్తివచ్చినప్పుడు నాలుగువేలుగ ఉండిన అతని బలఁగము తిరిగిపోవునరికి పదునైదువందలు మాత్రమే ఉండెను. మంచి తగ్గుటయేకాదు ఆంధ్రవీరుల పోటుమూలమున అతనిచేతికి గాయముతగిలినది.

ఉత్తరహిందూస్థానమున ఢిల్లీరాజ్యము ముహమ్మదీయులవశమైన మూడువందలఏండ్లకు కాని దక్షిణాపథములోని ఆంధ్రరాజ్యమునకు ముహమ్మదీయసేనల తాకుడుతగులలేదు. ఎనిమిదిదాడులు జరిగినమీఁదట కానిఆంధ్రరాజ్యముముహమ్మదీయులకు లోఁగలేదు. లోఁగిన మూడేండ్లకే ఆంధ్రులుముహమ్మదీయులపై తిరుగఁబడిరి. తిరుగఁబడిన పుష్కరములోనే ఆంధ్రులు ముహమ్మదీయులను తమ దేశమునుండితఱిమివేసిరి.

తెనుగుపాలిమేరలు దాటిపోవ తోలివైచినతురకలు తిరిగి ఈ పాలిమేరలలోనికి వచ్చి కాలూఁది నిలువకుండుటకై ఆంధ్రసురత్రాణుఁడు కాపయనాయకుఁడు అత్యంతదీక్ష వహించెను.

ఆదీక్షలో తండ్రి కాపయనాయకునకు తనయుఁడు వినాయక దేవుఁడు యథాశక్తి తోడుపడెను. పర్యవసానము ఎట్టిదైనను ఆయుధమున తండ్రిచాటు ఆ తరుణుఁడు వీరునివలె ప్రవర్తించెను; వీరునివలె పంచత్వమొందెను.

సమిజ్జయసంధాని కాకపోవును కాక వినాయక దేవుఁడు నెఱపినది విక్రమమే.

శాతవాహనుల కాలమున, కాకతిరాజుల కాలమున, విజయనగరరాజుల కాలమున యవనధాటిని అరికట్టి స్వదేశ, స్వమత, స్వగౌరవములను రక్షించుకొనుటకు ఆంధ్రవీరవరులు రణక్షేత్రమునతమశిరఃప్రకరములను పూలచెండ్లవలె సమర్పించి అనన్యసామాన్యక్షాత్రతేజమును ప్రదర్శించిరి. సమరసింహులును, పౌరుషప్రధానులు అయిన అట్టి ఆంధ్రవీరవరులందు యువకులవర్గమునకు చెందినవారిలో వినాయక దేవుఁడు వీను మిగిలినవాఁడు.

యవనధాటిప్రవాహమును బంధించి ఆ

ర్యావర్తమరసిన ఆంధ్రజాతి

జయవదిలిహాసనూత్రభాష్యములు నేఁడు

త్రవ్వె యెత్తిన ప్రాతతాదండకవిరె

జదువుకోవలసెను సమృజ్జాలనట్టి

కట్టుకథ లటు, సహింపఁగలవె? ఆంధ్ర!

—రా య ప్రోలును బాబు రావు

లింగమనేడు

చ. కదనమే బాహ్మరిల్లు, చెలికత్తెలె పీరజయాంగనామణుల్,
మదకరిమ స్తకుంభములె మాటికి దొంతులు, సంగరస్థలిన్
గుడికొనివడ్డ రాహుతులక్రొవలె గుజ్జనకూళు రార! స
మృదభుజశౌర్య రావుకులమాదయలింగని ఖడ్గపుత్రికిన్.

— వె లు గో టి వా రి వ ం శా వ ళి

ఏకశిలానగరము రాజధానియై వజ్రలుచుండ పర్ణిలిన కాక
తియాంధ్రసామ్రాజ్యము క్రీస్తుశకము 1323 లో ముహమ్మ
దీయులకు లోఁగుటయు; అట్లు లోఁగిన మూడేండ్లలోనే
ఆంధ్రులు ముసుసూరి ప్రోలయనాయకుని ఆధ్వర్యమున
ఆరాజ్యమునుండి ముహమ్మదీయులను తఱిమివేయుటయు,
ప్రోలయనాయకుని అనంతరము కాపయనాయకుఁడు ఆంధ్ర
తోఁగిరక్షణదత్తుఁడై ఏకశిలానగరము రాజధానిగా తిరిగి
త్రిలింగసామ్రాజ్యము నేలుటయు వినాయక దేవునిఉదంతమున
వినియున్నాము.

సమిజ్జయసంధాయకుఁడు కాకుండుటకుతోడువినాయక
దేవుఁడు తండ్రికంటె ముందు మరణించి జనకునకును, జన్మ
దేశమునకును మఱిత విషాదమును కూర్చెను. అందువలన
కాపయనాయకుని కడకాలము అతనికికాని, అతనిపాలితప్రదే
శమునకుకాని ప్రకాశమానమై ఉండియుండలేదు.

కాపయనాయకుడు కాలధర్మమునొందినసిమ్మట ఆంధ్రులు ఏకశిలానగరరాజ్యమును ప్రకాశమానముగ కాక పోయినను ఏకచక్రముగనైన నిలుపలేకపోయిరి. ఆయాంధ్ర సామ్రాజ్యము రెడ్డి, వెలమరాజ్యములుగా చీలిపోయినది.

గుంటూరుమండలములోని కొండవీడు రాజధానిగా రెడ్డిరాజ్యమును, నల్లగొండమండలములోని రాచకొండ రాజధానిగా వెలమరాజ్యమును వర్ధిల్లినవి.

మన కథాకాలమునాటికి రెడ్డిరాజ్యము కొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము అను రెండుభాగములుగాను; వెలమరాజ్యము రాచకొండ, దేవరకొండ అను రెండుభాగములుగాను చీలినవి.

ఏర్పడుటలో, చీలిపోవుటలో ఇట్లు సాదృశ్యము నిబద్ధమైన ఈ రెడ్డి, వెలమరాజ్యముల విషయమున ముఖ్యమైన భేదము ఒకటి ఉండినది.

రెండుగా చీలిన రెడ్డిరాజ్యములు - కొండవీడు, రాజమహేంద్రవరములు-అన్యోన్యము కలహించుచు ఒకదానిని ఒకటి నాశనము చేసికొనసర్వదాతలపడియుండెడివి. రెండుగా చీలిన వెలమరాజ్యములు - రాచకొండ, దేవరకొండలు - అన్యోన్యము కలహింపక మంచివిక మత్యముతో వ్యవహరించుచుండెడివి.

కాగా ఆరెడ్డివెలమరాజ్యముల అన్యోన్యసమరములలో వెలమరాజ్యములు రెండును ఒక్కటిగాను, రెడ్డిరాజ్యములు రెండును విడివిడిగాను వ్యవహరించుచుండెడివి.

రాచకొండ, దేవరకొండలు రాజధానులుగా రాజ్య

మేలిన రేచర్ల వెలమరాజులకును; కొండవీడు, రాజమహేంద్ర
వరములు రాజధానులుగా రాజ్య మేలిన పంట దేసటి రెడ్డి
రాజులకును తరతరములుగ ప్రబలవిరోధము నడచుచుండెను.

మనకథాకాలమున కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యమునకు పెద
కోమటివేమారెడ్డిప్రభువు. తనసోదరుడును, కొండపల్లిపరగణా
సామంతప్రభువును, వ్యవహారనిర్ణయనిపుణుడును, షడ్గుణ
ప్రయోగకుశలుడును ఐన మాచారెడ్డిని కొండవీటిరెడ్డిరాజ్య
రక్షణనిమిత్తము నిలిపి పెదకోమటివేమారెడ్డి రాజమహేంద్ర
వరపు రెడ్డిరాజ్యముమీఁదకు ఎత్తివెళ్లెను.

ఆ సమయమున దేవరకొండవెలమప్రభువు రావు పిన
వేదగిరినేడు కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యముమీఁదకు ఎత్తివచ్చెను.
కొండవీటిరాజ్యరక్షకుఁడు మాచారెడ్డికిని ఎత్తివచ్చిన పినవేద
గిరికిని ధరణికోటవద్ద దారుణరణము జరిగెను.

షడ్గుణప్రయోగకుశలుఁడు, వ్యవహారనిర్ణయనిపుణుఁడు
అయ్యు మాచారెడ్డి ఆయుధములో ఓడిపోయెను. ఆతనిని
బంధించి తలకొట్టి పినవేదగిరినేడు దేవరకొండకు కొనిపోయి
దానిని తాను తాంబూలము ఉమియుపాత్రమున తాపించెను.

తాము ఓడించిన శత్రువు తల నఱికి దానిని తమ తమ్ము
తనుకునందు తాపించుకొనుట నాఁటి ఆంధ్రవీరుల వింతఆచార
ములలో ఒకటియై ఉండెను. తమ్మపడిగలో తల తాపించి,
దానిపై ఉమియుచుండుటతో వారు శత్రువుమీఁది తమ
కసిని ఒకవిధముగా తీర్చుకొనువారు. శత్రువు సమసినపిమ్మట
కూడ అట్లు అవమానించినకాని ఆనాఁటి ఆంధ్రవీరులకు అరి
వీరులపట్ల అక్కసు తీరునదికాదు.

రాజమహేంద్రవరరాజ్యమున తాను రణప్రశంసలతో
ఉండఁగా కొండవీటిరాజ్యమున తనతమ్మునికి ఒనగూడిన పరా
జయమును, జరిగిన పరాభవమును పెడకోమటివేమారెడ్డి
తెలిసికొనెను.

సోదరుఁడు మాచారెడ్డి అనిన పెడకోమటివేమారెడ్డికి
అనన్యమగు ప్రేమ. పెడకోమటివేమారెడ్డికిని మాచారెడ్డికిని
పురాణప్రసిద్ధులైన రామలక్ష్మణులకుఁగిరి సౌభ్రాతృముండి
నది. కాఁగా సోదరునకు జరిగిన పరాభవమునకు ప్రతీకారము
చేసి తీరవలయునని అతఁడు దీక్షవహించెను.

వెలమరాజ్యముమీఁదికి ఎత్తివెళ్లుటకు అతఁడు విప్రుల
సన్నాహములు కావించెను. సర్వసన్నద్ధుఁడై అతఁడు దేవర
కొండ వెలమరాజ్యముమీఁదకు ఎత్తివెళ్లెను. దేవరకొండ
వెలమప్రభువులు ఎదురుకొనిరి. వారికి రాచకొండ వెలమ
ప్రభువులు తోడువచ్చిరి.

రాచకొండ, దేవరకొండ వెలమవీరులుకలిసి ఎదిరించి
నప్పటికి పెడకోమటివేమారెడ్డి విక్రమించి వారిని జయించెను.
పినవేదగిరినేని పట్టుకొనెను; అతని సింహతలాట బిరుదును
పుచ్చుకొనెను; అతని తల నఱికి కొండవీటికి తీసికొనిపోయి
దానిని తన తమ్ముపడిగములో తాపించుకొనెను; వీరనారా
యణ బిరుదమును వహించెను.

తన తమ్మునితలను నఱికి తమ్ముపడిగమున తాపించుకొని
అవమానించిన పినవేదగిరినేని తలను నఱికి తన పతన్ద్రహమున
పొదిగించుకొని పెడకోమటివేమారెడ్డి ప్రతీకారము నెఱపెను.

ఈ అడనున ఈ అవమతికి అదృష్టములు వెలమలు;

దానికి రెడ్లు ప్రతీకారము నెఱపివైచిరి. అది అంతతో ముగిసిన బాగుండెడిది. కాని అది అంతతో పర్యవసితముకాలేదు.

కేవలము ప్రతీకారముగా మాత్రమే రెడ్లు నెఱపినది వెలమలకు భరింపరానిదైనది. రెడ్లమీఁద వెంటనే దెబ్బ తీయవలయునని వారు ప్రయత్నించిరి. కాని జరిగియున్న యుద్ధమున రాచకొండ, దేవరకొండ ప్రభువీరులు మరణించియుండిరి. కాఁగా క్రొత్తనాయకుని ఆవిర్భావముతోనము వారు తపస్సు ధారపోయవలసివచ్చెను.

వారి తపస్సు అచిర కాలముననే పండినది. క్రొత్తగా ఒకవీరుడు పుట్టిరానక్కఱ లేకపోయినది. పుట్టిఉన్నవారిలోనే ఒక బాలుఁడు వీరుఁడై వెలమలకు ఆవేశ మెన్నుబలము కలిగించెను.

అతఁడు కేవలము బాలుఁడే. యువకుడైనకాఁడు. అంతయుపోగుచేసి అతనికి అప్పటికి పండ్రెండువత్సరములు. దేవరకొండ ప్రభువర్గమునకు చెందిన రావుమాదానేనిపుత్రుఁడు అతఁడు. పెదకోమటివేమారెడ్డి చేతులలో చేడ్పడి మరణించి అతని తమ్మతనుకున స్థాపితుఁడైన పినవేదగిరినేనితమ్ముఁడు అతఁడు. అతనిపేరు లింగమనేడు. అతఁడే మన ప్రస్తుత కథానాయకుఁడు.

పెదకోమటివేమారెడ్డి పీఠమణిఁచుటకు పరితపించుచున్న దేవరకొండ, రాచకొండ వెలమవీరులకు ఆ పండ్రెండేండ్ల లింగమనేడు ప్రధనప్రధానావలంబకుఁడును, ప్రధనప్రధాన ప్రోత్సాహకుఁడును అయ్యెను.

పండ్రెండేండ్లబాలుఁడు ప్రధనప్రధానావలంబకుఁడు. ప్రధనప్రధానప్రోత్సాహకుఁడును!

విశ్వాస్య మగునా?

కాశీమి?

వీరకుమారుడు కుమారవీరు డగుటలో ఆశ్చర్యకరమైన విషయమెద్దియునులేదు. బాలుడని ఒకనిశౌర్యధైర్యాదుల శంకించుట పాడికాదు.

ధైర్యమ్ము తగ్గునత్సహమ్ము బుడుగు

వయసుమీఱి వేళ వచ్చునా బలిమి

కీర్తికై నను నపకీర్తికైనెన

బాలరనైనందు భారమంతయును.

—పల్నాటి వీరచరిత్ర

అని లోకజ్ఞుడగు కవి గొంతెత్తి పాడుచున్నాడు. అల్పాక్షరము కలదైనను మంత్రమునకు మాహాత్మ్యము కొఱవడదు. పిన్నవాని చేతిదివ్వెబనను పెద్దగనే వెలుగును. బాలనూర్మ్యుడైనను తేరిపాటచూచుటకు దుర్నిరీక్ష్యుడే అగును. బాల్యముననైనను కాలసర్పమునకు విషములేకుండబోదు.

కావుటనే పండ్రెండేండ్ల లింగమనేడు ప్రధనప్రధానావలంబకుడు, ప్రధనప్రధానప్రోత్సాహకుడు అగుట విశ్వాస్యమే యగునని చెప్పునగుచున్నది. ఈవిషయము విశ్వాస్యమే యగునని చరిత్రయు చెప్పుచున్నది.

లింగమనేనివంటి బాలవీరులు లింగమనేనికి పూర్వోత్తరకాలములందు ప్రపంచమునందలి వివిధదేశచరిత్రలలో పరశ్శతములుగా ఉండుట చరిత్రాభిరతులకు కర్ణతాడిత విషయము. ప్రపంచవివిధదేశచరిత్రలలో పరశ్శతములుగానున్న అట్టి బాలవీరుల గాథలన్నియు ఇక్కడత్రవ్వట అప్రస్తుతము.

భారతదేశచరిత్రపాఠకుల కందఱకును పరిచితపూర్వకమున బాలవీరుల ముగ్గురి గాథలను మాత్రము ఉదాహరణార్థము పేర్కొనిన చాలును.

అక్కరు పదుమూడేండ్లమూడునెలలవాడై యున్నప్పుడు (క్రీస్తుశకము 1556-వ సంవత్సరము) బహరాంఖాను అను సేనానివెంట పంజాబుమీఁదికి ఎత్తివెళ్ళెను. తా నట్లు వెడలినప్పుడు రాజధానిలో తండ్రిహుమాయూన్ మరణింపఁగా అక్కరు వెంటనే మొగలాయిరాజ్యమునకు చక్రవర్తియై పదునెనిమిదేండ్లవాఁడగునప్పటికి బహరాంఖానుని తొలఁగించి రాజ్యాధికారమంతయు తనచేతికి తీసికొని న్యవహరింపఁగలిగెను.

యువకవీరుఁడయిన ఈ యక్కరు ఇరువదినాలుకేండ్ల వయస్సున క్రీస్తుశకము 1567-వ సంవత్సరములో రాజపుత్రస్థానమునందలి చిత్తోడుదుర్గముపై ఎత్తివెళ్లినప్పుడు అతనికి భయపడి రాణా ఉదయసింగు పాటిపోవగా ఆ దుర్గరక్షణభారమును వహించిన కేశవధీశుఁడు పట్టా పదునాఱువత్సరముల పడుచువాఁడు. అప్పట్టున పట్టా చేసిన యుద్ధమును చూచి యువకవీరుఁడగు అక్కరుకూడ మిగుల ఆశ్చర్యమును చెంది అతనిని రూపొందిన సంగ్రామదేవత అని పేర్కొనెను.

రసపుత్రచరిత్రకు చెందిన పదునాఱేండ్ల పడుచుపట్టా ఇట్లు దుర్గరక్షణయుద్ధమున వీనుమిగులఁగా మహారాష్ట్ర చరిత్రకు చెందిన పదునాఱేండ్లపడుచువాఁడొకఁడు శత్రుదుర్గసాధనయుద్ధమున వీనుమిగిలెను. శివాజి పదునాఱుసంవత్సరములవాఁడయి ఉండఁగా (క్రీస్తుశకము 1643-వ సంవత్సరమున) బీజపూరు నుల్తానుకు చెందిన తోరణాకిల్లాను పట్టు

కొని తాను స్థాపించునట్టి మహారాష్ట్రరాజ్యమునకు తొలి తోరణము కట్టెను.

మొగలు, రాజపుత్ర, మహారాష్ట్రచరిత్రలకు చెందిన పైమువ్వురు బాలవీరులకంటె ఆంధ్రచరిత్రకు చెందిన బాల వీరుడు లింగమనేడు చిన్నవాడు. వారికంటె మాత్రమే కాదు, ఈ గ్రంథమున కీర్తితులగుచున్న ఇతర ఆంధ్రయువక వీరు లందఱకంటెను లింగమనేడు పిన్నవాడు.

పిన్నవాడు కావుననే అతనికి కీర్తిని గానము చేసిన భట్టు కవులు అతనిని 'కుమారలింగ' అని పేర్కొనిరి; అతని ఖడ్గ పుత్రికకు కదనమే బామ్మరిల్లని, వీరజయూంగనామణులె చెలి కత్తెలని, మదకరిమ స్తకుంభములె దొంతులని, సంగరస్థలిని గుదికొనివడ్డ రాహుతులక్రోవులె గుజ్జనకూళ్ళని వర్ణించిరి.

లింగమనేని విక్రమోత్సేకమును వెలుగోటివారి వంశ చరిత్ర ఇట్లు వివరించుచున్నది:

“లింగమనేడు ద్వాదశవర్షంబులవాడైయుండి తన బంధువర్గంబుల హితపరిజనంబులఁ గూర్చుకొని యమరులకు వెక్కిరింపఁగఁ యుద్ధంబుఁజేసి వేమారెడ్డినిఁగొట్టి తమ్మపడిగానఁ బొదిగించె. వేమారెడ్డి మొదలయిన పంటవారి నెల్లఁగొట్టి తమ్మపడిగానఁ బొదిగించిన ఆలింగమనేడేసోమకులమురాజులు మొదలయిన రాచవారి నెల్లఁగొట్టికాలి పెండానఁ బొదిగించెను. ఆ లింగమనేడె యొక నాటిధాటిని ముప్పదిరెండు దుర్గములు పుచ్చుకొని యేకధాటీసమర్థవిషమధాటీపాంచాల, చతురు పాయదక్ష, రిపుప్రళయాంతకోపేంద్ర, యష్టదిగ్రాజ మనో భయంకర, యవధుళరాయమాన మర్దన, మేదిసీరాయదుష్ట గజాంకుశ, కోటలగొంగ బిరుదులను వహించినవాడు.”

ఈ నిస్సామాన్యపరాక్రముడు పెద్దవాడై పొందిన విజయపరంపరలతో మనకు ప్రసక్తిలేదు. యువకుడుగా ఆతఁడు కొనిన విజయములే మనకథకు వలయును.

మాదయలింగమనేడు పండ్రెండేండ్ల బాలప్రాయమున క్రీస్తుశకము 1420-వ సంవత్సరమున సేనానమేతుడై పెదకోమటివేమారెడ్డిని జయించి అతని సింహాతలాటబిరుదును లాగుకొని అతని తల నఱకి తనతిమ్మతనుకున తాపించుకొనెను. అంతియెకాదు. లింగమనేడు ఆ యుద్ధమున రెడ్ల విజయాంక మగు నందికంతపోతు రాజును పేరి కఠారినిగూడ కొట్టుకొని పోయెను.

కొండవీటిరెడ్డిరాజైన పెదకోమటివేమారెడ్డిని జయించెను; కొండవీటిరెడ్డిరాజుల విజయాంకమగు నందికంతపోతు రాజుకటారిని కైవస మొనర్చుకొనెను. మాదయ లింగమనేని ధాటి అంతతో ఆగలేదు. ఆతఁడు రాజమహేంద్రవరపురెడ్డి రాజ్యముమీఁదకు కూడ ఎత్తివెళ్ళెను. రాజమహేంద్రవరపురెడ్డిరాజులయిన వేమ, వీరభద్ర, దొడ్డారెడ్లను జయించి వారి రాజధానినగరమును దొద్దవెట్టెను. ఈదండయాత్రలోఆతఁడు సింహాద్రిని, సప్తమాడియములను కూడ జయించెను. విజయలక్ష్మీవిలాసుడై ఆతఁడు దేవరకొండకు చేరెను.

కొండవీటి రెడ్డిరాజ్యమునకు పెదకోమటివేమారెడ్డి అనంతరము అతనికుమారుడు రాచవేమారెడ్డి రాజయ్యెను. కాని అతనికిరాజ్యనిర్వాహము కష్టసాధ్యముగఁజెను. కులక్రమాగతమైన నందికంతపోతురాజుకటారిని కోలుపోవుటరెడ్లకుఅపశకునముగా ఁజెను. తిరిగి దానిని సంపాదించినకాని తమ

కొండవీటిరాజ్యమును నిల్వరించుకొనఁజాలమను అనుమానము రెడ్లకు కలిగెను. లింగమనేనితో యుద్ధముచేసి ఆ కటారిని అప్పట్టున తిరిగి చేజిక్కించుకొనుటకు వారికి పరాక్రమప్రాభవము చాలకుండెను. కాఁగా వారు దానిని సామోపాయమున సంపాదింప సమకట్టిరి.

సుప్రసిద్ధాంధ్రకవి శ్రీనాథుఁడు పెదకోమటివేమారెడ్డి కాలమునుండియు కొండవీటి రెడ్డిరాజ్యమున విద్యాధికారులైన తోద్యోగము వహించి ఉండెను. శ్రీనాథునివంటి మహాకవి పోయి అడిగినచో లింగమనేడు కటారిని ఈయకపోఁడని రెడ్లు తలచిరి. కాఁగా వారు దేవరకొండకు పోయి రావలసినదిగా శ్రీనాథుని కోరిరి.

కదనము చేయఁదగుపనికి విరాయబారము నెఱవేర్చుఁగలదా?

నెఱవేర్చిన ఉదంతములు ఉన్నవి.

క్రీస్తుశకము 1193లో ఈ దేశముమీఁదకు ఎత్తివచ్చిన శహాబుద్దీన్ గోరీ స్థాణేశ్వరమహాయుద్ధమున ఢిల్లీరాజ్యాధీశ్వరుఁడగు పృథ్వీరాయని జయించి అతని నేత్రద్వయమును పీకించి చెఱఁబెట్టెను. చెఱలోఉన్న పృథ్వీరాయనిపక్షమున అతని ఆస్థానకవిచాంద్ భాట్ గోరీవద్దకు రాయబారము వెళ్ళెను. శబ్దపుజాడనుబట్టి శరసంధానముచేయఁగల పృథ్వీరాయని సామర్థ్యమును గోరీవద్ద పొగడి ఆవిద్యలో అతనిని పరీక్షించుటకు ఒప్పించి ఆపరీక్ష వేళ పృథ్వీరాయని చేగోరీని సంహరింపఁజేసెను.

క్రీస్తుశకము పదమూడవ శతాబ్దిలో నెల్లూరు ప్రభువు మనుమసిద్ధిరాజు తనదాయాదులగు అక్కన, బయ్యనలకు ఓడి

పాటిపోయెను. అప్పుడు అతని ఆస్థానకవి తిక్కన తనరాజుతరపున గణపతిదేవచక్రవర్తివద్దకు రాయబారము వెళ్ళి సేనానహితముగ ఆ చక్రవర్తిని తీసుకొనివచ్చి నెల్లూరురాజ్యమును తిరిగి మనుమసిద్ధికి ఇప్పించెను.

శ్రీనాథుని ప్రభువు పృథ్వీరాయనిపట్ల కవిచాంద్ భాట్ రాయబారమును, నెల్లూరుప్రభువు మనుమసిద్ధిరాజుపట్ల కవితిక్కన రాయబారమును ఫలించియుండుట లోకజ్ఞుడగు శ్రీనాథునకు తెలియును. కాఁగా ఆ కవిగ్రామణి అట్టి రాయబారమునకు వెనువెంటనే ఒప్పుకోలిచ్చెను.

రెడ్డిరాజ్యాభిమానము, ప్రభుభక్తియు ప్రేరేపకగా శ్రీనాథుఁడు సందికంతపోతురాజుకటారిని కొనితెచ్చుటకయి లింగమనేనివద్దకు దేవరకొండకు ప్రయాణమై వెళ్ళెను.

లింగమనేనికి అది లేజవ్వనపుర బాగదరప్రాయము. అతఁడు అతిబాల్యముననేనిస్సామాన్యపరాక్రముఁడుగా పేరొందిన వెలమవీరుఁడు. అట్టివాఁడు తనకు శౌర్యచాతుర్యసంలభ్యమైన సందికంతపోతురాజుకటారిని శ్రీనాథుఁడంతటి ఉద్దండకవి అడిగినను ఇచ్చివేయుపాటి ఉదాహరణగా కాఁగలఁడా?

లింగమనేడు ఎంతటి వీరుఁడో అంతటి సరముఁడు; ఎంతటి రణవిశారదుఁడో అంతటి విద్యారసికుఁడు. కాఁగా అతఁడు తనదర్శనమునకువచ్చిన శ్రీనాథభట్టనుకవికి స్వాగతోపచారములుసల్పెను. శౌర్యధైర్యాదిగుణమండితుఁడైన ఆ యువకవీరుని శ్రీనాథమహాకవి ఇట్లు ఆశీర్వాదపూర్వకముగ కొనియాడెను.

సీ. జగన్మొబ్బగండాంక! సంగ్రామనిశ్చంక!
 జయసిద్ధి రాయవేశ్యాభుజంగ!
 అఖిలకోటలగొంగ! యిరిరాయమదభంగ!
 మేలందు ధరణీశమీనజాల!
 మూరురాయరగండ! మురియురాజులమిండ
 యభివృద్ధి రాయచాహత్తమల్ల!
 ఘనగాయగోవాళ! కామినీపాంచాల!
 బ్రహ్మయు శశివంశపరశురామ!
 గీ. దండెవిరుదుల సురతాణి గుండెదిగుల!
 బలిర! యల్లయవేముని పగరమిండ!
 రమ్యమించిన మేదిసీరాపుబిరుద!
 సంగరాటోప! మాదయలింగభూప!

—చాటుధార

తనప్రత్యర్థిరాజులవద్ద విద్యాధికార్యున్నతపదవిలో ఉన్న
 శ్రీనాథమహాకవిశ్వరుడు వచ్చి జయసిద్ధిరస్తు, అభివృద్ధి
 రస్తు, బ్రహ్మయరస్తు అని తన్ను ఆశీర్వదించుచు వినుట
 చుచున్నాడు. ఇంతకంటె శూరునకు కోరడగిన దేముండును?

లింగమనేడు అంతరంగమున ఎంతయో అలరెను.
 వాంఛితమెట్టిదో తెలుపుడని శ్రీనాథుని కోరెను. అగ్రహ
 రమో, కనకాభిషేకమో కోరునని లింగమనేడు తలచెను.
 కాని శ్రీనాథుడు సొంతమునకు ఏమియు అడుగలేదు. ప్రభు
 భక్తిపరాయణుడై అతడు కటారినే కాంక్షించెను.

ఆ కటారి తనకు విక్రమకళాసంలబ్ధమైనది. దానినితాను
 విజయప్రశస్తిచిహ్నముగా భద్రపఱచుకొని ఉండెను. అగు

కాక! లింగమనేడు కొంచెముకూడ కించపడక ఆ కటారిని శ్రీనాథునకు అలవోకగా ఇచ్చివేసెను.

రెడ్డిసోదరులైన పెదకోమటివేమారెడ్డి, మాచారెడ్డి-వెలమసోదరులైన పినవేదగిరినేడు, లింగమనేడు ఈ ఉభయ పక్షముల నడచిన యుద్ధములలో లింగమనేడు నవయావనము నాలుగంచులకు ఎక్కని బాలప్రాయముననే అనన్యదురాపమైన విక్రమోత్సేకము, అనన్యసామాన్యమైన పౌరుషము నెఱపెను. అయినను శ్రీనాథుండువచ్చి అడుగంగా వీరయోధుండు లింగమనేడు విజయదర్పమునంతఁగు. వీడి వినయసుందరుడై కటారిని అలవోకగా ఇచ్చివేసెను. యుద్ధనీరుండు మాత్రమే కాక అతండు దానవీరుండుకూడ అగుటనే ఇట్లు చేసెను.

ఇట్లు చేసెనుకావుననే కవులు అతనిని అక్షరరమ్యముగ ఇట్లు కీర్తించిరి:

ఉ. ఆర్దురు చక్రవర్తుల, పదార్దురు రాజులు దక్క నన్యరా
ద్వ్యగ్రము నీసమాన మనవచ్చునె బాహుపగాక్రమక్రియా
భగ్గమహా! సోమకులభార్గవరామ! కుమారలింగ! స
న్మార్గపరంపరాభిమతమంగళమూర్తి! విశాలకీర్తులన్.

—వెలుగోటివారి వంశావళి

యువకుండు లింగమనేడు ప్రతాపగరిమతో 'గడ్డపాటలు గోంగుకాండలవలె మళ్ళివేసిన' దుర్వారదోర్బలముకల కొండ పీఠిరెడ్లను కదనమున కాకుచేసి రెడ్డిరాజ్యమును ఒడ్డగిలంబడ చేసెను. తలను కప్పియున్న మావికూడ ఊడని శివుప్రాయము

ననే దేవతలసేనలకు నాయకుడై ప్రాథతరణక్రీడ నెఱపిన
కుమారస్వామిని తలపించుచు లింగమనేడు పిన్నటనాటనే
మహాసేనుడును, ప్రతాపాభరణుడును ఐ రెడ్డిరాజ్యముల
రెండింటిని సంక్షోభింపజేసి ప్రాగాంధ్రప్రదేశమున తన వీర
చందనపుదావిని పెదచల్లెను.

శా. వేరీ! నిన్నెదిరింపగా జగమునన్ వీరుల్ ప్రతాపాద్ధతిన్
ధారంధర్యమునన్ బ్రభావమహిమన్ ధైర్యంబునన్ జాపలీ
లారంభంబున సాహసిక్యమున బాహళక్తి దివ్యాయుధో
దారప్రాథిమ దేవదైత్యనరగంధర్వాదిసంఘంబులన్.

—హ ర వి లా స ము.

మన్నార దేవనాయకుడు

“అదాక్షిణ్య మగణ్య మావితరణం బస్తోక మాన్యాయ మ
 ర్యాదాచార మపార మావినయ మార్యామోదసంధాయకం
 బాదోర్వీర్య మనార్య మాఘనతనూద్యతేజ ముద్వేజ మా
 ప్రాదుర్భావము మంగళాస్పదము చెప్పన్ శక్యమే యాతనిన్.”

—రా మ య క వి

ఆంధ్రభోజుడగు కృష్ణ దేవరాయల అనంతరము తంజావూరు
 నోళరాజ్యమును, మధుర పాండ్యరాజ్యమును ఆంధ్రనాయక
 రాజులు స్వాధీనము చేసికొని జేగీయమానముగా ఏలఁజొచ్చిరి.

మన కథాకాలమునాటికి—అనఁగా క్రీస్తుశకము 1673
 నాటికి—తంజావూరు ఆంధ్రనాయక రాజ్యమునకు విజయరాఘ
 వనాయకుఁడును, మధుర ఆంధ్రనాయక రాజ్యమునకు చొక్క
 నాథనాయకుఁడును ప్రభువులై ఉండిరి. ఈ ప్రభువు లిద్దఱలో
 విజయరాఘవనాయకుఁడు వయోవృద్ధుఁడు, చొక్కనాథ
 నాయకుఁడు పిన్నవయసువాఁడు.

తంజావూరి విజయరాఘవనాయకునకు ఒకపుత్రుఁడు;
 ఒక పుత్రిక.

విజయరాఘవనాయకుఁడు తనపుత్రునకు ఇష్టదైవ
 మగు మన్నార దేవుని నామము ఉంచెను.

తంజావూరు ఆంధ్రనాయక రాజులది మన్నారగోత్రము.
 మన్నారగోత్రకులైన వారు తంజావూరు వచ్చినపిమ్మట

అచ్చటికి చేరువలోనున్న మన్నారకోయిల్ లోని రాజగోపాలస్వామి అను పర్యాయాభిధానము గల మన్నారస్వామిని తమ కులదైవతముగా చేకొనిరి. విజయరాఘవనాయకుఁడు మన్నారస్వామి ప్రసాదముచే పుట్టుటవలన అతనికి 'మన్నారదాసు' అను బిరుదముకూడ కలిగినది. తెలుఁగునాయకుల ఇట్టి విశేషసంబంధమువలన 'మన్నార్ కోయిల్' అను ద్రవిడనామము మన్నారగుడి అను తెనుఁగునామముగా మారినది. తమిళదేశమున రాజత్వము నెఱపిన ఆంధ్రనాయక రాజసంబంధము గల ఈ మన్నార్ కోయిల్ కు 'రాజమన్నార్ కోయిల్' అనియు, మఱియొక మన్నార్ కోయిల్ కు 'కాటుమన్నార్ కోయిల్' అనియు వ్యవహారనామములు వర్పడినవి.

మన్నార్ కోయిల్ కు రాజశబ్దము ఉపసర్గగా చేరుట కును, తమిళవాసన పెచ్చరిల్లు మన్నార్ కోయిల్ అను నామము వెనుకబడి తెనుఁగువాసన గుమ్మగ గుబాళించు మన్నారగుడి అను నామము విశేషప్రచార మందుటకును కారణభూతులైన ఆంధ్రనాయక రాజవంశమున పుట్టిన వాఁడును, మన్నారగోత్రోద్భవుఁడును ; మన్నారస్వామి ప్రసాదమువలన ప్రభవించి మన్నారదాసుఁ డను ప్రసిద్ధి వహించినవాఁడును అగు విజయరాఘవనాయకుఁడు తన ఏక పుత్రునకు మన్నారదేవనాయకుఁడను పేరు పెట్టెను.

మన్నారదేవనాయకుఁడు ఈ కథాకాలమునాటికి వివాహితుఁడై, పుత్రవంతుఁడై ఉండెను. మన్నారదేవుని పుత్రుని నామము చెంగమలదాసు. చెంగమలదాసు అప్పటికి నాలు

గేండ్ల బాలుడు. నాలుగేండ్ల బాలుని తండ్రియైన మన్నారదేవుడు అప్పటికి పాతికయేండ్లకు పైబడినవాడై ఉండును.

మన్నారదేవనాయకుడు పితృభక్తిలో రామసమానుడు. ధైర్యసాహసములలో కుమారస్వామినదృశుడు. యుద్ధవిద్యలో అభిమన్యునితో ఉపమింపదగినవాడు. అతులితాశ్చర్యతపశ్చర్యుడగు శతక్రతుశ్రీనివాస తాతాచార్యుల శిష్యుడు. అతులకనకతులప్రముఖునిఖల మహాదానములు చేసినవాడు. అనేకాగ్రహారప్రతిష్ఠాపన ప్రవీణుడు. విశేషించి సాహితీసంపన్నుడు. అప్పటికే అతడు తెనుగున విజయరాఘవాభ్యుదయ మను ప్రబంధమును, హేమాద్భనాయికాన్వయంవర మను నాటకమును రచించి ఉండెను.

ఇట్లు మహితప్రభావుడై ఉండిన మన్నారదేవనాయకుని మీద ఎందులకో విజయరాఘవనాయకునికి కోపమువచ్చినది. కాగా అతడు మన్నారదేవుని చెఱసాలయం దుంచెను.

కొడుకు కావున ఈ బంధితునిపట్ల విజయరాఘవనాయకుడు కృపావిశేషము చూపెను. బద్ధునిచేతికి ఇప్పట్టున ఇనుప బేడీలు కాక బంగారుసంకెళ్లు వేయించెను. 'సంకెళ్లు' అన్నప్పుడు అవి ఇనుముతో చేసినవైనను, బంగారముతో చేసినవైనను ఒక్కటే అను దృష్టి విజయరాఘవనాయకునకు కలిగినది కాదు.

పరికింపగా విజయరాఘవనాయకుడు శీఘ్రుకోపిగా, చలపాదిగా కనిపించుచున్నాడు.

శీఘ్రుకోపికావుననే అతడు చెప్పుడుమాటలు విని కడుపార కన్నకొడుకును మన్నారదేవుపేరిటివానిని కారాగారమున ఉంచెను.

చలపాదికావుననే అతఁడు వరయోగ్యయైయున్న తన కూఁతునకు తోడి నాయకరాజగు మధుర చొక్కనాథనాయకునినుండి మనువుమాటలు రాఁగా మారుపథమున నడచెను.

ఆ మనువు తనకు నచ్చనిచో ఆ సంగతి అతఁడు మర్యాదగ, మార్దవముగ చెప్పవలసినది. కాని అతఁడు అట్లుచేయలేదు. సందేశహరులు తెచ్చిన వివాహమంగళసందేశమును స్వీకరింపకపోవుటయే కాక వారు కొనివచ్చిన భేటివస్తువుల నయినను అతఁడు స్వీకరింపలేదు. పైఁగా ఆ వచ్చినవారిని వెంటనే కోటబయటకు పంపించివేయ తన సేవకులకు ఆజ్ఞాపించెను. కోటబయటనైనను ఆసందేశహరులకు బత్తెము భరణము విచారించు ఏర్పాటులు చేయలేదు.

ఈవిధమున అవమానమును పొంది వారు పోయి రాజాచొక్కనాథనాయకునితో నడచిన వృత్తాంతము చెప్పిరి.

తోడి సంస్థానికుఁడనగు నేను అడుగఁబోఁగా అతఁడిట్లు అవమానముచేయునా అని చొక్కనాథనాయకుఁడు మండిపడి తన దళవాయి వేంకటకృష్ణప్పనాయని పిలిచి దండు కూర్చుకొని పోయి తంజావూరుకోటను ముట్టడింపుమనెను. ప్రభుని ఆజ్ఞ తలనిడుకొని వేంకటకృష్ణప్పనాయఁడు తంజావూరుకోటను ముట్టడించెను.

తంజనగరముసేనాని రంగప్పనాయఁడు వేంకటకృష్ణప్పనాయని ఎదుర్కొని యుద్ధము చేయసాగెను. తంజావూరి కోటలో విశేషపై న్యము - ఇరువదివేలకు పైఁగా-ఉండెను.

అందుకు మధురవారు ఎంతమాత్రము జంకక దండు పురిగొలిపి ఫిరంగులు మోర్జాలపై ఎత్తించి కోటపైని ఉన్న

సైన్యముమీఁద లక్ష్మ్యముంచి ప్రేల్చుసాగిరి. మధురవారు ఇరు వదివేలగుండ్లకు పైఁగా ప్రేల్చిరి. ఎడ తెగని గుండుదెబ్బలకు ఆఁగ లేక తంజావూరు సేనలు విజిగిపోవఁదొడంగెను.

ఈలోఁగా మధురవారు అగడ్తను కొయ్యపలకలచేత మూయించిరి. ఇశిసిపడినత్రోవలవెంట కొందఱు, చాకిళ్ల వెంట కొందఱు మధుర సైనికులు కోటలో ప్రవేశింప నారంభించిరి. కొంచెముకొంచెముగా తంజావూరికోట శత్రువుల స్వాధీనము కాఁజొచ్చెను.

ఆ విపత్కరసమయమున తంజావూరిదళవాయి రంగప్ప నాయకుడు విజయరాఘవనాయకునిచెంత కేఁగి చెఱసాలనుండి మన్నారదేవనాయకుని విడిపించి రప్పించి ముందుక ర్తవ్యము ఆలోచించవలసిఉన్నదని చెప్పెను. విజయరాఘవనాయకుడు అందుకు సమ్మతించెను.

తక్షణమే తగుమనుష్యులు పోయి బందిఖానా తెఱచి మన్నారదేవుని బంగారుసంకెళ్ళు విడిపించి తమ పితృదేవులు పిలుచుచున్నారని చెప్పిరి.

తన్ను చెఱయందుంచినను తండ్రిపై అతనికి ఎట్టి కోపముకాని లేకుండినది. పితృభక్తిని అతఁడు రామునంతటి వాఁడు. తాను అతులితపితృభక్తిగురుభక్తిభాగధేయుడ నని తన రచనమైన హేమాద్భానాయికాస్వయంవరనాటకములోని భరతవాక్యమున అతఁడు వాకొనెను.

పిలుపునందుకొని మన్నారదేవనాయకుడుతండ్రివద్దకు వచ్చెను. కవికావున అతఁడు తండ్రినిఉద్దేశించిఅత్యాశువుగా

క. మణి క్రిందుపఱచి జలనిధి

తృణముం బై నుంచె నతనిజే కొదవకుమి

మణి మణియే తృణము తృణమే

రణవిజయదిలీప! విజయరాఘవధూపా!

అను పద్యమును చెప్పెను; సర్వాంగాలింగితమహీతలమగు నమస్కారము చేసెను; లేచి చేతులుమోడ్చి నిలిచెను. ఏలిన వారి సెలవు ఏమిఅని వినయవిహృతితో అడిగెను.

‘అల్పమానవుల మాటలూ విని నీవంటి కుమారుని ఖైదుచేసితిమి’ అని విజయరాఘవనాయకుఁడు మిక్కిలి విచారిం చెను. అప్పుడుమన్నార దేవనాయకుఁడు ‘గతమునుగుఱించి ఇఁక విచారింపకుఁడు. ముందు జరగవలసిన పనినిగుఱించి ఆజ్ఞ దయచేయుఁడు’ అని అర్థించెను.

అందుమీఁద విజయరాఘవనాయకుఁడు కుమారునితో ఇట్లు చెప్పెను: ‘ఎదిరిదళము మనఎదుటనే కోటలో ప్రవేశించు చున్నది. ఇఁక మనకు జయాశ లేదు. నేటికి మనము ప్రాణములు విడుచుటయే ఖాయము. మనము మరణించినపిమ్మట మహాలులోనివారు ఉంఁగిన మధుర వారు మనచిన్న దానిని తీసుకొనిపోయి మనువువిషయమున తమమాట చెల్లించుకొందురు. రాజ్యము పోయినను, ప్రాణములు పోయినను మనము వారు పట్టినపట్టు చెల్లనీయరాదు. మన పౌరుషము నిలుపుకొనవలెను. కాఁబట్టి మహాలులోనివారిని అందఱును మనమేలయము పొందించవలయును. మహాలులోనికి పోయి ఈ కార్యము నెఱవేర్పవలసిన భారము నీమీఁద ఉన్నది. అవసరమగుచో అక్కిరాజునుకూడ వెంటఁబెట్టుకొని పోమ్యు.’

అవిలంఘనీయమగు తండ్రిఆజ్ఞ ఒక వంక, వీరుని ప్రథమ భర్తమగు రాణివాసపుస్త్రీల మానసంరక్షణము ఒక వంక తనను ఎచ్చరింపఁగా మన్నారదేవనాయకుఁడు అక్కిరాజుతో అంతిపురమునకు దారితీసెను.

ఎదిరిదళమువారు కోటచొచ్చినారనివినఁగానే అక్కడ రాణివాసము అంతయు ఒక చోట చేరెను. ఆమీఁద ఆస్త్రీలు మందుకుండలు తెప్పించి చుట్టును పేర్చి పెట్టుకొని కత్తులు, జముదాళ్ళు దూసికొని కూర్చుండి ఏలినవారిఆజ్ఞ ఎప్పుడు ఏమి వచ్చునో అని యెదురుచూచుచుండిరి.

మన్నారదేవనాయకుఁడును, అక్కిరాజును అక్కడకు చేరుటతోడనే ఆ రాజస్త్రీలు 'ఏలినవారికి క్షేమమా? మాకు ఏమి ఉత్తరువు ఇచ్చిరి?' అని అడిగిరి.

మన్నారదేవనాయకుఁడు తాము వచ్చినపని వారికి చెప్పెను.

తక్షణమే వారు ఒకరినొకరు కత్తులచేతను, కటారుల చేతను నఱుకుకొన ప్రారంభించిరి.

ఇంతలో మన్నారదేవుఁడు మందుకుండలకు నిప్పు ముట్టించెను. రెప్పపాటులో అగ్నిజ్వాలలు ఛటచ్చటాయమా నమై నగరంతయు ఆక్రమించి ఆనగరిలో ఆడుపురుగు లేకుండ దగ్ధముచేసెను.

నాయక రాజవంశాంకురమును, నాలుగేండ్లబాలుఁడును, మన్నారదేవుని పుత్రుఁడును అగు చెంగమలదాసును తీసికొని తప్పించుకొనిపోయిన దాదితప్ప మిగతస్త్రీలందఱును ఆనాఁడు అక్కడ అట్లు సంఘమరణమును పొందిరి.

అంతిపురమునుండి లేచి ఆకాశమంటుచున్న అగ్నిజ్వాలలను విజయరాఘవనాయకుఁడు చూచెను. అప్పుడు ఆతఁడు మన్నార్డుగుడిలోని రాజగోపాలస్వామిగోవేలదిక్కుగా తిరిగి మనస్సున ఎంతమాత్రమును భేదము చేరనిట్లుక ‘మన్నార్డు దేవా! ఇదిఅంతయు నీకే అర్పితము. రాజగోపాలా! ఇది అంతయు నీకల్పితము’ అనుచు రెండుచేతులయందును అతి తీక్షణములై మెఱుఁగులువాఱుచున్న కత్తులనుజళిపించుచు తిరిగి యుద్ధకార్యనిమగ్నుఁడయ్యెను.

అంతిపురమున అంతయు కడతేర్చి ఇంతలో అక్కడికి మన్నార్డు దేవనాయకుఁడును, అక్కిరాజును వచ్చిరి. అప్పుడు విజయరాఘవనాయకునివద్ద హాజరుగా నమ్మినబంటులు నలుగురుమాత్రమే ఉండిరి. దళవాయి రంగప్పనాయకుఁడు, పట్టపు టేనుఁగువాఁడయిన తిమ్మామావటీఁడు, చొక్కరౌతు, వీరబాణము చిన్నరాజు అను నలుగురుమాత్రమే ఉండిరి. వచ్చిన మన్నార్డు దేవునితో అక్కిరాజుతో వారు ఆఱుగురు ఐనారు.

అప్పుడు దొరలను నడుమ నిలిపి మిగిలిన ఐదుగురును ఐదుకత్తులు తీసికొని ఐదుపక్కల చొచ్చి చేతికి అందినవారి నెల్లరను చెనకి చెండి తుడకు మరణించిరి.

అంతట మన్నార్డు దేవనాయకుఁడుతండ్రిముందునకువచ్చి శత్రువులను చెనకెను. అదిచూచి విజయరాఘవనాయకుఁడు కుచూరునిచేయి పట్టుకొని వెనుకకు లాగుచు ఇట్లు చెప్పెను:

‘కుమారా! ఇప్పుడు మన ఇద్దఱుకును మరణము ఆసన్నమయినది. నీవు ముందుగా నడుచుచున్నావు. నాకనుల ఎదుట నీవు ఎదిరిచేతులలో మరణించినచో నాకు పుత్రశో

కము. ఈ కడుపుకోతకు కనులలో జలము రాకమానదు. యుద్ధరంగమున కళ్ళలో నీళ్ళుకనిపించిన పరలోకహాని. కనుక నీవు నావెనుక నిలుపుము. నాపని అయినతరువాత నీకు పోలి నట్టుగా సమరము సవదరింపుము.”

దానికి సమాధానముగా వినయవిహృతితో మన్నారదేవనాయకుడు పితృదేవునకు ఇట్లు విన్నపముచేసెను:

“తమరు సర్వజ్ఞమూర్తులును, సకలధర్మములు తెలిసిన వారును ఐయుండియు నన్ను వెనుకకుపొమ్మనుట న్యాయమా? మీరు తండ్రులు, నేను కుమారుడను. మీరు రాజులు, నేను బంటును. మీరు సేనానులు, నేను సైనికుడను. నన్ను కని పెంచిన మీఋణము తీర్చుకొనుటకును, మీకుమారుడను అనుపేరునకు తక్కువపాటురాకుండ నడుచుకొనుటకును, సేనానిని ముందుకు గెంటి సైనికుడు వెనుకంజవై చినాడను అప్రతిష్ఠ నాకు కలుగకుండ చూచుకొనుటకును ఇది తరుణము. కనుక ఇంక మీరు నాకు అభ్యంతరము చెప్పవలదని మనవి.”

ఇట్లు అనుచునే మన్నారదేవనాయకుడు కత్తిదూసి గుప్పున యెదిరినై న్యమున చొఱఁబాటెను. అతఁడు సాము సాదనలు చేసినవాఁడు. కావునచేతఁజాలువాఱులేకపోయినను ఎదిరిసైనికులు చుట్టుకొని కత్తులచేత నఱుకు నఱుకుళ్ళను; ఈటెలచేతను, బల్లెములచేతను పొడిచెడి పోట్లను తప్పించుకొనువాఁడు. ఎదిరినఱుకుళ్లు, పోట్లు సాధనలాఘవములచేత తప్పించుకొనుచు చొఱఁబాటి అనేక సైనికులను ఛేదించుచు. అతఁడు మధురదళవాయి వేంకటకృష్ణప్పనాయనిమీదికి పోయెను.

వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు పలుజగడములలో జయము లను పొంది 'సంగరకిరీటి', 'సవ్యసాచి' అను కితాబులుపొందిన వాడు. అతనికి తనతో సమవీరుడైన మన్నార దేవునితో ద్వంద్వయుద్ధము చేయవలయుననిబుద్ధిపుట్టినది. తోడనే అతడు తనదళములో ఎవ్వరినికాని మన్నార దేవునిమీదకుపోవలదని ఆజ్ఞాపించి తాను పట్టము, కేడెము తీసికొని ఎదిరించెను. సంకీర్ణ సమరమధ్యమున అది ద్వంద్వయుద్ధము.

వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు, మన్నార దేవనాయకుడు ఇరువురును సాముసాదనలు చేసినవారు. ఆ సమవీరులు యుద్ధమునకు తలపడుట కర్ణార్జునులు యుద్ధమునకు తలపడినట్లుండెను.

వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు నఱుకు నఱుకుడును మన్నార దేవనాయకుడు తప్పించుకొనువాడు. మన్నార దేవనాయకుడు నఱుకు నఱుకుడును వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు తప్పించుకొనువాడు. ఈరీతిగా సమరము చాలసేపు సాగినది.

అంతట మన్నార దేవనాయకుడుసాహసోద్రేకముతో పైకి చెంగలించి తనచేతి ఘరగుకత్తితో దళవాయి వేంకటకృష్ణప్పనాయని శిరస్సు నఱుకఁబోయెను. వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు తన కరమునందలి భేటకముతో ఆ నఱుకుడును అడ్డుకొనెను. అరకత్తి భేటకముమీదను, అరకత్తి దళవాయితలమీది తలపాగయోరను తగిలి అసిగాయముమాత్రమువనది.

చిన్నగాయమైనను నెత్తురు చిమ్మకమానదుకదా! నెత్తురు కనిపించుటతోడనేవేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు ఆగ్రహోదగ్రుడై ఇంక నాసాహసము చూడుము అని గద్దించి పట్టా

కత్తితో మన్నారదేవనాయకునిపై తన బలముకొలది దెబ్బ వేసెను.

మన్నారదేవుని చేత కేడెము లేదు. చేతికత్తితో ఆ దెబ్బను అడ్డగించుటకు అనువుపడలేదు. కాగా అతని కుడి ముంజేయి తెగినది. ఇక ఆ చేతితో కత్తి పట్టగూడక పోయెను. అప్పుడు మన్నారదేవుడు ఎడమచేత కత్తి తీసికొని వేంకట కృష్ణప్పనాయని కొట్టెను.

కృష్ణప్పనాయకుడు తన చేతికేడెముచేత దెబ్బ తప్పించుకొనెను. ఎంత తప్పించుకొనినను అతని ఎడమచేతికి కొంచెము గాయము తగిలియే తీరినది.

తగిలిన ఈగాయముతో వేంకటకృష్ణప్పనాయనికి తగని కోపము వచ్చినది. కరమున పట్టకత్తిని నవదరించుకొని ఊచిఊచి మన్నారదేవుని కంఠము గుఱిచూచి అతడు తన బలముకొలది వేసెను. ఈదెబ్బతో మన్నారదేవుని మెడ తెగి, తలవేటు, మొండెమువేటు ఐనది. అతడు నేలకూలెను.

విజయరాఘవనాయకుడు ఇదిచూచెను. అతనికి క్లేశము, శ్రోధము అగ్గలముగా కలిగినవి. మన్నారదేవుని మరణమునకు క్లేశము. మధురదళవాయిమచ్చరమునకు శ్రోధము. యుద్ధరంగమునకు ఉచితముకాని క్లేశమును అతడు దిగిదావెను. యుద్ధరంగమునకు ఉచితమైన శ్రోధమును అతడు ఎసకొల్పెను.

అతితీక్షణములై మెఱుగులుపాటుచుండు కత్తులు రెండు చేతులతో చెఱియొకటి దూసికొని గద్దించుచు అతడు ముందువకు దుమికెను. అప్పుడు దళవాయి వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడును

తర నై నికులును వచ్చి విజయరాఘవనాయకుని చుట్టుముట్టిరి.

అప్పుడు విజయరాఘవనాయకుఁడు మధురదళవాయితో తుదిమాటగా ఇట్లు చెప్పెను: “కత్తులయ్యుద్ధము, బల్లెములయ్యుద్ధము మాత్రమేకాని తుపాకులయ్యుద్ధము బొత్తిగ వలదని మీవానికి ఆజ్ఞాపింపుము. తుపాకులు ప్రేల్చుచో దూరమున నుండి తప్పుగుండు వచ్చి తాఁకుటవలన చచ్చిన అది ఆయుధమరణము కాఁజాలదు. ఆయుధమరణము కాకుండినచో పరలోక సూని. సేనానివైన నీకు ఇది తెలియనివిషయము కాదు.”

మధురదళవాయి ఈమాటలువినెను. వానిదౌచిత్యమును గురుతించెను. తుపాకులవారిని దూరముగ తొలగిపొమ్మని చెప్పెను. కత్తులవారినిమాత్రము చుట్టుకొమ్మని దిట్టపఱచెను.

కత్తులయ్యుద్ధము ప్రారంభమైనది. మహావీరుఁడగు విజయరాఘవనాయకుని కత్తులనఱుకుళ్లతో పలువురుపడిరి. అంత పక్కనున్నవారు పట్టరానికోపమున ఒక్కపెట్టున కత్తులతో తస్సనునట్లుగా విజయరాఘవనాయకుని నఱుకిరి. ‘రంగనాథ! రాజగోపాల!’ అని ఇష్టదైవస్మరణచేయుచు విజయరాఘవనాయకుఁడు నేలకొఱగి వీరస్వర్గ మలంకరించెను.

శ్రీఘ్రకోపి, చలపాది ఐనను విజయరాఘవనాయకుఁడు మహావీరుఁడు. ఒకనాఁడే ఐదాఱు యోజనములమేర దాడివెడలి తిరిగివచ్చు దండితనము, ఒక గుఱ్ఱముపై నుండి మఱియొక గుఱ్ఱముపైకి లఘించునట్టి లాఘవము, మావంతుని ఎదిరించి మదహస్తీపైకి ఎగిరి దానిని అడలించు అవఘళము, ఎంతటి శూరునిఐనను అలవోకగ ఎదిరించి వానిమర్మములు నాటునట్లు నూటిగా సానాకత్తి మీటు చాకచక్రము అగ్గలముగ కలిగి నాటివీరులలో అతఁడు మేటియై నెగడెను.

అట్టి మహావీరునిచే ఆహా అనిపించుకొనినవాడు మన కథానాయకుడు మన్నార దేవనాయకుడు. కారాగారము నుండి కదనరంగమునకు, కదనరంగమునుండి వీరస్వర్గమునకు అతడు వీరునివలె వెడలెను.

• పితృవాక్యపరిపాలనమున అతడు శ్రీరామునితో, పరశురామునితో పోల్పడగినవాడు. పితృవాక్యపరిపాలనమునకై శ్రీరాముడు వనవాసమును స్వీకరించినట్లే మన్నార దేవుడు కారాగారవాసమును చేకొనెను. పితృవాక్యపరిపాలనమునకై పరశురాముడు జననిని వధించినట్లే మన్నార దేవుడు జనానాను మట్టుపెట్టెను.

శౌర్యమున మన్నార దేవనాయకుడు కర్ణునితో పోల్పడగినవాడు. అర్జునునిప్రతాపమువలన కాక యితరకారణములచేత కర్ణుడు ఓడినట్లే వేంకటకృష్ణప్పనాయనిప్రతాపమువలన కాక ఇతరకారణములచేత మన్నార దేవుడు ఈర్షినాడనవలయును. కర్ణునిపట్ల రథము భూమిలో కూదకొనిపోవుట ఎట్టిదో మన్నార దేవునిపట్ల కరమున కేడెము లేకపోవుట అట్టిదని చెప్పవచ్చును.

యువకవీరుడైనందుకు అతడు పురోగమించి యుద్ధభూమియందున్న యోధుల, వృద్ధజనకరక్షణకై కరములున్నంతవఱకు కృపాణము పట్టినాడు ; ప్రాణములున్నంతవఱకు రణము సలిపినాడు.

చిన్న పద నాభుఁడు

అత్యంత ప్రాచీన కాలమునుండియు భారతీయ ప్రభువులు రథ గజతురంగపదాతు లను చతురంగబలసమేతులై ఉండిరి. ఈ చతురంగబలములలో పదాతిబలమునకే వారు ప్రాయీకముగ ఎక్కువ ప్రాముఖ్యమును ఇచ్చిరి.

పదాతిబలమునకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యము ఇచ్చుటచే వారికి నరపతు లను వ్యవహారనామము వర్పడెను.

మధ్యయుగమున అరేబియా, పారశీ కాది దేశములనుండి ఈ దేశముమీఁదికి ఎత్తివచ్చిన ముసల్మానులు తమతమ దేశము లందు అశ్వములు విరివిగ దొరకునవి అగుట అశ్వబలమునకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యమును ఇచ్చిరి.

అశ్వబలమునకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యము ఇచ్చుటచే వారికి అశ్వపతులు అను వ్యవహారనామము వర్పడెను.

నరపతులవర్గమునకు చెందియు అశ్వారోహణ విద్య యందు అతిశయ ప్రజ్ఞా ప్రాభవములు చూపి అశ్వపతులవర్గ మునకు చెందిన వానిచే మెప్పుల నందిన మేటియువకుఁడు ఒకఁడు ఆంధ్రజాతియందు అలరెను.

అతఁడే మన ప్రస్తుతకథానాయకుఁడైన చిన్న పద్మ నాభుఁడు.

చిన్న పద్మనాభుడు

చటులబాహుబలోత్పాదితదుర్విష

క్ష కదంబకనువారు కమ్మవారు

అని ఉచితజ్ఞులగు కవులచే కీర్తింపఁబడిన కమ్మకులమున పుట్టెను.

వాసిగాంచిన కమ్మకులమునఁబుట్టి పెదవేమారెడ్డి సేనా పతులలో ఒకఁడై ఆ వేమారెడ్డిమీఁద తిరుగఁబడ్డ పశ్చిమాధిపుల ఎనమండ్రను తాను ఒక్కరుఁడే జయించి మహారాజు అను వాసి రెడ్డికి నిలిపిన సదాశివనాయని తరముననుండి ఆ వంశమువారికి వాసిరెడ్డివా రను పౌరుషనామము కలిగెను. అనంతరము ఆవంశమున అవార్యశౌర్యచర్యలకు పేరుకెక్కిన వీరులు ఎందఱో పుట్టిరి. కావుననే కివులు వాసిరెడ్డివంశమును

గాఢశౌర్యార్కాంకుకాశీకీర్తూత దు

ర్విమతవీరులు వాసిరెడ్డివారు

అని కీర్తించుచువచ్చిరి. అట్టి విఖ్యాతవంశమున మన చిన్న పద్మనాభుడు పుట్టువునొందెను.

వీరనరుఁడైన సదాశివనాయనివంశము వాసిరెడ్డివంశము యైన తిరువాత ఆవంశమునకు వన్నెయువాసియు కూర్చిన మూల పురుషుఁడు వీరప్పనాయఁడు. వీరప్పనాయని నందిగామపరగణాకు దేశముఖునిగా నియమించుచు క్రీస్తుశకము 1670-వ సంవత్సరమున గోలకొండనవాబు సనదు నిచ్చెను, నందిగామ పరగణాకు దేశముఖుగా అతఁడు పదునాఱువత్సరములు పరిపాలన సాగించి 1686-వ సంవత్సరమున మరణించెను.

వీరప్పనాయనికి కుమారులు ముగ్గురు. వారు ముగ్గురును నందిగామపరగణాను మూడుభాగములుగ పంచుకొనిరి.

ఎవరి భాగప్రదేశమున వారు కోటలు నిర్మించుకొని విడివిడిగా పరిపాలన ప్రారంభించిరి.

ఆ మువ్వరుసోదరులలో పెద్దవాడు రాఘవయ్య. అతనిది మాగల్లుకోట. రెండవవాడు రామన్న. రాఘవ పురము అతని రాజధాని. మూడవవాడు చంద్రమాళి. అతడు ముక్తీల దుర్గాధిపతి.

ఇందు రాఘవపుర దుర్గపాలకుడైన రామన్న మూడవ కుమారుడు చిన్న పద్మనాభుడు. మాగంటిదుర్గాధీశ్వరుడైన రాఘవయ్యకుమారుని నామముకూడ పద్మనాభుడే. అతడు రామన్నకుమారుడైన పద్మనాభునికంటె పెద్దవాడగుట పెద్ద పద్మనాభుడను వ్యవహారనామము నందెను. మనకథానాయకుడును, రామన్నకుమారుడును ఐన పద్మనాభుడు చిన్న పద్మనాభుడు అను వ్యవహారనామము నందెను.

రాఘవయ్య, రామన్న, చంద్రమాళి తమతమజమీలను ప్రత్యేకము ఏలుటకు ప్రారంభించి ఏడాది తిరిగిరాక పూర్వమే 1687-వ వత్సరమున గోలకొండరాజ్యమును ఢిల్లీ మొగలాయి చక్రవర్తి ఔరంగజేబు స్వాధీనముచేసికొనెను. రాజ్యాంగము చేతులుమారిన ఆ సందర్భమున సోదరులు మువ్వరును తమ నేతములు ననదును తిరిగి ఖాయముచేసికొనవలసివచ్చెను.

ఈ సందర్భమైన కార్యకలాపనిర్వహణమునకై సోదరులు మువ్వరును ఢిల్లీకి పయనమైరి. ఈ ప్రయాణముసంగతి వీరయవకుడైన చిన్న పద్మనాభునిచేవిని పడినది. యశావంతో ద్వేగము, వీరోత్సాహము, ప్రాభవోద్యోగము ప్రేరేపకగా

అతడు తండ్రితో, పెదతండ్రితో, పినతండ్రితో ఢిల్లీకి పయనమయ్యెను.

వా రందఱును ఢిల్లీకి పోయిరి. అక్కడ పాదుషహా దర్శనము చేసిరి. అన్నదమ్ములు మువ్వరును ఆత్మవిక్రమ క్రియా రచనచే అతనిని సంతోషపఱచిరి.

ముదితుడై పాదుషహా వారికి నందిగామనీమకెల్ల ను సుస్థిరపు జఘాదారి మిరాళి ఇచ్చెను. మన్నెచౌదరి, రాజ బహాదరు, దేశాయి, సర్దేశముఖ మున్నగు బిరుదులు ఇచ్చెను.

మిరాళి ఇచ్చి, బిరుదులు ఇచ్చి పాదుషహా వారిని గౌర వించెను. కాని ఏలనో వారియందు అతనికి నమ్మకము పూర్తిగ కుదురలేదు. కాఁగా వీరయువకుడై న చిన్నపద్మనాభుని తన వద్ద పూటగా ఉంచుమనెను. అతనిని అట్లే ఉంచి సోదరులు మువ్వరు సంస్థానములకు తిరిగివచ్చిరి.

సంధివరతులు నెరవేర్చువఱకు ఢిల్లీలో తాఁకట్టుగా ఈయఁబడిన చిన్నపద్మనాభుడు అప్పటికి ప్రాజ్ఞుడైన యువ కుండేశాక సాముగరడిలు నేర్చిన ఆజానుభాహుడగు దృఢకా యుడు; అశ్వవిద్యయందు అనంతకౌశలము గడించిన సాది కూడ ఐఉండెను.

రాఘవపురము జఘానుచెంత గల రేగంటిపాలెపు అగ్రహారము మున్నగుతావులందు వజ్రపుగనులు ఉండెను. ఢిల్లీకి పోవుచు ఎందుకైన మంచిదని ఆ గనులలోనుండి తీసిన వజ్రములను కొన్నిటిని చిన్నపద్మనాభుడు నడుముకట్టులో భద్రపఱచుకొనెను.

చిన్నపద్మనాభుడు ఢిల్లీలో తాకట్టుపడి బహువారములైనది. కుదువగా ఉండిన అతనికి ఆవాహనముకాని, విసర్జనము కాని లేకుండినది. ఎట్టి విచారణకాని లేకుండ అతడు అట్లే బహుదినములు పడియుండెను.

ఒకనాడు అతడు తన మందిరమువాకిట నిలిచి కురులు దువ్వుకొనుచుండెను. అంతిపురపు గవాక్షమునుండి అప్పుడు ఒక బేగము అతనిని పరికించుట తటస్థించెను.

అతని ఆజానుబాహువిగ్రహము, వ్యాయామనుస్నిగ్ధ కాయము, కుటిలదీర్ఘకుంతలములు, సుభగత్వము ఆమెను ఆకర్షించినవి. కాగా అతని విషయము విచారించి ఆమె ఆ సంగతులు చక్రవర్తిజ్ఞప్తికి తెచ్చినది. ఈ సమాచారము తెలిసి కొని చిన్నపద్మనాభుడు తాను తెచ్చిన వజ్రములను ఒక జాకెట్టు మీద బుటేదారిపనితో పొదిగి ఆమెకు కాన్కగా పంపెను.

వజ్రములతో బుట్టలువేసి తయారుచేసిన ఆ జాకెట్టు పనితనమునకు, విలువకు ఆ బేగము ముదితురాలై చిన్నపద్మనాభుని విడుదలకు విశేషప్రయత్నము చేసినది.

బేగము సిఫారసును పాదుషహా చెవినిపెట్టెను. బేగము మనస్సును కష్టపెట్టుటకు కాని, చిన్నపద్మనాభుని విడిచిపెట్టుటకు కాని పాదుషహాకు ఇష్టములేకపోయినది. కాగా అతడు బేగము చనువును చెల్లించుచున్నట్లు కనిపించుచునే చిన్నపద్మనాభుని అంతమొందింపగల ఒక పనిని తలపెట్టెను.

మొగలాయి చక్రవర్తివద్ద ఒక పెంకెగుట్టుము ఉండినది. పేరుమోసిన రేవంతులుకాని, రాహుత్తులుకాని అంతవఱకు దానిని చెనక లేకపోయిరి. ఆ పొగరుబోతు గుట్టుమును లొంగ

దీయుటకు అంతవఱకు పాదుషహా పరివారమున ఒక్కరుకూడ సమర్థులు కాకుండిరి.

పల్వ్యాణకల్యాణము కావించి ఆపొగరుబోతుగుఱ్ఱమును చిన్న పద్మనాభునకు పాదుషహా బహుమానముగా ఇచ్చెను. స్వారిచేసి రమ్మని ఆజ్ఞాపించెను.

చిన్న పద్మనాభుడు అశ్వారోహణవిద్యయందు అందె వేసినచేయి. ఉత్తుంగతురంగములను ఎక్కి ధారాపంచిత ప్రౌఢి తప్పక నడిపించుట అతనికి అనుదినసాధనలలో ఒకటి.

కాగా అతఁడు పాదుషహా ఇచ్చిన పెంకెగుఱ్ఱమును అలవోకగా ఎక్కెను, ఖలీనమును పట్టెను, తఱుట చేసెను, దాడు తీయించెను.

పెంకెతనమునకు పేరుమోసిన ఆగుఱ్ఱము అతనికి అంతలో లొంగునా?

రాతుకొలఁది గుఱ్ఱము అని నానుడి. రాతు సమర్థుడగుచో ఎట్టి పెంకెగుఱ్ఱమైనను ఇట్టే లొంగును. మహావీరుడగు అలెగ్జాండరు, అతని గుఱ్ఱముగాధఈసంగతిని రూఢిపఱచుచున్నది.

మాసిహోనియారాజు ఫిలిప్ వద్దకు వర్తకులు ఒకసారి మేలుజాతిగుఱ్ఱమును తెచ్చిరి. ఫిలిప్ అశ్వవిద్యానిపుణుడే ఐనను ఆ వారువము అతని పరీక్షకు ఆగలేదు. అమితమగు పెంకెతనముతో పేచిపెట్టినది. అందుచే ఆ అశ్వమును పరీక్షింపలేక ఫిలిప్ దానిని ఆవలకు కొనిపోవలసినదిగ ఆజ్ఞాపించెను.

ఫిలిప్ పుత్రుడు, పండ్రెండేండ్ల బాలుడు అలెగ్జాండరు అప్పుడు అక్కడ ఉండెను. తండ్రిఆజ్ఞను ఆలించి అది చాల

మంచి అశ్వమునియు, పూర్తిగ పరీక్షింపక దానిని విడిచివేయరాదనియు అతఁడు ఒత్తిపలికెను. ఫిలిప్ ఆమాటను ఛినెను. అది కుడియెడమలు తెలియని క్షుణ్ణవానిమాటగా అతఁడు పరిగణించెను.

పూర్తిగ పరీక్షింపవలెనని పలుకుచు అలెగ్జాండరు ఆ గుఱ్ఱముక శ్చేమును పట్టుకొనెను. ఆ పట్టుకొనుటలో ఏమి పసఁగిందో ఆ అశ్వము పెంకెతనమునంతనుపోకడ వెట్టినది. అలెగ్జాండరు అలవోకగా ఆ అశ్వము నెక్కికొంత సేపు స్వారిచేసెను.

మాసిడోనియాలో గ్రీకుయువకవీరుఁడు అలెగ్జాండరు పరీక్షార్థము వచ్చిన పెంకెగుఱ్ఱమును వంగఁదీసినట్లే ఢిల్లీలో ఆంధ్రయువకవీరుఁడు చిన్న పద్మనాభుఁడు పరీక్షార్థము ఈయఁబడిన పెంకెగుఱ్ఱమును వంగఁదీయఁగలుగునా?

చిన్న పద్మనాభుని రాకకు పాదుషహామున్నగు వారుకొన్ని గంటలవఱకు ఎదురుచూచుచుండిరి. ఎంతకును చిన్న పద్మనాభుఁడు తిరిగి రాలేదు. పెంకెగుఱ్ఱము ఎక్కడనో అతనిని పడఁద్రోసియుండుననియు, అతఁడు మరణించియుండుననియు వారు అందఱు అనుకొనిరి.

ఒక పగలు, ఒక రాత్రి మొత్తము ఇరువదినాలుగుగంటలతరువాత గుఱ్ఱముఖిఁదస్వారిచేయుచు చిన్న పద్మనాభుఁడు వచ్చెను. ఈ యిరువదినాలుగుగంటలలో ఒక్కసారికూడ ఆయన అతఁడు తఱుఱుచేయుచు గుఱ్ఱమును పరుగెత్తించుచు నేయుండెను.

మిక్కిలి వేగమును, మిక్కిలి మందమును క్రాని ఆస్కంధితగమనమున కొంత సేపు పరుగెత్తిరచెను. ఆస్కంధితగమన

నముకంటె కొంచెము ఎక్కువ వడిగల ధౌరితకగమనమున ముఱిగొంతసేపు పరువెత్తించెను. అతివేగముగా దాఁచుచుపోవు పుత్రగమనమున వేటొకకొంతకాలము పరుగెత్తించెను. వంకరగా తిరుగక వడిగాఁబోవు రేచితగమనమున ముఱిగొంతకాలము పరుగెత్తించెను. మీఁదికి కాలైత్తికదలించుచు వడిగాఁబోవు వల్లితగమనమున వేటొకకొంతసేపు పరువెత్తించెను.

ఈ ఐదుగతులచే పరుగెత్తించుటయే కాక ఆగుఱ్ఱముచే నాలుగురీతుల దాడులను తీయించెను. మిక్కిలి వడిగాఁ బరుగెత్తు పరువడిలను దాడు, పామువలె వంకరవంకరగా నడుచు భంజలి అను దాడు, మురళి అనుదాడు, రవణములను దాడు ఆ గుఱ్ఱముచే అతఁడు తీయించెను.

ఇరువదినాలుగుగంటలు విరామమెఱుంగక ఈ గమనములతో, ఈ దాడులతో ఆగుఱ్ఱము పొగరంతయుపోయినది.

అది మిక్కిలి అలసి నురుగులు గ్రక్కుచుండెను.

చిన్నపద్మనాభుడు సదర్పముగ గుఱ్ఱముమీఁదనుండి దిగెను. కొంతసేపటికి పిమ్మట పాదుషహా అశ్వరక్షకులువచ్చి గుఱ్ఱముమీఁది జీనము మొదలయినవి తొలఁగింపఁబోయిరి. అప్పటికే గుఱ్ఱము చచ్చిపోయిఉన్నది. పక్కెర, టంగువాలు, పల్లము, మొగముట్టు మొదలయిన అలంకారములు తీయుకడ లింపులో అది క్రిందపడిపోయినది.

చిన్నపద్మనాభుని మట్టుపెట్టుటకు క్షారణమగుననితాను భావించిన గుఱ్ఱము చిన్నపద్మనాభుని ఛాటికి ఆఁగలేక అనువులు పాసినందుకు పాదుషహా పరమాశ్చర్యము నందెను. అశ్వారోహణవిద్యయందలి అతని అసదృశప్రజ్ఞకు పాదు

షహా ఆశ్చర్యచకితుఁ డయ్యెను.

ఈపరాక్రమక్రియారచనచేతనేకాక వ్యాఘ్రభేదనము మున్నగు శౌర్యచర్యల మఱికొన్నిటిచేతకూడ చిన్నపద్మనాభుఁడు ఢిల్లీశుని మెప్పించెను.

అప్పుడు ఢిల్లీశుఁడు అతనికి కొండపల్లిసర్కారులోని పెనుగంచిప్రోలు, బేతవోలు మున్నగు పరగణాలకు సనదు నిచ్చెను; నాబత్తు లోనగు బహుమతుల నిచ్చెను; దేశముఖ్య పర్వు నిచ్చెను; దేశమునకు పోవుటకు అనుజ్ఞ నిచ్చెను.

యువకుఁడుగా ఉండఁగనే ఇంతటి శౌర్యధుర్యుఁడై వజ్రలుటచే చిన్నపద్మనాభుని వీరయాచనమును కవులు ఉత్తేజ్ఞుల సరసముగ ఇట్లు కీర్తించిరి:

సీ. చనుబాటు గ్రోల నేర్చిననాటసుత రిపు
ప్రతతియశము పేరి పాటు గ్రోలఁ
బలుక నేర్చిననాటబట్టి దుష్టహిత
శ్రేణిసుదృఢి ధిక్కరించి పలికె
నడువంగ నేర్చిననాటసుండియు నిరం
తరదిగ్జయప్రయాణముల నడిచెఁ
గ్రీడ సల్పంగ నేర్చిననాటఁగోలె వై
రితేపకాహవక్రీడ సల్పెఁ

తే. గతినగుటంకృతిధ్వానగర్జనోగ్ర
కార్యకఘనఘనాఘనాఘండకొండ
వన శమితారిదోర్మహోవ్యాజవన్య
నలకిఖాతతి చినపద్మనాభస్యపతి.

—అ మ ర వా ది రా మ య క వి

మన్నాడు దేవనాయకుని ఉదంతమున అతని తండ్రి పిజయరాఘవనాయకుడు ఒక గుఱ్ఱముపైనుండి మఱియొక గుఱ్ఱముపైకి లంఘించునేర్పు కలిగిఉండినట్లు చదివిఉన్నాము. వాహ్యశీలో ఒక గుఱ్ఱముమీఁదనుండి మఱియొక గుఱ్ఱముపైకి లంఘించుట సామాన్యవిషయమా? వాహరోహారేవంతులయిన పిజయరాఘవనాయకునివంటి వాహినీపతులను, తురగరేవంతులయిన చిన్న పద్మనాభునివంటి యువకవీరులను ప్రసవించిన ఆంధ్రమాత ధన్యురాలు.

ఆంధ్రులవీరయుగమున కమ్మ, రెడ్డి వెలమ మున్నగు కులములవారు అశ్వారోహణవిద్యయందు ఆశ్చర్యచారిత్రులై యుండిరి.

వెలమలలో ఒక ప్రముఖుడు అశ్వారోహణవిద్యయందు అసమానప్రాభవము చూపి అశ్వారావులగు ప్రఖ్యాతి నంది. ఆపేరిటి గృహనామము కలవారికి మొదలిటివాఁడైనాడు.

రెడ్లలో రాజమహేంద్రవరపు అల్లయరెడ్డినందనుడు దొడ్డయరెడ్డి తానెక్కిన గుఱ్ఱమును వాహ్యశీప్రదేశమునందు ఇరువదినాలుగుమూలమేర దాటించి కాశీఖండకావ్యమున శ్రీనాథమహాకవిచేతను, శివలీలావిలాసకావ్యమున నిశ్శంకు కొమ్మయామాత్యకవివర్యునిచేతను కీర్తితుండైనాడు.

కమ్మవారిలో వాసిరెడ్డి చిన్న పద్మనాభుడు. తన అశ్వారోహణవిద్యవలన ఒక జమీనే సంపాదించినాడు.

అశ్వవిద్యానిపుణులను తెనుగువారు రేవంతులు, రాహుత్తులు అని రెండు తెగలుగా వ్యవహరించిరి. రేవంతులు అనగా అశ్వశిక్షకులు. రాహుత్తులు అనగా గుఱ్ఱపురాతులు.

కథాసరణిఁబట్టి చూడఁగా చిన్నపద్మనాభుఁడు రేవంతుఁడు, రాహుత్తుఁడు కూడ నని తెలియుచున్నది.

కళ్యాణఁ బదిలముకాక పెనఁగుదుష్టాశ్వములనుశిక్షించు నేర్పుఁగల రేవంతుఁడు, రాహుత్తుఁడై నప్పుడు ఎట్టి గుఱ్ఱ మైనను ఇట్టే లొంగును. శూకలము అనఁదగిన ఢిల్లీ అశ్వము పొగరును చిన్నపద్మనాభుఁడు అలవోకగా అణచినాఁడు.

ఇదవదినాలుగుగంటలు ఏకథాటిని గుఱ్ఱపుస్వారి ! రాహుత్తులలో అంతటివాఁడు అంతకుపూర్వము పుట్టలేదు ; ఆ పిమ్మటను పుట్టలేదు.

అశ్వహృదయము నెఱుఁగుటలో పురాణప్రసిద్ధులైన నలుఁడు, నకులుఁడు మున్నగువారితో సాటివచ్చు ఈ చారి త్రక పురుషుఁడు ఆంధ్రయువకుఁడగుట మనకు విశేషగర్వ కారణము.

శ్రీ

కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుడు

క్రొంతయు పోగుచేసి అతనికి పదునెనిమిది సంవత్సరముల లోపు, పైగా అతడు చెవిటిమూఁగ.

ఐనను అతడు పరమాశ్చర్యకరములైన పటసాహ సిక్యములు నెఱపెను. టిప్పుసుల్తానువంటి మైసూరుమహా శూరుని గెలువఁగలిగిన తూర్పుఇండియాకంపెనివారిని అతడు కొంతకాలము గుడుగుడుగుంచములు ఆడించెను.

ఇరువదియవశతాబ్ది తొలిపాదమున గోదావరిమన్య మున శ్రీ అల్లూరి సీతారామరాజు బ్రిటీష్ వారిని గోడు కుడిపినట్లే పందొమ్మిదవశతాబ్ది ప్రారంభమున తిరునల్వేలి ప్రాంతమున అతడు కుంపినివారిని గోడుకుడిపెను.

అతనిపేరు సుబ్బనాయకుడు. అతని ఇంటిపేరు కట్ట బొమ్మవారు.

కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుడు ఆంధ్రవీరయువకులలో ఒకడు. ఆ ఆంధ్రవీరయువకుని కార్యక్షేత్రముమాత్రము ఆంధ్రదేశముకాక తమిళదేశమై యుండెను. తమిళదేశమున ఆ ఆంధ్రవీరయువకుడు నెఱపిన శౌర్యచర్య పాళెగారియుద్ధముగ చరిత్రయందు ప్రసిద్ధిచెందినది.

‘నోరువాయి’ లేని పదునెనిమిదేండ్లపడుచువాడయ్యి అతడు పాళెగారియుద్ధమున నిరుపమానసమరవిద్యానైపుణ్య

మును, అసదృశప్రజావశీకరణశక్తిని ప్రదర్శించి శత్రుపక్షము వారిచేతకూడ సెబాస్ అని అనిపించుకొనెను.

ఏడమాకుండయ్య మహాసేనుడు, యువకుండయ్య శౌర్యగుణవృద్ధుడు ఐన అతని వీరగాథ ఆంధ్రుడైనవాడు ప్రతివాడును వినఁదగినది.

మధుర ఆంధ్రనాయక రాజ్య ప్రతిష్ఠాపనాచార్యుడైన విశ్వనాథనాయకుడు తన విశాలరాజ్యభాగమును (ఇప్పటి మధుర, తిరుచునాపల్లి, రామనాథపురము, తిరునల్వేలి మండలములు) డెబ్బదిరెండుపాళెములుగా విభాగించి వానికి డెబ్బది ఇద్దఱు పాళెముగాండ్రను నియమించెను.

ఈ నియమించుటలో అతఁడు ఒక మెలఁకువ వహించెను. తన రాజధానీనగరమైన మధురకు సమీపమున ఉన్న పశ్చిమ, ఉత్తరదిగ్భాగములందు నియమించిన పాళెగాండ్రలో కొండలు తమిళుల నియమించెను. మధురకు దూరముగనున్న దక్షిణదిగ్భాగమున నియమించిన పాళెగాండ్ర నందఱును స్వజాతీయులైన ఆంధ్రులను నియమించెను.

పరజాతీయులైన తమిళపాళెగాండ్ర సమీపస్థులగుటచే తాను తగిన అదుపులో ఉంచవచ్చుననియు, స్వజాతీయులగుట తెలుగుపాళెగాండ్ర దూరమున నుండినను విశ్వసనీయులై ఉండురనియు అతఁడు ఆశించియుండవచ్చును.

పాళెగారిపద్ధతిలోని వివరములు తెలిసికొనతగ్గవి. ఒక్కొక్క పాళెగానికి కొన్ని గ్రామములు, ఒకకోట, యుద్ధకాలములో రాజునకు వారు సహాయార్థము సేవలను పంపవలయును. స్థానిక ప్రదేశసంరక్షణనిమిత్తము వారు పన్నులు

వనూలుచేయు అధికారము కలిగిఉండిరి. కేంద్రమునకు చెందిన పన్నులనుకూడ వారే వారిపాలెములందలి పల్లెలలో వనూలుచేయువారు. వారిఖర్చులకు పోను మిగిలిన పైకమును రాజునకు పంపువారు. ఆ పైకము కాలక్రమమున కప్పము, పేష్కాషు మున్నగు నామములను అందినది. కేంద్రము బలయుతముగ ఉన్నంత కాలము ఈపద్ధతి బాగుగ నడచినది. కేంద్రము బలహీనమగుటతోడనే ప్రతిపాలెగాండును స్వతంత్రుడై అన్యోన్యము కలహించుచు ఇతర పాలెగాండ్ర గ్రామములను దోచుకొనువాడు.

పాలెగాండు అను శబ్దము ఆంధ్రశబ్దము. పాలెయక్కారన్ అనునది దానికి తమిళపర్యాయపదము. పాలెగాండ్రలో పలువురు తెలుగువారగుటచే దేశము తమిళదేశమైనను పాలెయక్కారన్ అను తమిళశబ్దము కాక టెలుగుమాట ఐన పాలెగాండు అనునదియే సర్వత్ర వాడుకలోనికి వచ్చినది. ఈ సంగతిని ఈదేశపుచరిత్రకారులేకాక కాల్కువెల్లు మున్నగు పాశ్చాత్యపరిశోధకులుకూడ చెప్పిఉన్నారు. తమిళదేశమున తూర్పు ఇండియాశంపెనివారిపయి ఈపాలెగాండు సాగించిన యుద్ధమునకు తమిళసంప్రదాయమున పాలెయక్కారన్ యుద్ధము అను నామముకాక ఆంధ్రసంప్రదాయము పాలెగారియుద్ధము అను నామమే చరిత్రప్రసిద్ధి నందినది.

మధురఆంధ్రనాయక రాజులు తమరాజ్యదక్షిణదిగ్భాగమున నెలకొల్పిన తెనుగుపాలెగాండ్రలో కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుని పూర్వికుడు ఒకడు. కట్టబొమ్మవారు ఆదిలో బళ్ళారిప్రాంతమునుండి దక్షిణదిగ్భాగమున వలసపోయిన తెలుగువా

రని చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. కట్టబొమ్మవారి పాత్ర మునకు ప్రధానస్థానము పంచాలన్ కురిచి. అది తిరునల్వేలి మండలమున పూర్వోత్తరదిగ్భాగమున కన్యాకుమారినుండి రామేశ్వరమునకు పోవు రస్తామీఁద ఉన్నది.

విజయనగర రాజుల కాలమున, మధుర నాయక రాజుల కాలమున దక్షిణాదికి వలస వెళ్ళిన తెలుఁగుకులములలో రాజులు, బలిజెలు, రెడ్లు, కమ్మలు, గొల్లలు ముఖ్యులు. వీరిలో రెడ్లు, కమ్మలు, గొల్లలు సంఖ్యాధికులు. ఇందు కమ్మలు, గొల్లలు కూడ తమ నామముచివర నాయకశబ్దమును వాడుకొందురు. తమిళభాషలో కమ్మలను కమ్మవన్లనియు, గొల్లలను కంబళట్టన్లు లేక తొట్టియన్లు అనియు వ్యవహరింతురు. ఇట్లు వలసవచ్చిన తెలుఁగుకులములను అరవలు సాముదాయకముగ వడుగదులు (ఉత్తరాదివారు) అని వ్యవహరింతురు.

పరికింపఁగా దక్షిణాదిని వలస నెలకొనిన తెలుఁగుకులములవారు వలస నెలకొనుటలో తమిళప్రదేశములను తమలో తాము పంచుకొనినట్లు కనిపించుచున్నది. తిరునల్వేలిమండలములోని ఎట్టియాపురముగుండ ఉత్తరదక్షిణముగా ఒకగీత గీచితి మనుకొనుఁడు. ఈ గీతకు పశ్చిమభాగమున కమ్మల వలసలు ఎక్కువ. ఈగీతకు తూర్పుదిక్కున గొల్లల వలసలు మెండు. వీరి వలసలకు ఇంకను తూర్పున సముద్రతీరమున రెడ్లవలసలు హెచ్చు.

మనప్రస్తుతకథలో ప్రస్తావితమగుచున్న కట్టబొమ్మవారు గొల్లలు. వారి కాపురపుకాణాదియైన పంచాలన్ కుర్చి, కోయిల్ పట్టితాలూకాలోనిది. కోయిల్ పట్టి తాలూకాలోని

పాళెగాండు అందఱును తొట్టియన్ కులమునకు చెందిన వారే. వారిలో పంచాలన్ కుర్చిపాళెగాడును, ఎట్టియాపురము పాళెగాడును ప్రముఖులు.

ఈ తొట్టియన్ కులమును గుఱించి స్త్రీవాద్య 1891 జనాభా సవేదికలో ఇట్లు చెప్పుచున్నాడు:

“తొట్టియార్లు మధుర, తిరునల్వేలి, కోయంబత్తూరు, సేలము మున్నగు జిల్లాలలో వలస నెలకొనిన తెలుగుకర్షకులు. మధురమండలమునకు వారి రాకను తెలుపు వితిహ్యములు మెకంజీదొర సేకరించిన కైఫియతులందుకలవు. తొట్టియారులనే కంబళత్తారులనికూడ అనెదరు. వారు కానుగవృక్షమును పూజింతురు. తుంగభద్రదానదికి ఉత్తరప్రాంతమునుండి తాము ఆదిలో వచ్చినట్లు వారు చెప్పుదురు. విజయనగరరాజుల, మధురనాయకరాజుల సేవలోచేరి వారు ప్రతిష్ఠ గడించిరి.”

తొట్టియన్ కులమువారు మధురనాయకులకింద పాళెగాండుగా, యుద్ధభటులుగా ప్రబలిరి. వారిది వైష్ణవ సంప్రదాయము. తొట్టియన్ కులమున రెండుశాఖలు. అందు ఒక శాఖకు సిల్లవన్లు అనియు, రెండవ శాఖకు తొక్కులవన్లు అనియు అరవపేళ్లు. ఇవి తెలుగులోని గొల్ల, ఎఱ్ఱగొల్ల శాఖలకు పర్యాయపదములు.

ఎట్టియాపురము, పంచాలన్ కుర్చిపాలకులు ఈ శాఖలలో చెఱియొక్కదానికిని ప్రతినిధులై ఉండిరి. ఎట్టియాపురము పాళెగాడు సిల్లవార్ శాఖకు చెందినవాడు. పంచాలన్ కుర్చిపాళెగాడు తొక్కులవార్ శాఖకు చెందినవాడు. సిల్లవార్, తొక్కులవార్ శాఖలనడుమ రవరవలుప్రబలియుండెను. శాఖా

భేదమువలని ఈ రవరవలమూలమున పాళెగారి యుద్ధగమనము మారుపథమున పడెను. పంచాలన్ కురిచిపాలకుఁడు కుంపినికి ఎదురుతిరిగి పాళెగారియుద్ధమునకు మొనగాఁడుకాఁగా ఎట్టి యాపురమువలిక కుంపినివారితో కుమ్మక్కుఁజెను.

పంచాలన్ కురిచి అను నామము సంస్కృత, తమిళ శబ్దముల సమాసము. పంచాలన్ అనఁగా విదువృత్తులవారు అని అర్థము. కురిచి అనఁగా పల్లె అని అర్థము. పంచాలన్ కుర్చి అను నామమును సంగ్రహపఱచి పాంచాయ్ అని కూడ వ్యవహరించుట కలదు. విదువృత్తులవారి పల్లెయు, కట్ట బొమ్మవారి కాపురపుకాణాచియు అగు పంచాలన్ కురిచిలో కోటకు రెండుప్రహరులు. వెలుపలిప్రహరి మట్టితో నిర్మితమైనది. ఆ మట్టిగోడ రెండుగోడలమందమున ఉండెను. ఆ మట్టి ప్రహరిచుట్టును వెడల్పయిన కంఠకోట. చుట్టునుముళ్ళకంఠల కంచెకోటయే కాని దానికి కందకము లేదు.

పంచాలన్ కుర్చిపాళెముక్రింద సుమారు నూరుగ్రామములు ఉండునవి. వాటి మొత్తపుజనాభా ఏబదివేలు.

ఆ పాళెముపాలకుల ఇంటిపేరు కట్టబొమ్మవారు. కట్ట బొమ్మఅనునది గృహనామమైనను ఆప్రాంతపు అరవల పరిభాషలో అది రాజునకు పర్యాయపదమైనది. పంచాలన్ కురిచి పాలకులను వారు కట్టబొమ్మనాయకులు అని వ్యవహరించు వారు. మహావీరులగుటచే జగవీరబిరుదమును, వారి పాలిత ప్రదేశము పాండ్య దేశమగుటచే పాండ్యబిరుదమును ఆ పాలకులు ధరించుచువచ్చిరి. అసలుపేరునకు తోడు జగవీర పాండ్య కట్టబొమ్మనాయకనామమును ఆ పాళెగాండ్రలో ప్రతిబిక్కు

రును వహించుచుండిరి.

మన కథాకాలమునాటి పంచాలన్ కురిచి పాలకుని నామము జగవీర పాండ్య కట్టబొమ్మ కరటయ్యనాయకుడు.

పాలెగాండ్రపద్ధతినివీర్పఱచిన మధుర నాయక రాజ్యము కాలక్రమమున అస్తమించినది. నాయక రాజుల పరిపాలనకు తరువాత కర్ణాటకనవాబుల ఏలుబడి కొద్దికాలము సాగినది. మనకథాకాలమునాటికి ఆప్రాంతమున కుంపినివారి పరిపాలన ప్రారంభమయ్యెను.

క్రీస్తుశకము 1781-వ సంవత్సరమున కర్నాటక నవాబు తిరునల్వేలి మండలమును కుంపినివారికి ఇచ్చెను. కుంపినివారు 1790-వ సంవత్సరమున ఆ మండలమును సక్రమ పద్ధతులపై పరిపాలించుటకు దొరకొనిరి. అప్పటికి ఆ మండలమున ముప్పదియొక్క పాలెములకు పైగా ఉండెను.

నవాబులదర్బారుదినములలోవలె కాక కుంపినివారి పరిపాలన ప్రారంభమగుటతోడనే పాలెగాండ్ర ఈయవలసిన పన్నుబందులవిషయమై నిక్కచ్చి ఎక్కువయ్యెను. ఆనాటి పాలెగాండ్రందఱును సాగినంతకాలము కుంపిని అధికారులకు మొగముచాటువేసి పన్నుబందులు ఎగగొట్టుటకు ప్రయత్నించుచువచ్చిరి. ఇంక ఈపద్ధతిని తుదముట్టించుటకు కుంపినివారు కృతనిశ్చయమైరి. జిల్లాకలక్టరులకు తాళిమలను పంపిరి. తిరునల్వేలి జిల్లాకలక్టరుకును అట్టి తాళిమ వచ్చెను.

అప్పటి తిరునల్వేలిజిల్లా కలెక్టరునామము జాక్సన్. అతడు 1797-వ సంవత్సరమున తిరునల్వేలి జిల్లా కలక్టరుగా నియమితుడయ్యెను.

అతఁడు కలెక్టరుగా నియమితుఁడగుసరికి అచ్చటి పాలెగాండ్రు పన్నులు ఎగఁగొట్టుటకే కాదు, అవసరమగుచో తిరుగుఁబాటు నెఱపుటకును సంరంభములు సాగించుచుండిరి. ఈ తిరుగుఁబాటు సంరంభమునకు కట్టబొమ్మ నాయకుఁడు నాయకుఁడై నిలచెను. నాగలాపురము, కోటార్పట్టి, కాడల్ గుడి, మేల్ మాండ్రయి, కులత్తూరు, ఈటయిరాంపన్న మున్నగు పాలెగాండ్రు అతనికి ముఖ్యానుచరులై ఉండిరి.

ఆ పాలెగాండ్రుదఱును కుంపినివారి తాళిదులను తోసిరాజనువారు. పేష్కషు వెంటనే పంపవలసినదిగ కలెక్టరు పంపిన తాళిదుకు సమాధానముగ కూంబీపాలెగాండ్రు గోనె నిండుగ గులకరాళ్ళువేసి పంపెను.

ఇట్లు పాలెగాండ్రు అవిధేయతకు అవధిలేకుండెను. గట్టిగపట్టిన కాని ఇక కార్యములేదని కలెక్టరు జాక్సను తన ఏలుబడి ప్రాంతములోని పాలెగాండ్రు అందఱలో మొనగాండ్రైన కట్టబొమ్మ కరటయ్య నాయకునకు గట్టిగా కబురు చేసెను. ఇట్లు గట్టిగా కబురుచేసినది 1798-వ వత్సరమున జూన్ మాసములో. వీలున్నంతవఱకు ఈసారికూడ కరటయ్య నాయకుఁడు కాలయాపన చేసెను.

నాలుగు మాసములు కాలయాపన చేసెను. తుదకు సెప్టెంబరుమాసము 10-వ తేదీని కరటయ్య నాయకుఁడు కలెక్టరుదర్శనమునకు పోవక తప్పినది కాదు.

కలెక్టరుదర్శనమునకు అతఁడు మితమును, సామాన్యమును ఐన ఫరివారముతో కాక అమితమును, సాయధమును. ఐన పరివారముతోపోయెను. ఇది కనిపెట్టి జాక్సన్

ఒకపట్టున అతనికి దర్శన మీయక మకాములవెంట మకాములు తిప్పెను. తుదకు రామనాథపురమున దర్శన మిచ్చెను.

సంప్రదింపులు ప్రారంభమైనవి. పాత ఉత్తరప్రత్యుత్తరముల పరిశీలన మొదలైనది. ఆనందర్థమున ఉదయించిన చర్చలో కరటయ్యనాయకుడు వంచన జరిగి తాను ఖైదీ కాబోవుచున్నట్లు అనుమానించెను.

తోడనే అతడు తప్పించుకొనిపోవలెనని తలచెను. తన తలపు పండఁబాటుటకు అతడు నేర్పుతో పనిచేసెను. కొంచెముసేపు విశ్రాంతి తీసికొనుటకు అనుమతి కోరెను. జాక్సను అనుమతి ఇచ్చెను.

విశ్రాంతికోరిన కరటయ్య విశ్రాంతికి అనుమతినందుకొని నెమ్మదిగా నడిచిపోలేదు. కచ్చేరిగదినుండి నూటవఁబది గజముల దూరముననున్న కోటగుమ్మమువద్దకు పరుగెత్తెను. ఆ ఆవరణలో ఉండిన అతని అనుచరులు అతనిని వెంబడించిరి. ద్వారపాలకులు అడ్డఁబోగా అతని అనుచరులు వారిని “సఫా” చేసిరి.

ఆ సమయమున కచ్చేరికోటలోనికి వచ్చుచుండిన లెఫ్టి నెంటు, సేనలోని అడ్జుటెంటు (Adjutant) ఉద్యోగి ఐన క్లార్కు అనునతడు కరటయ్యనాయకుని చూచి సమీపించి తిరిగి కచ్చేరిలోనికి రావలసినదని కోరెను; కరటయ్యనుచుట్టుముట్టుచున్న సిఫాయిలను వారించుచు అతనికి ఎట్టిహానికాని చేయవలదని హెచ్చరించెను.

కరటయ్య పెదవి మెదపలేదు. తనకటారిని తీసిక్లార్కుకుడిరొమ్ముమీఁద పొడిచెను. ఆ పోటునకు క్లార్కు నిలు

చున్నవాడు నిలుచున్నట్లే ప్రాణములు విడిచి నేలకొరగెను. క్లారా హెచ్చరికను ఆలించి అంతవఱకు ఊరక యుండిన సిఫాయిలు అప్పుడు తుపాకులు ప్రేల్చుదొడగిరి. పాలెగానిభటులు వారిని ఎదురుకొనిరి.

ఆ దొమ్మికయ్యములో ఇద్దరు సిఫాయిలకు ప్రబలములైన గాయములు తగిలినవి. పాలెగానిభటులు కొండలు మరణించిరి; కొందరు గాయపడిరి; కొద్దిమందిమాత్రము ఫైదీలుగ చిక్కిరి. చనిపోయిన తన భటుల శవములనుకూడ మోయించుకొనుచు పంచాలన్ కురిచిపాలెగాడు కట్టబొమ్మ కరటయ్య నాయకుడు కచ్చేరినుండి కలక్టరుకళ్ల ఎదుటనే తప్పించుకొనిపోయి స్వస్థలము చేరుకొనెను.

నడచిన వృత్తాంతమును జాక్సను రివిన్యూబోర్డువారికి నివేదించెను. అందుమీఁద వారు విషయ మంతయు సమగ్రముగ విచారించుటకు ముగ్గురు పెద్దలతో కూడిన ఒక కమిషనును నియమించిరి.

కుంపెనీవారికి ఆనాడు టిప్పుసుల్తానుతో మైసూరు యుద్ధమున చేతినిండ పని ఉండినది. ఆ తరుణముననే పంచాలన్ కురిచిపాలెగానితోకూడ సమరము తలపెట్టుట మంచిది. కాదని వారు తలచిరి.

వారి తలంపులు ఎఱిగిన విచారణాధికారులు కలక్టరు, జాక్సన్ చాకచక్యములేకుండ వ్యవహరించెననియు, లెఫ్టి నెంటు క్లారా హత్యవిషయములో కట్టబొమ్మ కరటయ్యనాయకునకు ఎట్టి శిక్ష కాని విధింపనక్కఱలేదనియు నివేదించిరి.

అప్పుడు కుంపెనీవారు జాక్సన్ ను తొలగించి అతని

స్థానమున స్టీఫెన్ రంబోల్డు లిమ్సింగ్ ను 1799-వ సంవత్సరము జూన్ 12-వ తేదీని తిరునల్వేలిజిల్లాకు కలెక్టరుగా నియమించిరి.

లిమ్సింగ్ ప్రథమప్రధానకృత్యము కట్టబొమ్మ కరటయ్యనాయకుని దారికి తెచ్చుట. కాని ఆపనిలో ఆనాటి జాక్సన్ కంటే ఈనాటి లిమ్సింగ్ కొత్తగా ఏమియు ఊడబొడువలేకపోయెను. అతడు ఎన్నికబురులుపెట్టినను కరటయ్య నాయకుడు దర్శనమునకు రానేలేదు.

ఎట్లయిన అతనిని సుముఖునిగ చేసికొనుటకు లిమ్సింగ్ కోటవద్ద దొమ్మిలో ఖైదీలుగ పట్టువడిన కట్టబొమ్మనాయకుని సేవకులను విడిచిపెట్టెను; కుంపినిఅధికారమునకు అంగీకరించి పేష్కారు సక్రమముగ చెల్లించుచో కరటయ్యనాయకుడు లోగడచేసిన తప్పిదము లన్నియు మాపుచేయబడునని ప్రకటించెను.

అతడు ఇట్లు బహిరంగముగ ప్రకటన చేయుటయే కాక ప్రత్యేకముగ కరటయ్యనాయకునకు ఒక దీర్ఘ లేఖను వ్రాసెను. అందు ఆతడు కట్టబొమ్మనాయకుని తప్పులన్నియు మాపుచేసినట్లు వ్రాసెను; పాళియగాండ్రు ప్రవర్తింపవలసిన తీరును గుఱించి ధర్మపన్నములు ఎన్నియో ఏకరుపుపెట్టెను; ఒక్కసారివచ్చి తననుచూచి పొమ్మని కోరెను.

ఆ బహిరంగప్రకటనమునకు కాని, ఈ ప్రత్యేక లేఖకు కాని కరటయ్యనాయకుడు మెత్తబడి లొంగిరాలేదు. పైగా కుంపినిపక్షమున చేరిన శివగిరిపాలెముమీదికి సాయుధులగు తన సేవకులను పంపి అల్లరులు రేపెను.

సామోపాయము ఏమియు పనిచేయలేదు. కావున ఇంక దండ్రోపాయము చేకొనకతప్పదని లసింగ్స్ కుంపినివారికి వ్రాసెను. అప్పటికి మైసూరుయుద్ధము ముగిసినది. టిప్పు సుల్తాను మడిసినాడు. అందుచే ప్రభుత్వము పంచాలన్ కుర్చి వ్యవహారవిషయమై పూర్ణదృష్టిని పఱపుటకు అవకాశము కలిగినది. అప్పుడు అనగా ఆగష్టుమాసమధ్యమున ప్రభుత్వము కొంతసేనను ఇచ్చి మేజరు బానర్ మాన్ అను సేనానిని తిరునల్వేలిమండలమునకు పంపినది. ఆ యుద్ధవిషయమున ప్రభుత్వము అతనికి సంపూర్ణాధికారమును ఇచ్చినది.

సంపూర్ణాధికారమును పొంది మేజరు బానర్ మాన్ వచ్చెను. వచ్చినవెంటనే అతడు కరటయ్యకు కఠినాక్షర కలితమగు తాఖీదుపంపెను.

సాయుధుడగు సేవకుడు ఒక్కఁడుకూడ పోటలేకుండ కరటయ్య విధేయుడై వచ్చి, బాకీఉన్న పేష్కషుపూర్తిగ చెల్లించి, శివగిరిపాలెమున అల్లరులు రేపినందుకు సముజాయిషీ చెప్పుకొనవలసినదిగ ఆ తాఖీదునందు ఉండెను.

ఆ తాఖీదుకు తప్పించుకొని తిరుగఁగలయంతకాలము ఆ పాలెగాఁడు తప్పించుకొని తిరిగెను. అమీద ఒకటిరెండు సారులు వాయిదాలుకోరుచు కాలయాపన చేసెను. అటు పిమ్మట దర్శనము ఐనతరువాత అతనిని అతనికోటకు సురక్షితముగా చేరనిచ్చువిషయమున కరాదనామా కోరుచు కొంతకాలము వెళ్ళుదోసెను.

ఈ కాలయాపన కార్యకలాపమును కంటగించుకొని బానర్ మాన్ సేనానమేతుడై సెప్టెంబరు 5-వ తేదీని పంచా

లన్ కుర్చి పాలెముపట్టునకు పోయెను.

ఆ సమయమున ఆతని సేనలో ఉండినవారు అందఱును దేశీయులు. ఐరోపియును సేన కొంత రావలసియుండెను. ఆ సేన వచ్చువఱకు వేచియుండనేల అను అహంభావముతో తనవద్ద ఉన్న సేనతోడనే బానర్ మాన్ పంచాలన్ కురిచికోటను పట్టు కొనుటకు ప్రయత్నించెను.

కందకములేని కంచెకోటతో, మట్టిగోడలతో ఆదుర్గము సులభముగ పట్టువడునని ఆతఁడు తలఁచెను. ఆతఁడును, అతని సైనికులును ఆకోటపట్ల ఒకవిధమైన నిర్లక్ష్యభావమును సంతరించుకొనిరి. కాఁగా ఎట్టి ఘరతులు కోరకుండ కట్టబొమ్మ నాయకుఁడు వచ్చి తనకు స్వాధీనుఁడు కావలయు నని బానర్ మాన్ ఆజ్ఞాపించెను. ఈ ఆజ్ఞను కరటయ్యనాయకుఁడు పాలించలేదు. అప్పుడు బానర్ మాన్ కోటముట్టడికి అనుజ్ఞ ఇచ్చెను.

ముట్టడి ప్రారంభించిన క్రొత్తలో కోట సులభముగ లోఁగునట్లే కనిపించెను. కోటగుమ్మములలో ఒకటి బానర్ మాన్ సైనికుల కై వశము కాఁజూచెను. ఆప్రాంతమున కోట గోడలో క్రంతకూడ ఏర్పడెను. లోన చొఱఁబాటుటకు వీలు కలిగినది. ఐనను బానర్ మాన్ సైనికులకు అడుగు ముందునకు పడినది కాదు.

ముట్టడించుచున్న సైనికులు ముట్టడించుచుండగనే కట్ట బొమ్మనాయకునికి సహాయార్థముగా ఐదువేలమంది క్రొత్తసైనికులు వచ్చి కోటలో ప్రవేశించిరి. కోటరక్షణలను దిటపు పఱచిరి.

పంచాలన్ కురిచిపాల్కుఁడు కట్టబొమ్మ కరటయ్య సాహ

నికవీరుడు. ఆ సాహసికవీరుని సేవించుటకు ఆకోటలో ఐదు, వేలమంది వీరవరులు క్రొత్తగా చేరిరి. అట్టి కోటలో కాలు, పెట్టుట అనగా సింహములున్న గుహలో ప్రవేశించుటయే. కాఁగా బానర్మాన్ సిఫాయి లందఱు పిటికిపడి ముందంజ వేయలేక పోయిరి.

కోటగుమ్మము ఒకటి స్వాధీనమగుచుండును కాక, ఆ ప్రాంతమున కోటగోడలో క్రంతయు ఏర్పడును కాక, ఆ సైనికులు ముందునకు చొరబాటులేక పోయిరి. 'ముందునకు పడండి' అను బానర్మాన్ హెచ్చరికను వారు చేకొన నిరాకరించిరి.

ఈ స్థితిలో యుద్ధము రెండురోజులు నిలఁబాటు ఐనది. ఆ నిలఁబాటుయుద్ధము నలుగురు ఐరోపియను ఆఫీసరులను బలి గొన్నది. ఇంతలో సెప్టెంబరు 21-వతేదీని క్రొత్తగాఐరోపియను సేన వచ్చినది. క్రొత్తగ వచ్చిన ఐరోపియను సేనతో బాటు క్రొత్తముట్టడిసాధనములుకూడ వచ్చినవి. పండ్లెండు బారుల ఫిరంగులు రెండు వచ్చినవి.

క్రొత్తగ ఐరోపియన్ సేన వచ్చినను, క్రొత్తగ ముట్టడి సాధనములు వచ్చినను రెండుమూడురోజులవఱకు ఆకోట చెక్కుచెదరలేదు. అప్పట్ను కోటలో ఉండిన సైనికులు ప్రదుర్గించిన శౌర్యము సవతులేనిదిగా ఉండెను.

వీరత్వము, సంఖ్యాబలము కట్టబామ్మనాయకునిపక్షమున ఉండెను. సాధనసామగ్రి, సమరతంత్రము బానర్మాన్ పక్షమున ఉండెను. అనేకయుద్ధములలో వలెనే ఈయుద్ధమునకూడ తుదకు సాధనసామగ్రి, సమరతంత్రము ఉన్నపక్షముదే పైచేయి అయ్యెను.

ఇక కోట నిలబడదని తేలిపోయినది. కాగా ఆరా త్రికిరాత్రి కట్టబొమ్మ కరటయ్యనాయకుడు అనుజన్మలతో, అనుచరులతో పంచాలన్ కురిచికోటను విడిచిపెట్టిపారిపోయెను.

కొంతమంది అశ్వపై నికులను, నాలుగువందలమంది కాలి బంటులను కట్టబొమ్మనాయకుని పట్టుకొనుటకు మేజరు బానర్ మాన్ పంపెను.

ఆ అశ్వపై నికులు కట్టబొమ్మనాయకుని అనుచరులను మాత్రము కొంతమందిని పట్టుకొనఁగలిగిరి. కరటయ్యనాయకుడును, అతని అనుజన్మలును, ముఖ్యానుచరులును తప్పించుకొని పోయిరి.

అప్పుడు మేజర్ బానర్ మాన్, పారిపోవుచున్న కరటయ్యనాయకుని వెదకి పట్టుకొని నిర్బంధించవలసినదిగా ఆ ప్రాంతమందలి అధికారులకు, పాలైగాండ్రకు తాళిదులు పంపెను.

కట్టబొమ్మనాయకుని పట్టుకొనుటలో తాను కుంపిని వారికి తప్పక తోడుపడఁగలనని ఎట్టియాపురము పాలైగాడు బానర్ మాన్ తాళిదుకు సమాధానము పంపెను. పాత పగలు, శాఖాభేదపు రవరవలు మనమున ఇడుకొని ఆతఁడు పరాయివాడయిన బానర్ మాన్ తో చేతులు కలిపెను.

ఎట్టియాపురము పాలైగాడు, పంచాలన్ కురిచి పాలైగాడు ఇరువురును తెలుఁగువారు; ఇరువురును గొల్లకులము వారు; ఇరువురును పాలైగాండ్రు. తోడి తెలుఁగువానిమీఁద, సాటి గొల్లవానిమీఁద, సాటి పాలైగానిమీఁద, మాతృవ్యము వహించి ఎట్టియాపురము పాలైముపట్టుదొర కుంపిని వారితో కుమ్మక్కయెను.

పంచాలన్ కుర్చి, ఎట్టియాపురము పాళెగాండ్రనడుమ పరంపరగ ప్రబలవిరోధములు నడచుచుండెను. ఆవిరోధములు వారి అనుచరులనుకూడ అంటియుండెను. ఎట్టియాపురపుభటుని పంచాలన్ కుర్చిప్రభువు నిర్బంధించె ననుకొనుడు. అతని చర్మము నిలువున బలిచినను అతఁడు పంచాలన్ కుర్చి పాళెగానికి చేయొత్తిన మస్కరింపఁడు. ఎట్టియాపురము పాళెగానికి మొక్క నేర్చిన ఈచేయి పంచాలన్ కుర్చి పాలకునకు మొక్క దొర కొనదు అని అతఁడు అనును. అట్టిభావముతో వ్యవహరించు అనుచరులుగల ఆపాళెములు రెండును పరాయివానితో వ్యవహరించునపుడు మాత్రము ఏకమగునని ఎటులనుకొనఁగలము?

ఎట్టియాపురముపై నికులు ఆప్రాంతమువారు. కాఁగా ఆప్రదేశమునందలి మార్గము లన్నియు వారికి కొట్టినపిండ్లు. కుంపినివారి పై నికులకు ఆప్రాంతమంతయు సరిక్రొత్త. కాఁగా ఆప్రదేశమునందలి మార్గములలో పెక్కులు వారికి బొత్తిగ తెలియనే తెలియవు. అగుఁగాక! కుంపినిపై నికులకు ఎట్టియాపురము పై నికుల కుమ్మక్కు ఒనఁగూడుటతో పంచాలన్ కురిచి పాలకునకు కథ అడ్డముతిరిగినది.

ఎట్టియాపురపుపై నికుల వత్తాసితో కుంపినివారి పై నికులు కట్టబొమ్మ కరటయ్యనాయకుఁడు కోలార్పట్టికోటలో ఉన్న ఆచూకీ తీయఁగలిగిరి.

అప్పుడు తిరిగి పోదు పొసఁగినది. సంఖ్యాబలము కుంపిని తరపున ఉండినది. ఐనను పుయిలోడక కట్టబొమ్మనాయకుఁడు ఎదురొడ్డి నిలచి పోరెను. కాని కార్యము లేకపోయినది. శత్రు బలముల పోటునకు తాళఁజాలక అతనిపై నికులు చెదరిపోయిరి.

అతడు మాత్రము శత్రువులచేతికి చిక్కక నేర్పుగా తప్పించుకొనిపోయెను.

చేజిక్కినశత్రువు తప్పించుకొనిపోయెనుకాక, అతని ఆచూకీతీయటలో ఎట్టియాపురము పాలెగాడు విశేషముగ తోడుపడెను కావున మేజర్ బానర్ మాన్ ఆపాలెగానికి దుశ్శాలువలును, ఒకగుఱ్ఱమును బహుమానముచేసెను.

తనకు చేదోడుగా వచ్చిన ఎట్టియాపురము పాలెగానిని ఈవిధముగాబహుకరించి ఎదురుతిరిగిఉన్న ఇతర పాలెగాండ్రను లోపుచేసికొనుటకు బానర్ మాన్ ముందుకుసాగెను.

బానర్ మాన్ సేనాసమేతుడై నాగలాపురమునకు వెళ్లెను. అచటి పాలెగాడు అతనికి దాసోహమ్మనెను.

అవిధేయుడుగా కనిపించిన ఆ పాలెగానిసోదరుడగు మందర పాండ్యనాయకుని పట్టుకొని బానర్ మాన్ ఊరితీయించెను.

పంచాలన్ కురిచిపాలెముకోట స్వాధీనము ఐనతోడనే మేజర్ బానర్ మాన్ పాలెగాండ్రను ఉద్దేశించి ఒక పకటన చేసెను. ఆ ప్రకటనమున ఇట్లు కలదు: “కుంపినిపయి తిరుగు బాటుచేసినందుకు పంచాలన్ కురిచిపాలెమును ప్రభుత్వము జప్తిచేసికొనుచున్నది. ఈతిరుగు బాటులో కట్టబొమ్మనాయకునిపక్షమునఉన్న ఈటయిరాంపన్నె, నాగలాపురము, కోటార్పట్టి, కాడల్ గుడి, కులత్తూరు పాలయములుకూడసర్కారులో చేర్చుకొనబడును. పాలెగాండ్రు తమకోటలను పడగొట్టివేయవలయును. ప్రతిభటుడును తనస్వాధీనములో ఉండిన ఈటె, బల్లెము, జానకితాడు, తూటాలతుపాకిమున్నగు ఆయుధములు అన్నియు ప్రభుత్వమువారిపరము చేయవలయును. అట్లుచేయని

వారికి మరణశిక్ష విధింపబడును.”

ఈ ప్రకటనమునందలి ఆజ్ఞలను, ఆంక్షలను పాళెగాండ్లు అందఱును తలఁచాల్సిరి.

పంచాలన్ కురిచిపతనము ఇతర పాళెగాండ్లకు పిటికి మందు పోసినది. వారి పిటికితనమును లెస్సగ ఆకళించి మేజరు బానర్ మాన్ వారిమీఁద చక్కగ సవరించేసెను. వారిని అందఱును ఒక చోట సమావేశపఱచెను. వారి రాబడులను అణాపై సలతో లెక్కచూచెను. ఒక్కొక్కరికొలుపులో సాయుధులగు భటులు ఎండతెండఱుడన్నది; ఆయుధసామగ్రి ఎంతెంత ఉన్నది; ధాన్యాదుల నిలవలు ఎంతెంత ఉన్నది; ఒక్కొక్కరి అదుపులో ఎన్నెన్నికోటలు ఉన్నవి ఆరాలు తీయించెను. ఆ ప్రాంతమున ప్రజారక్షణకార్యములను అన్నిటిని కుంపినిప్రభుత్వమే చేయఁగలస్థితిలో ఉన్నది. కాబట్టి పాళెగాండ్లు తమ తమకోటలను పడఁగొట్టి వేయవలయుననియు, తమతమ పటాలములను ఎత్తివేయవలయుననియు, తమ తమవద్దఉన్న ఆయుధసామగ్రిని ప్రభుత్వమునకు అప్పగించి వేయవలయుననియు ఆతఁడు ఆజ్ఞాపించెను. పాళెగాండ్లు కిక్కురుమనకుండ అతని ఆజ్ఞలోని ప్రతిఅక్షరమును పాలించిరి. కుంపినిఅధికారులు ఒక్కొక్కపాళియముపట్టునకు పోయి దగ్గఱుండి ఈ ఆజ్ఞని నిర్వహణము లెస్సగ జరిగినది, లేనిది తనిఖీ చేసిరి.

అప్పటికే సముద్రతీరమంతయు కుంపెనివారి స్వాధీనములో ఉండెను. కాఁగా కట్టబొమ్మ కరటయ్యనాయకునకు దక్షిణముగా పోయి సముద్రమార్గమున పారిపోవుటకు అవకాశము లేకపోయినది. అందుచేత అతఁడు అనుచరులతో ఉత్తర

చిక్కుగా పోవదొడగెను. పగటిపూట దాఁగుకొనుచురాత్రి పూట ప్రయాణము చేయుచుండెను. కొద్దిరోజులలోనే అతఁడు పుదుక్కోట సంస్థానపు అడవులలో ప్రవేశించెను.

ఎట్టియాపురముపాళెగానివలెనే పుదుక్కోటరాజుకూడ కుంపిసీతో కుమ్మక్కుఆయెను. కుటిలసంకల్పముతో ఆరాజు కట్టబొమ్మనాయకుని, అతని అనుచరులను తనభవనమునకు ఆహ్వానించెను; వారికిప్రత్యేకమువిడిది ఏర్పాటుచేసెను; గొప్ప విందులు చేసెను. నమ్మికలుపుట్టించి ఆరాజు వారిని కుంపిని అధికారులకు అప్పించెను. వారు దొరికినవృత్తాంతమును సెప్టెంబరు 24-వ తేదీని ఆరాజు లింగింగునుకు తెలియజేసెను. వారికాలిసేతులకు బేడిలువైచి మధురలోని స్మిత్ సేనాని వద్దకు పంపునట్లు లింగింగును ఆజ్ఞాపించెను. స్మిత్ సేనాని వారిని మేజర్ బానర్ మానునొద్దకు పంపెను.

కాకలుతీరిన వీరుడు కట్టబొమ్మనాయకుడు ఇట్లు ద్రోహముచే దొరకిపోయెను.

మోసముచేసి తాను పట్టుకొనిన పంచాలన్ కురిచిపాళె గాఁడు మేజరు బానర్ మానునొద్దకు చేరిన సంగతి తెలిసికొని పుదుక్కోటరాజు సంతోషించెను. అప్పటికి బానర్ మాన్ కయత్తూరు మకాములో ఉండెను.

ఆనాఁడు అక్టోబరు 5-వ తేదీ.

బానర్ మాన్ పాంచాలన్ కురిచికోటను ముట్టడించిన పిమ్మట సరిగా నెలకు కట్టబొమ్మనాయకుడు అతనికిదొరకెను. ఇతే ఆదొరకుటప్రత్యేకము బానర్ మాన్ ప్రయోజకత్వమున కాదనవలయును. దేశమెఱిగిన ఎట్టియాపురముపాళెగాని షహీ

కుమూలమున, దేశమును మఱచిన పుదుగోటరాజుద్రోహము మూలమున కట్టబొమ్మనాయకుడు దొరకిపోయెను.

తన ప్రత్యేక ప్రయోజకత్వమున దొరకకపోవును కాక అతనిని తన ప్రత్యేకపర్యవేక్షణమున ఉరి తీయుటకు మేజరు బానర్ మాన్ విపులసన్నాహములు చేసెను.

అక్టోబరు 16-వ తేదీని ఒక ప్రత్యేక సమావేశమును ఏర్పాటు చేసెను. విధేయులై తనకు అంకితులై యున్న పాళె గాండ్రులందఱను ఆ సమావేశమునకు ఆహ్వానించెను. బానర్ మాన్ కు భయపడి తమ గోటలను కూల్చుకొన్న, తమభటులను మాన్చుకొన్న పాయకూరిపాళెగాండ్రు ఆ సమావేశమునకు వల రాకుండురు?

న్యాయస్థానమును ఏర్పాటుచేసినారు. పాళెగాండ్రు అందఱు వచ్చినారు. బాదులుతీరి కూర్చున్నారు. ఖైదీ కట్ట బొమ్మ కరటయ్యనాయకుని అక్కడకు రప్పించినారు. విచారణ ప్రారంభమైనది.

మేజరు బానర్ మాన్ కరటయ్యనాయకుడు చేసిన నేరములన్నియు వివరించెను.

కుంపినివారి పలుబడిని అంగీకరింపక పోవుట మొదటి నేరము.

కప్పముకట్టక కాలయాపనచేయుట రెండవ నేరము.
కుంపిని అధికారుల తాళిదు లందుకొని దర్శనమునకు రాకపోవుట మూడవ నేరము.

కుంపినిమీఁద తిరుగుబాటుచేయుట నాలుగవ నేరము.
కుంపినివారి పై నికులను పలువురను, ఉద్యోగులను కొం.

దఱను చంపుట ఐదవ నేరము.

మోపిన నేరములు ఇంకను ఎన్నియోకలవు. వానిని అన్నిటిని బానర్మాన్ ఓపికగా ఏకదవు పెట్టెను.

కూడియున్న పాళెగాండ్ర అనుమతితో బానర్మాన్ అతనికి అన్ని నేరములకు కలిపి ఉరిశిక్ష విధించెను.

ఆ శిక్షను పంచాలన్ కురిచిపాలకుడు వికలుడు కాక చేకొనెను.

మొన్న మొన్న టివఱకు కయత్తూరు పాళియముకోట ఉండిన చోటునకు కొంచెము ఆవలగా బ్రంకురోడ్డునకు ఎడమ ప్రక్కను ఒకానొక చెట్టుక్రింద వధ్యస్థలము ఏర్పాటు ఆయెను.

విచారణ జరిగిన స్థలమునుండి చంపుడుగట్టునకు కట్ట బామ్మ కరటయ్యనాయకుని గమనము మేజరు బానర్మాన్ ఇట్లు వర్ణించుచున్నాడు:

“విచారణ సమయమున ఒక్కసారి కూడ అతడు విషణ్ణ హృదయుడు కాలేదు. అంత సేపును అతడు నిర్వికార చిత్తముతోడ నేడించెను. ఆకులపాటు ఎఱుంగని అతిధైర్య చిత్తముతో, దైన్యము తెలియని నిర్వికార భావముతో అతడు ఉరిశిక్షను స్వీకరించెను. అతడు అహంకారమును ఆవంతయు పోనాడ లేదు. అతనిని పట్టుకొనుటలో మనకు మిక్కిలితోడుపడిన ఎట్టియాపురము పాళెగానిని విచారణ సమయమున అతడు తఱచు వాడిచూపులతో కసిగా చూచువాడు. శివగిరి పాళెగానిని కూడ అట్లే చూచువాడు. వధ్యస్థలమునకు పోవునప్పుడు కూడ అతడు తాను పోవు దారిపొడుగున ఆ ప్రక్కను, ఈ ప్రక్కను బాదులుతీరి కూర్చుండియున్న పాళె

గాండ్రపై అనాదరణవీక్షణములు పఱపుచు తీవిగ నడిచిపోయినాడు. తనకు ఉరికంబముగ ఉపయోగపడనున్న చెట్టుమొదటికి చేరినతోడనే అతఁడు ఒకే ఒక వాక్యము పలికినాడు: 'నాపౌర్వీకుల కాపురపు కాణాచియగు పంచాలన్ కురిచికోట పరిరక్షణముననే పంచత్వమందియుండినచో ఇంతకంటె బాగుండెడిది.' ఈమాటలుతప్ప అతఁడు మఱియేమియు అనలేదు."

కరటయ్యనాయకుని గండుశత్రువు బానర్మాన్ వ్రాసిన వాక్యము లివి. ఈవాక్యములు కరటయ్యనాయకుఁడు ఎట్టివీరుఁడో, మరణ మనిన అతనికి ఎంతనిర్లక్ష్యమో లెస్సగ చెప్పుచున్నవి.

కరటయ్యనాయకునకు తాను చనిపోవుచున్నందుకు ఎంతమాత్రమును విచారములేదు. ఉన్నచింత అంతయు స్వదుర్గసంరక్షణమున సమరముసాగించుచు చనిపోవక పోయి తినికదాయని. వశముతప్పివచ్చినప్పుడుకూడ మహావీరుల చిత్తవృత్తి ఇట్లైకదా ఉండును?

ఆ మహావీరుని వధ్యస్థలము ఇప్పటికిని కయత్తూరున వేర్పాటుగా ఉన్నది. ఇప్పటి కయత్తూరునకు ఆఱుఫర్లాంగుల ఉత్తరమున ట్రంకురోడ్డునకు ఎడమతట్టున ఆ స్థలమున రకరకాల బొమ్మరాళ్లు చిన్నవి, పెద్దవి గుట్టగా పడిఉండును. ఆ గుట్ట నాడునాటికి పెద్దది అగుచున్నదేకాని తరుగుటలేదు. అతఁడు వధింపబడిన నాటినుండి నేటివరకు ఆదారినిపోవు ప్రతిమానవుఁడును నాలుగో, ఐవో బొమ్మరాళ్లు ఎత్తి ఆగుట్టపై వైచికాని ముందుకు అడుగుపెట్టడు.

ఆరాళ్ళగుట్టకు ఒకతట్టున పెద్దరాతిబండ ఒకటి కలదు.

ఆరాతిబండకు భక్తులు జపమాలలు, పూలదండలు కట్టెదరు.

గుట్టప్రక్కనుకల రాతిబండకు పూలదండలు కట్టునట్లే ఆగుట్టచెంతగల చెట్టుకు చెప్పలు వ్రేలాడఁగట్టుట ఇప్పటికిని ఆచారమైయున్నది. వీరవరుఁడు కరటయ్యనాయకుఁడుఅక్కడ ఉరితీయఁబడి నూటయేఁబదియేండ్లు ఐనను ఇప్పటికిని అతని ఆత్మ అక్కడ రాత్రులు సంచారముచేయుచుండుననియు, ఆ సంచారమున అతఁడు ఈచెప్పలను వాడుననియు అచటి ప్రజల నమ్మిక. తొలినాఁడు సాయంతనము చెట్టున కట్టిన క్రొత్త చెప్పలు మఱునాఁడు ఉదయమునకు తొడుగఁబడి తొక్కఁ బడి పాఠశాలిడిండునని ప్రజలు చెప్పుదురు. ఇవి పిచ్చినమ్మక ములే కావచ్చును. కాని జగవీర పాండ్య కట్టబొమ్మ కరటయ్యనాయకుఁడు ప్రజాహృదయమున పీటపెట్టుకొనిఉన్నాఁడనుటకు ఇవి చక్కని నిదర్శములు కదా!

ప్రజాహృదయమును చూఱఁగొనిన ఆచుహావీరునివధ్య స్థలము అతిపావిత్ర్యమును సంతరించుకొని నాటినుండి నేటి వఱకు బలిస్థలముకూడ ఐఉన్నది. పంటలకు తెగళ్ళు తగుల కుండుటకు, మనుష్యులకు వచ్చిన రోగములు మానుటకు అక్కడ మ్రొక్కుబళ్ళు చెల్లించుకొనుట ఆచారమైనది. ఫలములు సమర్పించుట, వండినఅన్నము కుంభముపోయుట, గొఱ్ఱపొట్టేళ్లను బలిఇచ్చుట మున్నగు మ్రొక్కుబళ్లు నాటి నుంచి నేటివఱకు నిరాఘాటముగ అక్కడ నివ్వఁజేయుచున్నవి.

ఈరీతి శాశ్వతత్యము కరటయ్యనాయకునకు వచ్చునని బానర్ మాన్ కలలోకూడ అనుకొనిఉండఁడు. సర్వవిధముల అతనిని, అతనిపాశెమును, అతనికోటను నాశముచేయు

టకే, రూపుమాపుటకే బానర్మాన్ పూనుకొనెను.

ఉరిశిక్ష విధించి లోకమున కరటయ్య లేకుండచేసెను.

పంచాలన్ కురిచిపాళెమును రద్దుచేసి దానికి చెందిన గ్రామములలో డెబ్బదితొమ్మిదింటిని దానిపతనమునకు తోడు పడిన ఎట్టియాపురపుపాళెగానికి ఇచ్చెను.

పంచాలన్ కురిచికోటను నేలమట్టము కావించి ఆకోట స్థలమును దున్నించి అందు ఆముదపువిత్తులు చల్లించెను.

నత్తువంతయు పోవునట్లుచేసి భూస్వామిని నష్టపెట్టు కుటలసంకల్పముతో కౌలుఆఖరుసంవత్సరము పొలములోఆము దపువిత్తులు పొడుచు దుష్టకర్షకుని అంతస్తుకు దిగజారి మేజర్ బానర్మాన్ ఆకోటస్థలమున ఆముదపువిత్తులు చల్లించెను.

అట్లు ఆతఁడు ఆముదములు చల్లించిన ఏడాది నాటికే అక్కడ తిరిగి యథార్థిని కోటవెలసి బహువారములు నిలిచి కుంపినిఉద్యోగులను ఎండఱనో బలిగొని, మఱి ఎండఱనో ముప్పుతిప్పులుపెట్టి మూడుచెఱువులనీళ్లు త్రాగించినది.

అది అద్భుతావహమైన విషయము.

అద్భుతావహమైన ఆ విషయమును నెఱపినది జగ వీర పాండ్య కట్టబొమ్మ కరటయ్యనాయకుని కనిష్ఠసోదరుఁడు, మన ప్రస్తుతకథానాయకుఁడు ఐన సుబ్బనాయకుడు.

కరటయ్యనాయకునకు ఇద్దఱు తమ్ములు కలరు. పెద్ద తమ్ముని పేరు కుమారస్వామి. చిన్నతమ్ముని పేరు సుబ్బనాయకుఁడు. కరటయ్య అనంతరము పంచాలన్ కురిచిపాళెమునకు కుమారస్వామి వారసు. కాని అతఁడు రోగిష్టి. కావుటా కార్యకలాపమంతయు అతనితమ్ముడగు సుబ్బనాయకునిమీఁద

పడెను. జ్యేష్ఠసోదరుడు మరణించునదికి సుబ్బనాయకుడుపాతి కేండ్లయిన నిండని నూనూగుమీసాల నూత్నయావనుడై ఉండెను. కాని అతడు మూఁగవాడు. మూఁగదొర అని అర్థము వచ్చు ఊమయిదొర అనుపేరుతో అతనిని అరవలు వ్యవహరించిరి.

సుబ్బనాయకుడు మూఁగవాడేకాని అతిలోకప్రజ్ఞా శాలి. కట్టబొమ్మవంశీయులకు సహజమైన వీరత్వము అతనివద్ద రాశీభూతమై ఉండెను. పైఁగా సైనికవ్యూహనిర్మాణములో అతడు మిక్కిలి ప్రజ్ఞామతి ఐ ఉండెను. రణవిద్యలో అతని నైపుణ్యము ఆహాపుట్టించునదిగా ఉండెను.

కనుసంజ్ఞలతో, చేతిత్రిప్పలతో అతడు తన అభిప్రాయములను వ్యక్తీకరించువాడు.

ఇంగ్లీషువారనిన కరటయ్యనాయకునికంటెకూడ సుబ్బనాయకుడు ఎక్కువ అసహ్యించుకొనువాడు. అతడుఇంగ్లీషువారిని గడ్డిపరకలతో పోల్చువాడు. -గడ్డిపరకలవలెనే వారిని కూడ ఎగరఁగొట్టివేయవచ్చునని సూచించువాడు. ఈసూచనను అతిచమత్కారముగ చేయువాడు-తన ఎడమఅరచేత కొన్ని గడ్డిపరకలు ఉంచుకొని, కుడిచేతిని తలచుట్టు త్రిప్పి, నోటితో ఉష్టునడఁచి గడ్డిపరకలను ఎగరఁగొట్టువాడు. ఈగడ్డిపరకలను ఎగరఁగొట్లునట్లే ఇంగ్లీషువారిని ఎగరఁగొట్టి వేయవచ్చునని అతడు సూచించువాడు.

సుబ్బనాయకుని జనవశీకరణశక్తి కొలఁదులు వెట్టెదరము కానిదిగా ఉండెను. అతని అనుచరులు అతనికోసము ప్రాణములనైన తృణప్రాయముగ బలిపెట్టుటకు గుసిద్దులై ఉండిరి.

కాగా అతనిఆజ్ఞ సుగ్రీవాజ్ఞయై చెల్లుచుండెను.

కయత్తూరులో కరటయ్యనాయకుఁడు ఉరితీయఁబడునప్పు టికి సుబ్బనాయకుఁడును, అతనిఅన్నకుమార స్వామియు ఇంకను పరార్థిలోనే తూత్తుకుడిలో ఉండిరి. కాని అచిర కాలముననే వారు కుంపిసీవారి సిఫాయీలకు దొరికిపోయిరి. ఆ సిఫాయీలు ఆ సోదరులను పట్టి తెచ్చి పాలంకోటకోటలో వైదు చేసిరి.

అందుతో తిరుగుఁబాటు అంతయు సర్దుబాటు వివస్థ చేసిపించెను.

తిరుగుఁబాటుదారులలో మొనగాఁడు కరటయ్యనాయకుఁడు ఉరికంబమునకు బలి ఐనాఁడు.

అతనికోట పంచాలన్ కురిచి నేలమట్టమైనది.

అతని సోదరులు పాలం కోటజయిలులో మ్రగ్గుచున్నారు. అందులో ఒకఁడు రోగిష్టి. మఱిఒకఁడు వాయిలేనివాఁడు. ఓపిక లేని, నోరులేని వారు ఇంక ఏమిచేయఁగలరు?

కట్టబొమ్మనాయకునితోఁబాటుతిరుగుఁబాటులోపాల్గొనిన నాగలాపురము, కోటార్పట్టి, కాడల్ గుడి, కులత్తూరు, ఈటయిరాంపన్న పాళెగాండ్ర పాళెములనుకూడ కుంపిసీ ప్రభుత్వము స్వాధీనము చేసికొని వారు తిరిగి తలయెత్తకుండ కట్టదిట్టములు చేసినది.

ఎల్లెడల శాంతి నెలకొనెను. కాగా కుంపిసీవారి సేనలలో విశేష భాగము తిరిగి తిరుచునాపల్లికి పోయెను. మేజర్ బానర్ మాన్ ఇంగ్లాండుకు పోయెను. కొద్ది సేనమూత్రమే తిరునల్వేలిమండలమున ఉండెను. ఆ సేనకు మేజరు కాలిన్ మెకాలే నాయకుఁడు. మెకాలే అజమాయిషీలోఉన్న సేనలో కొంత

భాగము శంకరనయనార్ కోయిల్ లో, మఱికొంతభాగము కయత్తూరులో, వేటొక కొంతభాగము పాలంకోటలో ఉండెను.

పాలంకోటజయిలులో ఉన్న కట్టబొమ్మనాయకులగు కుమారస్వామి, సుబ్బనాయకులను విడిపించుటకు ప్రజలు రహస్యప్రయత్నములు సాగించుచుండిరి. ఆ ప్రయత్నములకు సంబంధించిన కార్యకలాపములకు నాయకత్వము వహించినది 'సెవ'టయ్య అను వీరుడు. అతడు కట్టబొమ్మనాయకులకు దగ్గఱ చుట్టము. వరుసకు బావమఱుది. అతడు మంచిడపాయశాలి. కాగా కుంపిసీఅధికారుల నిఘాకు అందక అతడు తప్పించుకొని తిరుగుచుండెను. చారులమూలమున పాలంకోటజయిలులోని పరిస్థితులు అతడు ఎప్పటికప్పుడు తెలిసికొనుచుండెను.

కయత్తూరులో కట్టబొమ్మ కరటయ్యనాయకుడు ఉరి కంబమునకు గుఱియై అప్పటికి పదునాఱుమాసములు ఐనది. పాలంకోటజయిలులోని ఫై దీలలో కొండఱికి మళ్ళూచికము పోసినది. అందుచేత ఫై దీలచేతులకు, కాళ్ళకు బేడీలువేయు ఆచారమును అధికారులు కొంతవఱకు సడలించియుండిరి.

సెవటయ్యనాయకుడు ఈవిషయమును తెలిసికొనెను. అది క్రీస్తుశకము 1801-వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరి 2-వ తేది. ఆనాడు సెవటయ్యనాయకుని సేవకులు కొండఱు కట్టెపేళ్ళ కావిళ్ళు భుజముల వైచుకొని వానిని అమ్ముకొను వంకతో పాలంకోటలో ప్రవేశించిరి. అవసరసమయమున ఉపయోగించుటకు వారు ఆయుధములు గుప్తపఱుచుకొనివచ్చిరి.

రాత్రి తొలిజాము కడచుచున్నది. పాలంకోటలోని కుంపిసీఅధికారులు మేజర్ కాలిన్ మెకాలే గృహములోని

ఉద్యానవనమున విందుభోజనపు వేడుకలో ఉండిరి. పగలు కట్టె పేళ్ళ కావిళ్ళతో పాలంకోటలో ప్రవేశించిన సెవటయ్య సేవకులు ఆరాత్రి ఆసమయమున జయిలుఆవరణలో ప్రవేశించి కావలివాండ్రను సఫాచేసి కారాగారద్వారములు తెరిచిరి. ఖైదీలందఱును కుమారస్వామి, సుబ్బనాయకులతో సహా తప్పించుకొని బయటపడిరి. బయటపడి వారుచేసిన దేమి?

విందులు కుడుచుచున్న కుంపిని అధికారులను మట్టుపెట్ట ఉంకించిరా? లేదు.

అక్కడికి ముప్పదిమైళ్ళదూరమున ఉన్న తమ కాపురపు కాణాచి పంచాలన్ కురిచికోటకు ప్రయాణమైరి. ఆముప్పదిమైళ్ల పొడుగున అక్కడక్కడ నూరుగురు కుంపిని కావలి వాండ్రు వారిని అడ్డుకొనిరి. అట్లు అడ్డుకొనినవారి ఆయుధములను లాగికొని వారు ముందుకు పోయిరి. ఇంకను తూర్పు తెల్లవాటకుండగనే వారు ముప్పదిమైళ్ళదూరమును అతిక్రమించి పంచాలన్ కురిచి చేరిరి.

పంచాలన్ కురిచి వారసు కుమారస్వామి, అతని తమ్ముడు సుబ్బనాయకుడు, వారిముఖ్యానుచరుడు సెవటయ్య పంచాలన్ కురిచి చేరినవార్త జలతైలబిందువై పరిసర ప్రాంతములందు వ్యాపించెను. ప్రజలు తండ్రోపతండములుగ వచ్చి వారికి వలసిన సహాయముచేయ నడుములుకట్టిరి.

వేలకొలది సేవకులుచేరిరి. వేలకొలది సైనికులు చేరిరి. కుంపినివారి ఆజ్ఞలకు అండకుండ తాము దాచిఉంచిన ఆయుధసామగ్రి నంతను వారు తమప్రభువునకు సమర్పించిరి.

ఆయుధసామగ్రి అమరినది. ఆ ఆయుధసామగ్రిని ఉప

యోగించుచు సమరము సాగించుటకు సైనికులును అమరి నాడు. ఆ సైనికులకు సర్వసౌకర్యములు సమకూర్చుటకు సేవ కులును కుదిరినాడు. కాని ఆ ఆయుధసామగ్రి దాచుటకు, ఆ సైనికులు విడిది చేయుటకు, ఆ సేవకులు తమ కార్యకలాపములు సాగించుటకు తగిన దుర్గము ఒకటి వారికి లేకుండెను.

పంచాలన్ కురిచికోటను మేజర్ బానర్ మాన్ నేల మట్టము చేసియుండెను. అది కట్టబొమ్మ వంశీకుల కాపురపు కాణాచి; తడవులనుబట్టి కట్టబొమ్మనాయకులు ప్రభుతనెఱపిన పవిత్రస్థలమది. ఆకోటస్థలమును రక్షించుచు రణము చేయుచు మరణింపకపోయితి నని కట్టబొమ్మ కరటయ్యనాయకుడు కడ కాలమున కష్టపడి డెండెను. కాగా ఆస్థలమున కాలూదినిలచి కుంపినివారిని ఎదిరించి పోరవలయునని వారు నిశ్చయించిరి.

‘కో’ అనిన కోటిమంది పలుకుచున్నారు. ఇత వారి నిశ్చయము ఫలప్రదమగుటలో ఆశ్చర్య మేమున్నది? వారు కోట కట్టుటకు పూనుకొనినారు. జయిలునుంచి తప్పించు కొనివచ్చిన ఖైదీలు అధికారుల ఆవాసమునకు ముప్పదిమైళ్ల దూరమున మాత్ర ముండి ఆ అధికారులు లోగడ నేలమట్టము చేసియుండిన కోటను కట్టుటకు దొరకొనుట! ఎంతటి సాహస కార్యము? రణకోవిదుడగు సుబ్బనాయకుని సుగ్రీవాజ్ఞ అది.

ఆకోటను కట్టుటకు దొరకొనిన ముహూర్తబలము ఎట్టిదోకాని పగలు మూడువేలమంది, రాత్రి మూడువేలమంది పనివాండ్రు వారముదినములు సంకోషచిత్రముతో స్వచ్ఛందముగ రెక్కలుముక్కలుచేసికొనిరి. నల్లటిమట్టిలో తాటి బెల్లపుపానకముపోసి జగురువచ్చునట్లు తొక్కిన అడుసుముద్ద

లతో కోటగోడలు లేపిరి. యథాపురాకారముతో కోటను కట్టిరి. ఆప్రదేశమున తాటితోపులు విస్తారము. ఫిబ్రరిమాసము కల్లుగీత ముమ్మరముగ సాగు కాలము. కాఁగా వారికి తాటిబెల్లపుపానకము అప్పట్టున అవ్వారిగా దొరకినది. ఆ పానకముతో తయారైన అడుసు సిమెంటుకంటే ఎక్కువ జిగి, బిగికలిగి ఉండును. అట్టి చిక్కటిబెండలి తయారుచేయుటకు కాలము అనుకూలించుట ఒకశుభసూచకముగా వారు భావించి ఉత్సాహముతో పనిచేసిరి.

ఇక్కడ వీరిస్థితి ఇట్లుండెను. అక్కడ పాలకోటలో కుంపెనిఅధికారులు నుబ్బనాయకుఁడుమున్నగువారి పరారీని ఆలవోకగా తలఁచిరి. ఆచిరకాలముననే వారిని తిరిగి పట్టుకొనఁగలమని భావించిరి. భావించి వారిని పట్టుకొనివచ్చుటకు సాయుధులగు భటులను పంపిరి.

పంపిన భటులు సాయుధులే. కాని వారిసంఖ్యస్వల్పము. నుబ్బనాయకుని ఆతిలోకప్రతిభను ఆధికారులు ఆకళించలేక పోయిరి. కట్టబొమ్మనాయకులపట్ల ఆప్రాంతమువారికి గల ఆపారరాజభక్తిని వారు సరిగ ఆర్థము చేసికొనలేకపోయిరి. బానర్ మాన్ ఆప్రాంతపువారినందఱును నిరాయుధులను చేసినప్పటిలో రహస్యముగ గుప్తపఱుపఁబడిన ఆయుధముల సంగతి వారి అవగాహనమునకు అందలేదు. పంచాలన్ కురిచి రక్షణార్థము అప్పటికే ఐదువేలమంది వీరవరులు పోగుపడి యుండుటయు వారికి తెలియలేదు.

ఈ పరిస్థితులలో వేళ్ళమీఁద లెక్కింపఁదగిన భటులు కుంపిసీపక్షమున పోయి కట్టబొమ్మనాయకవీరులను సాధింపఁ

గలరా? సాధింపలేక వారు ఐదవనాటికి తిరిగివచ్చి తెల్ల మొగములు వైచిరి; చేతులు పిసికికొనుచు నిలువబడిరి.

అప్పుడు మేజరు మెకాలే సుబ్బనాయకునితో పెనంగులాట అలఁతివిషయముకాదని గ్రహించెను. సందర్భపడిన సైనికుల నందఱును కూర్చెను. తొమ్మిదివందలమంది సిఫాయిలు సమకూడిరి. వారిలో పలువురు దేశీయులు. బెంగాలు ఆర్టిలరీ అను సేనాభాగమునమాత్రము కొద్దిగ విదేశీయులు ఉండిరి. నవాబుకు చెందిన కొద్దిపాటి ఆశ్వీకదళముకూడ ఉండెను. సిఫాయిలు జానికిత్రాడుతుపాకిని ప్రయోగింపగలవారు.

ఇట్టిసేనతో మేజరు మెకాలే పంచాలన్ కురిచిమీఁదకు వడచెను. ఆనడక నుకరముగ సాగలేదు.

పంచాలన్ కురిచిపాలకుఁడు ఖైదుఖానానుండి తప్పించుకొనివచ్చి తిరుగుబాటుబావుటా ఎత్తెనను వార్త ప్రాంతీయులకు అమితోత్సహము కలిగించెను. కాగా వారు మేజరు మెకాలేసేన నడకకు అడుగడుగున అడ్డుతగులుచువచ్చిరి. కట్టబొమ్మనాయకుని సేవకులు ఆసేనను దారిలో ఎన్నివిధములకాటింపనగునో అన్నివిధముల కాటించిరి. ఈ కాటింపుల మూలమున పంచాలన్ కురిచికి వారి ప్రయాణము తాఁబేటి నడకను నడచినది.

బందీలు తప్పించుకొనిపోయిన ఐదురోజులకుకాని మేజరు మెకాలే సేనలు కదలలేదు. అవి కదలి తాఁబేటినడకనుమఱి రెండురోజులకుకాని పంచాలన్ కుర్చికి చేరలేదు. ఫిబ్రవరి 9-వ తేదీఉదయము తొమ్మిదిగంటలకు ఆసేనలు పంచాలన్ కురిచి చేరుసరికి యథాపూర్వముగ అక్కడ కోటలేచి నిలిచిఉండెను.

మేజర్ బానర్ మాన్ లోగడ కోటగోడలను నేలమట్టముచేసి ఉండెను. ఇప్పుడు తిరిగి ఆగోడలు యథాపూర్వముగ లేచి కుంపిసీసైనికులకు ఎదురొడ్డి నిలిచెను.

అంతవఱకు ఆయుధజీవులుగా ఉండిన పలువురకు కుంపిని విలుబడిమూలమున వృత్తిపోయినది. వారు శాంతిమయజీవితమును గడపవలసివచ్చినది. ఈమార్పు వారికి ఎంతమాత్రమును నచ్చలేదు. కాఁగా సుబ్బనాయకుఁడు కుంపిసీవారిమీఁద తిరుగుబాటుబావుటా ఎత్తుటతోడనే వారందఱు వచ్చి అతనికి బాసటయై చేతులతీటపోవునట్లుగాయుద్ధము చేయుటకునన్నద్ధులైరి. గోడలు కొత్తగా లేచుసరికి కోటలో పదునైదువందలమంది వీరవరు లుండిరి. మేజరు మెకాలే సేనలు అక్కడకు వచ్చుసరికి ఆ వీరవరులసంఖ్య ఐదువేలకు పెరఁగెను.

మెకాలే పరిస్థితులు పరికించెను. తొమ్మిదివందల సైనికబలముతో బయటఉన్న తాను ఐదువేల సైనికబలముతో దుర్గమునఉన్న కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుని డీకొనుట వివేకముకాదని నిజమరసెను. అందుచే అతఁడు తనసేనను తిరిగి పాలంకోటకు ఉపసంహరించుకొనుటకు నిశ్చయించెను. ఆ ఉపసంహరణము ప్రారంభించుసరికి మధ్యాహ్నము రెండుగంటలు ఐనది. ఖైదీవన సుబ్బనాయకుఁడు ఖైదుఖానానుండి తప్పించుకొనివచ్చి కుంపిసీసేనానిని వచ్చినదారి పట్టించెను.

వచ్చినదారి నేతిరుగు మొగముపెట్టిపోవుచున్నను అతనికి శత్రుపీడ తప్పలేదు. అతిరుగుప్రయాణములోకట్టబొమ్మనాయకునికై జీతగాండ్రు అతనిసేనను నానాబీభత్సముచేసిరి. కష్టానుభవనీ ధైర్యసాహసములమూలమున ఆరాత్రి కుంపిసీబలము

కట్టబామ్మనాయకుని పోటును ఒకమాదిరిగా తప్పించుకొనఁగలిగెను. ఫిబ్రవరి 10-వ తేది ఉదయము తొమ్మిదిగంటలకు ఆ సేనతిరిగి పాలంకోట చేరినది. మఱి పదునేడుదినములవఱకు ఆ సేన అక్కడనే పడిఉండెను.

ఎత్తివచ్చిన కుంపినిబలము వెనుకకు పోయినది. అందుతో తిరుగుఁబాటుదారులకు ఉత్సాహము అతిశయించినది. కంపెనీవారి స్వాధీనములో ఉండిన కోటలను ఒక్కొక్కదానినే పట్టుకొనుటకు వారు ప్రయత్నములు సాగించిరి.

ఆ ప్రయత్నములలో వారు పట్టనెంచిన మొదటికోట కాడల్ గుడి. అది పితూరీదారులకు లోఁగలేదు. కాని ఆతరువాత మఱిఎన్నియో కోటలు 'కుంపెనీగవు నేరుమెంటుకు' చెందినవి వారికి స్వాధీనమైనవి. తిరునల్వేలిజిల్లాలోని తూర్పుభాగమునందలి కోటలన్నియు కొంచెమించుమించుగా వారికి లోఁగినవి. ఆకోటలతోఁబాటు వేయి తుపాకులు, కొంత మందు గుండుసామగ్రియు వారికి చిక్కినది. తూత్తుకుడికోటకూట వారికి పట్టువడినది.

ఈ తూత్తుకుడి ముట్టడిలో సుబ్బనాయకుని ఉచితజ్ఞత లెస్సగా ప్రదర్శితమైనది. ఐరోపియను ఒకఁడు ఆ కోటను పరిరక్షించుచుండెను. అతనికి ఈ దేశపుభాషలలో ఒకటియు తెలియదు. అతఁడు కోటను ఒకవైపున రక్షించుచుండఁగా అతని క్రింది దేశీయోద్యోగి రెండవవైపుకోటద్వారమును తెఱచి సుబ్బనాయకునిపై నికులను లోన ప్రవేశింపనిచ్చెను. కోటలో ప్రవేశించి సుబ్బనాయకుఁడు అక్కడ కచేరిచేసెను. కోటరక్షకుఁడగు ఐరోపియనుడొద్యోగిని అతఁడు విడిచిపుచ్చెను. ఆయు

ధములుమాత్రము తీసికొని ఆకోటలోని సిఫాయిలను అందఱను వదలివేసెను. ఆకోటలోని ఉద్యోగులలో మఱిఒకడైన బాగట్ అనువానిని-అతఁడు ఆంగ్లేయుఁడగుట-నిర్భంధములో ఉంచెను. ఇంతలో బాగట్ భార్యవచ్చి తనకు పతిభిక్ష పెట్టుమని ప్రార్థించెను. అందుమీఁద సుబ్బనాయకుఁడు అతనిని కూడ వదలివైచెను. మఱికొందరు ఐరోపియనులు-డచ్చివారు-ఆకోటలో ఉండిరి. వారిజోలికి సుబ్బనాయకుడు అసలుపోనేలేదు. వారు ఈయుద్ధమున తటస్థులుకావున వారిని తాఁకరాదని అతఁడు శాసించెను.

కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుఁడు తూత్తుకుడి మున్నగు తావులందు పొందుచున్న ఈవిజయపరంపరలను చూచి ఇతర ప్రాంతములందలి పాశ్చాత్యులను కుంపెనీవారికి ఎదురుతిరుగుటకు సమాయత్తు లగుచుండిరి.

పంచాలన్ కుర్చిపాలకుడు దుర్గములమీఁదదుర్గములను స్వాధీనము చేసికొనుచుండఁగా కుంపినివారు పటాలములను కూర్చుకొనుచుండిరి. తిరుచునాపల్లి నుండి కొత్తపటాలములు వచ్చి పాలంకోటలోని సేనలను కలిసినవి. ఇప్పుడు ఆ సేనలో మూడువేలమంది ఉండిరి. ఆ మూడువేలమంది సైనికులును పాలంకోటనుండి బయలుదేరి మార్చిమాసము 27-వ తేదీని కెయిటారుకు చేరిరి. కెయిటారునుండి వారు పంచాలన్ కురిచికి ప్రయాణమైరి. మేజరు కాలిన్ మెకాలేవారి ప్రధానసేనాని.

దారిలో పెషవాతల్లి అనుచోట కట్టబొమ్మనాయకుని గుఱ్ఱపురశమువారు వారిపై హఠాత్తుగా పడి హంగామా చేసిరి. అప్పటి యుద్ధములో కుంపినివారి సైనికులు కొందఱు

ప్రాణములను కోలుపోయిరి; పలువురు గాయపడిరి. ఈ దెబ్బ నుండి తేలుకొనుటకు కుంపినివారికి మూడురోజులు పట్టినవి.

తుదకు మార్చి 31-వ తేదీని ఉదయము ఎనిమిదిగం టలవేళ కుంపినివారి సేనలు పంచాలన్ కురిచికి చేరినవి. పండ్రెండు అడుగుల ఎత్తునకు తలఎత్తి కోటగోడలు వారిని ధిక్కరించు చుండెను. చతురస్రములై కోటబురుజులు వారిని వెక్కిరించు చుండెను. ఆ బురుజులమీఁద బందూఖులు బందోబస్తుచేయఁ బడి యుండెను. కరటయ్యకాలమునందువలె ఆ కోటచుట్టును ఇప్పుడును ముళ్ళకంపతో కంచెకోటయేకాని కందకములేదు.

పంచాలన్ కురిచిదుర్గమును ఒక ప్రక్కనుండి కుంపిని సైనికులు ముట్టడించిరి. వారికి సహాయార్థము వచ్చిన ఎట్టి యాపురము సైనికులు మఱిఒక ప్రక్కనుండి ముట్టడించిరి.

కయత్తూరులో కట్టబామ్మ కరటయ్యనాయకుని 1799 అక్టోబరు 16-వ తేదీని ఉరితీయించి ఎట్టియాపురము ఏలిక స్వస్థలమునకు చేరిన నాలుగవనాఁడు (అక్టోబరు 20-వ తేదీని) తాత్రుశాసనమును ఒకదానిని చెక్కించెను. అది సాధారణ శాసనములవలె దానశాసనముకాదు. కుంపినివారి ఏలుబడికి తలబద్దమని తనప్రజలకు ఆతఁడుచేసిన హెచ్చరికనుగర్భితమొ నర్చుకొనిన శాసన మది. ఆ శాసనము అతని ఉనికిపట్టునకు చేరు వలోఉన్న శివాలయమున ఉంచఁబడినది, ఆ శాసనమునేఁటికిని ఆ శివాలయముననే ఉండి ఆనాటి ఎట్టియాపురము పాలెగాని దేశాభిమానరాహిత్యమునకు అమోఘనిదర్శనమై క్రాలు చున్నది. అతని దేశాభిమానరాహిత్యమునకు అలరి కుంపిని వారు అతనికి పంచాలన్ కురిచిగ్రామములను ఎనుబదింటివఱకు

ఇచ్చిరి. ఆ గ్రామములను పొంది తృప్తాస్మి అనుకొనిన అతఁడు ఇప్పుడు తిరిగి పంచాలన్ కురిచి తలఎత్తుటను భరింపఁగలఁడా? భరింపలేడు; కావుననే వేయిమందిసైనికులనుకుంపినివారిపక్షమున పంచాలన్ కురిచిమీఁద యుద్ధముచేయుటకు పంపెను.

కుంపినివారు, ఎట్టియాపురమువారు పంచాలన్ కురిచిని ముట్టడించిరి.

కోటగోడలు పడఁగొట్టుటకు కుంపినిసైనికులు తీవ్రముగ మందుగుండు పేల్చిరి. ఈ పేల్పులు సాగకుండ కట్టబొమ్మనాయకుని భటులు బురుజులమీఁదనుండి బాణములువేయుచుండిరి.

సాగిన పేల్పులవల్ల కొంతసేపు కోటగోడలనుండి మట్టిపెళ్ళలైన రాలకుండెను. ఆమట్టికి అట్టిజగరు వచ్చునట్లుగా పాలెగాండ్రు నేర్పు మెఱయించియుండిరి.

కుంపినిఫిరంగుల పేల్పులవలన కోటగోడలమట్టిపెళ్ళలైన రాలలేదు. కాని పాలెగానిభటుల బాణములుతగిలి కుంపినివారి సైనికులు పలువురు గాయపడిరి. ఆ పేల్పులలో పాల్గొనుచుండిన నూటయిరువదిమంది ఐరోపియనులలో నలువదిఁజూగురకు మాత్రమే కాయమున గాయములు పడకుండినవి.

ఢెబ్బదినలుగురు ఐరోపియనుసైనికోద్యోగులు గాయపడినను లక్ష్యపెట్టక కుంపినివారు పేల్పులు సాగించిరి. ఉదయము ఎనిమిదిగంటలనుండి మట్టమధ్యాహ్నమువఱకు మందుగుండుపేల్పులు సాగునరికి కోటగోడలలోఁబక చోట చిన్నక్రంత ఏర్పడెను. అప్పుడు కుంపెనిసైనికులు ఆక్రంతమార్గమున లోనప్రవేశించుటకు ప్రయత్నించిరి. క్రంతవఱకు ఎక్కించి శత్రుసైనికులను కట్టబొమ్మనాయకుని సైనికులు ఇరువది అడుగుల

పొడుగు ఈటెలతో పొడిచి క్రిందికి పడద్రొబ్బువారు. ఈటెలతో పొడుచు కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుని సైనికులు ఎవరును కనిపించువారు కారు. ఈటెపోటులుమాత్రము కనిపించి క్రంతవఱకు ఎగత్రాకన కుంపినిసైనికులను అందఱిని నేలకు కూలద్రోయునవి.

కుంపినివారికి క్రంతలో కాలూని నిలుచుటకు వీలు చిక్కలేదు. చనిపోయియు, గాయపడియు క్రంతవద్ద క్రింద పడియున్న తమవారిని అట్లే వదలి వారు వెనుకంజనైచిరి. వారి సేనానివేశము ఇంక అక్కడ ఉండుటకును వలను కాకుండెను. కాగా కుంపెనీసైనికులు ఉన్నస్థానమునుండి ఉపసంహరించుకొని అక్కడికి పదునైదువందల అడుగుల దూరమునకు పోయి మకాముపెట్టిరి. క్రొత్తస్కంధావారముననైన వారికి శత్రువుల కాఱింపు తప్పలేదు. అనుక్షణము కట్టబొమ్మనాయకుని భటులు కుంపినిదండు విడిసినచోటుకు పోయి కలగుండు వెట్టుచుండిరి.

మార్చి 31-వరాత్రి కుంపినిసైనికులు ఎటులో వేగించిరి. ఎట్టకేలకు తెల్లవారి నది. ఏప్రిల్ 1-వతేది కుంపిని సైనికులు ఎండతో కోటక్రంతవద్ద ఖననాదిసంస్కారములులేక పడియుండిరి. ఆకార్యకలాపములు సాగించుటకు అవకాశము ఉండవలెను. కాగా తత్కాలికముగ యుద్ధము నిలిపిపెట్టి వలసినదిగా అభ్యర్థించుచు వారు పంచాలన్ కురిచికోటలోనికి సంధిపతాకనుపంపిరి.

సుబ్బనాయకుడు ఎట్టి షరతులనుకాని విధింపక తత్కాలికసంధికి సమ్మతించెను. ఎట్టి అలజడికాని లేకుండ

కుంపినివారు యుద్ధభూమిలో గడ్డకట్టిన నెత్తుటితో కప్పబడి రూపుచెడియున్న తమసైనికులను ఎత్తి తీసికొనివచ్చి సైనిక మర్యాదలతో ఆసాయంకాలము పాతిపెట్టిరి. పంచాలన్ కురిచి పాలకునిసైనికులు వారికి ఎట్టి అవరోధమును కలిగించలేదు. ఆ రాత్రికికూడ వారు తాత్కాలికసంధిని పాటించిరి. కుంపిని సైనికులు ఆనాటిరాత్రి ఆదమృతముని నిశ్చయించిరి.

వ్రా. 2-వ తేది తిరిగి తీటుమాటలు నడచినవి. ఈసారి పాళేగానిపక్షమువారు కబురుపెట్టిరి. తమనాయకులను పైదు చేయమని కరారు చేయుచో వారు కుంపినివారి పరిపాలనకు ఒడబడి క్షిప్రమమనిరి. కుంపినివారు కోరిన సంధిని నుబ్బ నాయకుడు ఉదారతతో ఒప్పుకొనిధర్మబుద్ధితో నిర్వహించెను. పాళేగానిపక్షమువారు కోరిన సంధిని షరతులుపెట్టకుండ కుంపినివారు అంగీకరింపలేకపోయిరి. “సాయుధులై నపితూరిదారులతో మేము వ్యవహరింపజాలము. వారు తమనాయకులను మాకు అప్పగించవలెను. తమ ఆయుధముల నన్నింటిని మా పరము చేయవలెను” అని కుంపినిఅధికారులు చెప్పిరి.

తమ అధినాయకులను, తమ ఆయుధములను అప్పగించి వేయుటకు పంచాలన్ కురిచిభటులు అంగీకరింపలేదు. కాగా ఆరాత్రి ఎనిమిదిగంటలకు వారు కుంపినివారి స్కంధావారము మీద పడిరి. భోజనములవేళ. పైగా అది చీకటిరాత్రి. అందుచేత ఆసమయమున అచట విశేషమైనఅలజడిరేగినది.

క్రొత్తదండు వచ్చినకాని కుంపినివారి పప్పు ఉడకదని తేలినది. సహాయార్థము క్రొత్తసేన వచ్చువఱకును రెండుమాసముల కాలము కుంపినివారి సేనలు క్రొత్తగా లేచి తమ్ముధిక్క

శించుచుండిన పంచాలన్ కురిచికోటగోడలను చూచుచు ఊర కుండిరి.

వారు ఊరకుండిరి. కాని పాళెగానిభటులువారిని ఊర కుండసియ లేదు. చేతనై నవిధముల వీలై నన్ని సాదులు పాళెగాని భటులు కుంపినిసై నికులను కాటించిరి. పాళెగానిభటులే కాక ప్రకృతికూడ వారికి పలు బాములు కల్పించెను. ఈ రెండుమాస ములలో రెండుమూడు సాదులు గాలివానవచ్చి వారిని పూర్తిగ తడిపి వేసినది.

మే 21-వ తేదీని కొత్త సేనలు వచ్చినవి. మలబారుతీరము నందుండి కొంత సేనయు, మఱియొక తావునుండి ఆశ్వికదళ మును, తిరుచునాపల్లినుండి తుపాకుల సైన్యమును వచ్చినది. ఈ పెద్ద సేనను నడుపుటకు మేజరు మెకాలే మున్నగు పాత సేనా ములు పనికిరారని నిశ్చయించి కుంపిసీవారు లెఫ్టినెంటు కల్నల్ యాగ్ న్యూ అను కొత్త సేనానిని పంపిరి.

పెద్ద సేన, కొత్త సేనాని రణరంగమునకు చేరిరి. మే 23-వ తేదీ సూర్యోదయమువేళ పంచాలన్ కురిచిదుర్గము ముట్టడి తిరిగి ప్రారంభమైనది. ఈసారి తుపాకు లేకాక ఫిరంగు లును పేలినవి. మధ్యాహ్నమువఱకు పేలినవి; సాయంకాలము వఱకు పేలినవి; రాత్రి అంతయు పేలుచునే యుండినవి. మధ్యాహ్నమునకే కోటగోడకు క్రంత ఏర్పడినది. రాత్రి ఫిరంగులు పేలకుండినచో పాళెగానిభటులు తెల్లవారుసరికి క్రంతను కప్పి యుదురు. కాని అవకాశము లేకపోయినది.

మఱునాడు వఱువాత కుంపినిసైనికులు కోటలో ప్రవేశింపఁగలిగిరి. కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుడును, అతని అనుచరు

లును దీటులేని తెంపరితనముతో మధ్యాహ్నము ఒంటిగంటా వఱకు పోరిరి.

ఆహ్వాద నలువదియైదునిముసములు సంకులసమరము జరిగినది.

దక్షిణహిందూ దేశమున మైనూరుయుద్ధముతరువాతః ఇదియే ఘోరయుద్ధము. కుంపినివారు మఱి ఏయుద్ధమునకు కాని ఇంతటి సరంజాము చేసియుండలేదు; ఇంతటి అలజడియు పొందియుండలేదు. మూఁగదొర రణవిద్యాపాండిత్యము, పంచాలన్ కురిచిపై నికల రణకండూతి ఇందులకు కారణములు.

సమృద్ధ దారుణమైన ఆ రణములో కుంపిని తరపువారు నలుగురు ఆఫీసరులు చనిపోయిరి; ఐదుగురు ఆఫీసరులు గాయపడిరి. పై నికలలో పదియుతోమ్మండుగురు ఐరోపియన్లు, ఇరువదినలుగురు దేశీయులును చనిపోయిరి; డెబ్బదియాఱుగురు ఐరోపియనులును, తొంబదియాఱుగురు దేశీయులును గాయపడిరి.

సమృద్ధ దారుణమైన ఆ రణములో కట్టబొమ్మనాయకుని తరపున నాలుగువందలయేబదిమంది చనిపోయిరి. ఇంక దుర్గము నిలబడదని తేలినది. కాఁగా కోటనువిడిచి పాళెగాని భటులు బయటపడిరి. బయటపడి వారు చెదరి పరిభ్రమించి పాటిపోలేదు. శ్రేణులుకట్టి మామూలుసేనలవలె కదలిపోవఁజొచ్చిరి.

వారు కదలి మూడుమైళ్ళనూరము మాత్రము వెళ్ళిరి. అప్పుడు కుంపినివారి ఆశ్వికదళము వెన్నంటివెళ్ళి వారిమీద పడెను. ఆ ఆశ్వికదళముథాటికి ఆఁగలేక ఆఱువందలమంది

పాశేగానిభటులు చెల్లాచెదరైరి. మఱి రెండువేలమంది తప్పించుకొనిపోయిరి. అట్లు తప్పించుకొనిపోయినవారిలో కట్టబొమ్మసోదరులు, ఇతర ముఖ్యులును ఉండిరి.

ఆటువందలమంది పంచాలన్ కురిచిభటాలను చెదరఁ గొట్టి ఆశ్వీకదశము తిరిగి వచ్చినది. అప్పుడు సేనాని కల్నల్ యాగ్ న్యూ ఎట్టియాపురము పైనికులను పిలిచి రాత్రియగు వఱకు కట్టబొమ్మవారిని తఱిమికొట్టవలసినదిగా ఆజ్ఞాపించెను. కట్టబొమ్మనాయక సోదరులనుకాని, వారి సన్నిహితులను కాని పట్టి తెచ్చినచో బహుమానము ఇత్తునని చెప్పెను.

అప్పటికే మునిమాపువేళ ఐనది. ఐనను ఎట్టియాపురముభటులు బరవసముతో బయలుదేటి వెళ్ళిరి.

కుంపినివారి ఆశ్వీకదశమునకును, పాశేగానిభటులకును శయ్యముజరిగిన పల్లెపట్టున అప్పటికి అలజడి తగ్గినది. కాగా ఆ ఊరిలోనిస్త్రీలు కొండలు కయ్యముజరిగినతావునకు వెళ్ళి అక్కడ పడియున్నవారిలో ప్రాణములతోఉండి రక్షింపవగిన స్థితిలో ఉన్నవారికోసము వెదకనారంభించిరి.

ఆ వెదకులాటలో ఒక ముసలమ్మకు ఆమెకొడుకు కనిపించెను. గాయపడి యుద్ధభూమిలోశవములనడుమ కొనఊపిరితో ఉన్న తనకొడుకును ఆమె ఇంటికి తీసికొనిపోవ ఆయత్త పడినది. అప్పుడు ఆమెకొడుకు ఆమెతో ఇట్లు చెప్పెను:

“అమ్మా! నేను సామాన్యసైనికుఁడను. నావంటి సైనికులకు అనేకులకు నాయకుఁడైన మూఁగదొర నావలెనే గాయపడి మూర్ఛితుఁడై ఆప్రక్కను పడియున్నాఁడు. నన్ను ఇంటికి తీసికొనిపోవుటకు ప్రయత్నించకుము. నాబదులు నా

స్వామి అగు ఆమూగదొరను-కట్టబొమ్మనుబ్బనాయకుని-మన ఇంటికి తీసికొనివెళ్లుము.” ముసలమ్మ ఇది వినెను. తనకొడుకు రక్షణకంటె సుబ్బనాయకునిరక్షణ దేశహితమని ఆమె ఆకళించెను. కాగా ఆమె కొనఁజేసితిండిన్న కొడుకును ఆ స్థలమున విడిచి గాయమునుండి కాలవగట్టి రక్తము కారుచుండుటచే మూర్ఛితుఁడై ఉన్న కట్టబొమ్మనాయకుని ఇంటికి తీసికొనవెళ్ళెను. అక్కడ అతనిగాయములకు కట్లు కట్టెను. మాతృహృదయము, దేశభిమానము కల మఱికొందఱు స్త్రీలను జతచేసికొని అతనికి ఉపచారములు చేయఁబూనెను.

ఇంతలో అక్కడికి సేనాని యాగ్న్యూ పంపిన ఎట్టియాపురముపై నికులు వచ్చుచున్నట్లు తెలియవచ్చెను. వినను ఆస్త్రీలు భయపడలేదు. అబద్ధమాడియైనను అతనిని రక్షించుటకు నిశ్చయించుకొనిరి.

ఆడుది బాంకిన గోడకట్టినట్లు ఉండునందుకదా !

పండుకొనిఉన్న సుబ్బనాయకునిమీఁద నఖిళిఖపర్యంతము వారు గుడ్డ కప్పివేసిరి. శవముదగ్గఱ కూర్చుండి ఏడ్చుచుండుటను అభినయించిరి. ఇంతలో ఎట్టియాపురముపై నికులు అక్కడకువచ్చి విషయ మీమి అని అడిగిరి. అప్పుడు ఆస్త్రీలు యువకుఁడుఒకఁడు మశూచికముసోఁకి మరణించినట్లు బాంకిరి. చావునకు తెగించి సమరముచేయుట వృత్తిగా కలవారయ్యు ఆ పై నికులు మశూచికమువలని మరణమని అనుటతోడనే అన్యవారికి హడలి మఱి ఆగ్రామమున నిలువకుండ ఆమడకు అడుగులు వై చుచు వెడలిపోయిరి.

అట్లు ఆ ఆడువారి అబద్ధముచే రక్షితుఁడై అతఁడు

తేరుకొని కుంపినివారికి అందకుండ తప్పించుకొనిపోయెను.

ఈ ఉదంతము కట్టుకథకాదు. కుంపినివారి రికార్డులలో గ్రథితమై ఉన్నది. పంచాలన్ కురిచియుద్ధమున కుంపిని సేనలో ఉద్యోగిగా ఉండిన వెల్లు ఈ గాధను తాను రచించిన గ్రంథమున చెప్పియున్నాడు.

ఈ ఉదంతమువలన సుబ్బనాయకునిపట్ల నాటివారికి ఎట్టి ప్రపత్తి ఉండినదో తేటతెల్లమగును. ముసలమ్మకొడుకు అతనికొఱకు తనజీవితమునే ధారపోసెను. ముసలమ్మ అతని కొఱకు తనకొడుకునే వదలుకొనెను. ఉపచారములు సలుపుచుండిన స్త్రీలు అతనికొఱకు పచ్చిఅబద్ధము ఆడిరి. ఎటులై న అతనిని రక్షింపవలెనని ఈత్యాగములు, ఈతిరుగుళ్ళు, ఆనాటి వారు సుబ్బనాయకుని దేవాంశసంభూతునిగ నమ్మికొలిచిరి.

ఇట్లు ఆ తల్లికొడుకుల, ఆ పల్లెపడుచుల అసామాన్య స్వామిభక్తివలన సంరక్షితుడై బ్రతికి ఆమూగదొర కుంపిని వారిని తిరిగి కొంతకాలము ముప్పుతిప్పలు పెట్టెను. మే 24-వ తేదీని గాయములతో పడిన ఆతడు జూన్ 7-వ తేదీకి బాగుగ తేరుకొని తన కార్యకలాపములు నిర్వర్తింప కలిగెను.

కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుడు, అతని సోదరుడు, ముఖ్యానుచరులు కుంపినిపై నికులకు కాని, ఎట్టియాపురము పై నికులకు కాని దొరకకుండ శివగంగసంస్థానములోని సిరువయల్ అను, తావునకు పోయిరి. శివగంగసంస్థానపు ప్రజానీకము తమ ఏలికలగు పెద్దమారులు, చిన్నమారులు అను ఇరువురి నాయకత్వమున ఇరువది వేలమంది గుమికూడి సుబ్బనాయకునకు, అతని అనుచరులకు ఘనమైన స్వాగతోపచారమును సలిపిరి. పంచా

అన్ కురిచి పాలకులకొరకు వారు పల్లకిబోయాలను పంపిరి. బాజాబజంఠ్రీలతో డోరేగించుచు సిరువయల్ కు తీసికొని వెళ్ళి హారతు లిచ్చి తమతల్లి భవనమున వారిని విడియించిరి.

మాతురుసోదరులు చేయెత్తుమనుష్యులు, భీమబలులు. అందు పెద్దవాడైన వల్లి ఆనాటి ఆర్కాటురూపాయలను వేళ్ళసందున నొక్కి ఎంచగలుగువాడు; గుహలలోకి, పొదలలోనికి నిరాయుధుడుగా పోయి అందలి పులిని బయటికి ఈడ్చి తెచ్చి చంపువాడు. అతడు జగ దేక ధానుష్కుడు. అతని సోదరుడు చిన్నమారుతుకూడ అట్టివాడే.

రణకోవిదుడైన సుబ్బనాయకునకు ఇప్పుడు భీమబలులైన మారుతుసోదరుల తోడ్పాటు చొరకినది. మఱికొన్ని నెలలు సమరము సాగించికాని కంపినివారు వారిని సాధించ లేక పోయిరి.

కంపినివారిచేతులలో పడకుండ పితూరీదారులు సిరువయల్ మున్నగు తమగ్రామములను పరశురామప్రీతి కావించిరి. సాంద్రారణ్యమధ్యనుండి దుర్గమమైన కలయర్ కోయిల్ అను దుర్గములో వారు తలదాచుకొనిరి. అడవిగుండా మూడుమైళ్ళదూరము కొత్తగా కంకరరోడ్డు వైచి ఆ దుర్గమును ముట్టడించుటకు కంపినివారు ప్రయత్నించిరి. కాని ఆరోడ్డు మార్గమున వారికి సరఫరాలు రాకుండ పితూరీకోరులు అడుగడుగున అవరోధములు కలిగించుచు వచ్చిరి. పైగా ఆ ప్రాంతము రోగభూయిష్టప్రదేశము. శత్రువుల నిరంతర ప్రబలావరోధమువలన, అనారోగ్యభయమువలన రోడ్డుపనిని కంపినివారు నడుమను విరమింపవలసినవారైరి.

కుంపినివారు మఱియొక దిక్కునుండి 1801 అక్టోబరు 1-వ తేదీని ఆ కోటను ముట్టడించిరి. లోగడ రోడ్డువేయుడ మనుకొన్న మార్గమున అన్నిటిని తెగించిన సాహసోపేతులయిన కొందఱు సైనికులను పంపిరి. వారు ఆ మార్గమున పోయి రోడ్డుపని సాగుచుండినప్పుడు తమమీఁదకు పిఠూరిదారులు తఱచు వచ్చుచుండిన అడ్డుదారులన్నియు తెలిసికొనిరి. ఆ అడ్డుదారుల వెంట పోయి వారు ఆకోటను రెండవదిక్కునుండి కూడ ముట్టడించిరి.

ఇరువైపులనుండి ముట్టడి. కోట ఇరుకున పడినది. కోటలోనివారికి ధైర్యము చిటిలినది. కాకులుమారని కాఱడవిలో ఉన్నను వారికోట కుంపినివారికి స్వాధీనమైనది. తలదాచుకొను తావు లేక వారు అడవుల బట్టిరి. కుంపినివారు ఆ అడవులన్నియు గాలించి పిఠూరీకోరులను అందఱును పట్టుకొనిరి.

పట్టువడినవారిలో వల్లిమూరుతు, అతని సోదరుడు, కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుడు, అతని సోదరుడు, ముఖ్యున చరులు ఉండిరి. వారిలో డెబ్బది ఇద్దఱు సముద్రములకు అవతల ఉన్న ప్రిన్సు ఆఫ్ వేల్సు దీవికి పంపివైచిరి. మూరుతు సోదరులకు, కట్టబొమ్మ సోదరులకు ద్వీపాంతరవాసశిక్ష చాలదని నిర్ణయించి కుంపినివారు ఉరిశిక్ష విధించిరి.

సుబ్బనాయకుని, అతని సోదరుడు కుమారస్వామిని పంచాలన్ కురిచికి తీసికొని వెళ్ళిరి. అక్కడ వారిని ఉరితీసిరి.

పంచాలన్ కురిచికోటను నేలమట్టము కావించి ఆస్థలము పంతను గాడిదలకు మెట్టనాగళ్ళు కట్టి దున్నించి జిళ్ళేళ్ళు, రేగులు విత్తిరి.

అంతతోతృప్తినిపొందక ఆస్థలమున ఉప్పునుచల్లించిరి..

గవునేరుమెంటురికార్డులలో పంచాలన్ కురిచినామము. లేకుండ చేసి దానిని బేచిరాకుచేసిరి.

ఆముదపువెడలు వేయించి అచటి నేలసార మంతయు లాగివేయవలెనని నాటి కుంపినిసేనాని మేజర్ బానర్ మాన్ లోగడ ప్రయత్నించెను. కాని అతని ప్రయత్నము పండకబాట లేదు. ఆ నేల నిస్సారము కాలేదు. అక్కడ తిరిగి కోట మొలిచి కుంపినివారిని ధిక్కరించినది. నేడు ఆకోటను కూల్చి ఆస్థలమును గాడిదలచేత దున్నించి అక్కడ జిళ్ళేళ్ళు ఉమ్మెత్తలు మొలిపించవలెనని కుంపినిసేనానులు అనుకొనిరి. కాని అట్లును జరగలేదు. కోటస్థలమున ఉండిన పెద్దపెద్దమోట నూతులనుండి నీరు తోడి కర్షకులు ఇప్పటికిని అక్కడ మెట్ట పంటలు పండించుచు జిళ్ళేళ్ళు, ఉమ్మెత్తలు మున్నగు దప్పలే కాక గడ్డిగాదము మున్నగు కలుపుసైతము మొలవకుండ చేయుచున్నారు.

ఉప్పును చల్లించి ఆ కోటస్థలమును ఉప్పుపట్టగా చేయవలయునని కుంపినివారు తలచిరి. కాని ఆ కోటభూమి ఊషర జ్ఞేత్రముకాలేదు. కుంపినిగవునేరుమెంటువారి ఉప్పుస్పర్శతో అపవిత్రమైన పైమన్న వానకు కొట్టుకొనిపోయినప్పుడెల్ల ఆ తావున ఇప్పటికికూడ ఆనాటి బంగారునాణెములు, వెండి నాణెములు దొరకుచున్నవి.

పంచాలన్ కురిచిన బేచిరాకుచేయుటచే దానిస్మరణము లేకుండ చేయవలెనని కుంపినివారు సంకల్పించిరి. మ్యాపులలో ఆనామమును మాపుచేసిరి. రికార్డులలో ఆనామము లేకుండ.

చేసిరి. కాని ప్రజాహృదయమునుండి పంచాలన్ కురిచి ఉదంతమును తుడిచివేయలేకపోయిరి.

పంచాలన్ కురిచివీర గాధను కవిహృదయముకల నమశ్శివాయము అను దేశభక్తుడు తమిళమున రసోదంచితమగు పెద్దకావ్యముగ రచించెను. తెనుగున పల్నాటివీరచరిత్ర, బొబ్బిలిరాజుకథలవలె ఆగ్రంథము అరవమున విశేషవ్యాప్తిని అందెను. దానికి పంచాలన్ కురిచిసింధువు అనిపేరు. అది నలువది ఆశ్వాసముల పెద్దగ్రంథము. ఆ కావ్యమునకు కలియుగ భారతమును ప్రసిద్ధి. అందు నాలుగువేలద్విపదలు కలవు. కట్టబొమ్మవంశీకుల వంశగాధ అందు మొదటినుండియు కలదు. జాక్సన్ కాలమునుండి ఇంగ్లీషువారితో వారికి ఉండిన సంబంధము ఒడలుపులకరించునట్లు వర్ణితమైనది. ఆ కావ్యమునందలి ఉద్వేగము, ఉరవడి నిరుపమానములు. ఆ కావ్యమును బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు నిషేధించిరి. కాని ఆ కావ్యపు వ్రాతప్రతులు ఆప్రాంతమున చదువుకొనినవారున్న ప్రతిగ్రహమునందును ఉండెను. తిరునల్వేలి, రామనాథపురము, మధురమండలములలో ప్రతివ్యక్తి నోటికిని ఆగ్రంథమునందలిపదమో, పాటయో ఒకటి వచ్చిఉండును. కట్టబొమ్మనాయకులవీరగాధను ప్రస్తావించుగ్రంథములు తమిళమున పరశ్శతములు గా ఉన్నవి. ఆ భాషలో ఆకథల నవల, నాటకము మున్నగు వాఙ్మయరీతులను పెక్కింటిని అందినది. ఆంగ్లమునకూడ పలు చారిత్రికగ్రంథములలో ఆ గాధ విపులీకృతమైఉన్నది. వీరయువకుడు సుబ్బనాయకుడు సాగించిన పాశ్చాత్యయుద్ధమున కుంపినితరపున సైనికోద్యోగిగా ఉండిన బ్రిటిష్ పారుడు కల్నల్ జేమ్సు పెల్లు

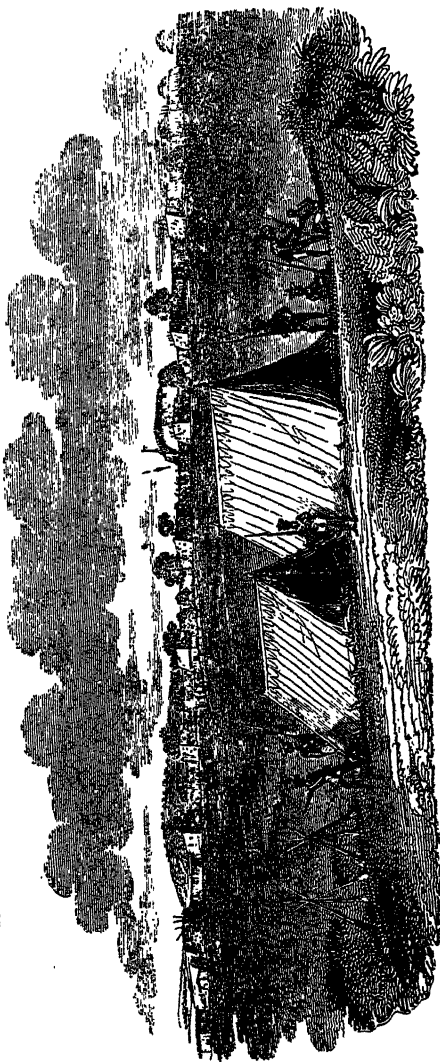
మిలిటరీరెమినిసెన్సెస్ అనుగ్రంథమును 1830లో ప్రచురించెను.

వెల్లు బ్రిటిష్ ఉద్యోగి. ఐనను అతని రచనము నిష్పాక్షికమై ఉన్నది. ఊమరుదొర కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుని గుఱించి వెల్లు వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయములు చదువఁదగినవి.

“కుంపినిఉద్యోగులు కట్టబొమ్మనాయకుని పిల్లి అను పేరుతో వ్యవహరించువారు. కాని దేశీయులు అతనిని ఊమరుదొర అని పిలుచువారు. దేశీయులు అతనిని దేవాంశసంభూతునిగ తలఁచిరి. అతని సంజ్ఞ వారికి వేదప్రమాణమై ఉండునది. ఒక్కఁడు నిర్వహింపఁదగు అతని చిన్న ఆజ్ఞకుకూడ పదుగురు పరుగెత్తువారు సేవకులు అతనికి వశవిధేయులై ఉండిరి. అతని దేశభక్తి సాటిలేనిది. అతని శౌర్యము అకుటిలమైనది. ఈ యుద్ధములో ప్రతి కార్యకలాపమునందును అతడు సాహసముతో పాల్గొనువాఁడు. అపాయములను అతఁడు అట్టై తప్పించుకొనువాఁడు. కుంపినివారిపై నికులలో, ఎట్టియాపురముపై నికులలో ప్రతిఒకరును అతనిని పట్టుటకు, చంపుటకు నిఘాపెట్టిఉండిరి. అతఁడు వారికి దొరక నేలేదు. అతఁడు పరారీలో ఉండఁగా అతనిని పట్టుకొనినవారికి రొక్కబహుమానము ఇత్తుమని ప్రభుత్వమువారు ప్రకటించిరి. దొరకినతరువాత అతనిని పాలం కోటజయిలులో కాలుసేతులకు బేడిలు వైచి నిర్బంధించిరి. తన్ను ఇట్లు చేసిన ఆంగ్లేయులనిన అతఁడు కంటగించుకొనువాఁడు. కంటగించుకొని కదనముచేసినాఁడు. కాని ఒకసారి కూడ ఆ యుద్ధమున అతఁడు ధర్మచ్యుతుఁడు కాలేదు. తూర్పు కుడియుద్ధమున తనకు దొరకిన ఆంగ్లేయోద్యోగుని అతని భార్య ప్రార్థనముమీఁద విడిచిపెట్టినాఁడు. పంచాలన్ కురిచివద్ద

కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుడు పునర్నిర్మించిన పంచాలన్ కురిచికోట

కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుడు

సుబ్బనాయకుడు పునర్నిర్మించిన పంచాలన్ కురిచికోటబొమ్మను వెల్లు తన 'మిలటరీమెని
సెన్ సెన్' గ్రంథమున చేర్చెను. యుద్ధానంతరము ఆ గోట నేలమట్టము చేయబడినది.
నేలమట్టము చేయబడక పూర్వపు ఆ గోట ఆకృతిని నేడు తెలుపుటకు వెల్లు ప్రకటించిన
ఆ బొమ్మ ఒక్కటే ఆధారము. ఆ గ్రంథమునుండి ఎత్తినది ఈ చిత్రము.

పడిన కుంపినిపై నికులకు ఖననాదినంస్కారములు నలుప తాత్కాలిక యుద్ధవిరామసంధి కోరఁగా అతఁడు ఎట్టి షరతులుకాని పెట్టకుండ ఒప్పుకొనినాఁడు. అట్టివాని పక్షమున తీటుమాటలురాఁగా కుంపినివారు నిరాకరించిరి.”

శివాజిని మొగలులు ‘కొండఎలుక’ అనినట్లే సుబ్బనాయకుని ఆంగ్లేయులు ‘పిల్లి’ అనిరి. ఆ ‘పిల్లి’ గాఁడు పాలెగారి యుద్ధమున నిర్ధాత్యుఁడు, నిర్ణేత, నిర్దేష్ట యై ఎట్టిదద్దఱుటలందును ధైర్యమువీడలేదు. ఆపిల్లిని పిలుకుచూర్చుటకు వారు రెండేడ్లు కష్టపడిరి; రెండుసాళలు దండయాత్రలు నలిపిరి; రెండువేల మందిని నష్టపోయిరి, నేలకొలది ధనము వెచ్చించిరి.

1857-వ వత్సరమునాఁటి సిఫాయికలహముచు సాధారణముగ ప్రథమస్వాతంత్ర్యయుద్ధ మని చరిత్రకాదులు అందురు. ఆ యుద్ధము నిర్వహింపఁబడిన ఉద్దేశములలోడనే అప్పటికి అటువదియేండ్లకు పూర్వము కట్టబొమ్మనాయకులు పాలెగారి యుద్ధమని పిలువఁబడు స్వాతంత్ర్యమరమును సాగించిరి. కాఁగా బ్రిటిష్ మహాయుగపు స్వాతంత్ర్యయోధులలో కట్టబొమ్మనాయకులు మొదలిజట్టువారు. ఆ మొదలిజట్టు స్వాతంత్ర్యయోధులలో కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుఁడు యువకుఁడు. స్వాతంత్ర్యసమరములో మరణించుసరికి అతని పెద్దన్న ముప్పదిఏండ్లవాఁడు; చిన్నన్న ఇరువదివి దేండ్లవాఁడు; అతనికి ఇరువదేండ్లకు పైఁబడినవి.

అతఁడు జాతికి ఆంధ్రుఁడు; ఉండినది అరవదేశమున; కట్టినది పాలెగానిపట్టము; తిరుగఁబడినది కుంపినిమీఁద; సాగించినది సాహసోపేతసమరము; నెఱపినది విక్రమము.

కుంపినివారు అతనిమీఁద కూడని కసి పట్టిరి. కట్టబొమ్మ నామమును, కట్టబొమ్మవారి కాఁపురపు కాణాచియగుపంచాలన్ కురిచిని వారు తుడిచిపెట్టివేయవలయునని కాంక్షించిరి.

కాని వారికాంక్ష నెఱవేఱలేదు. ఇప్పటికిని కట్టబొమ్మ నామము దక్షిణాదిని సుప్రసిద్ధమై ఆ నామము ఉచ్చరింపఁ బడునప్పుడు ఒక విధమైన పూజ్యభావము వ్యోతక మగుచుండును. కట్టబొమ్మనాయకుల వీరగాధలగుఱించిన గ్రంథములపై నిషేధము 1947 ఆగష్టు 15-వ తేదిని తొలగింపఁబడినది. కయత్తారు లోని బోర్డు ఉన్నత పాఠశాలను వీర పాండ్య కట్టబొమ్మ ఉన్నత పాఠశాల అనునామముతో వ్యవహరింపవలయునని 1950లో తిరునల్వేలిబోర్డు తీరుమానించినది. అరవ దేశమున సలుప్రాంత ములందు ఏఁటేఁట కట్టబొమ్మజయంతి జరుపఁబడుచున్నది.

అరవలచే పూజింపఁబడుచున్న ఆంధ్రమహాశయులలో జగవీర పాండ్య కట్టబొమ్మ సుబ్బనాయకుఁడు ఒకఁడు అరవలచే పూజితులగుచున్న త్యాగరాజు, తిరుమలనాయకుఁడు మున్నగు ఆంధ్రమహాశయులందఱకంటె సుబ్బనాయకుఁడు మిక్కిలి పిన్నవాఁడు. ఆ పిన్నవాఁడు ఆంధ్రకీర్తిని ఆంధ్రేతరప్రాంతములలో ఆంధ్రంకష్టస్థానమునకు కొనిపోయినాఁడు. కావున కవితో కంఠము కలిపి ఆ కీర్తివిస్తారుని ఇట్లు ప్రస్తావితముఁ డు. ఏరు తెలుంగునాఁడు వెలయించియో యెక్వరు దాని యెల్లలన్

దూరముగా నుదూరముగఁ కోడ్కొనిపోయియో యెక్వరు రందుఁక
వ్వారిగఁ బోర నిల్వఁబడి ప్రాణము రక్తము ధారపోసిరో
వారి పదాలముందు తలవాలించి పోదము ముందుముందుకున్.

—వేలూరి శివరామశాస్త్రి